

Internationale verkenning gedwongen huwelijken

**Een onderzoek naar wettelijke maatregelen, beleid en publieke
debatten in België, Frankrijk, Duitsland, Verenigd Koninkrijk en
Zwitserland**

Emma Ratia & Anne Walter

Nijmegen, 13 februari 2009

Inhoudsopgave

Introductie	1
Hoofdstuk 1 Definities van gedwongen huwelijken	7
1.1 België: gedwongen huwelijk als schijnhuwelijk	7
1.2 Frankrijk: als bedreiging van <i>laïcité</i>	8
1.3 Duitsland: als culturele schending van mensenrechten	9
1.4 Het Verenigd Koninkrijk: een complexe praktijk	10
1.5 Zwitserland: als een juridisch probleem.....	12
1.6 Conclusie: een definitieprobleem	13
Hoofdstuk 2 Wetgeving en beleid met betrekking tot gedwongen huwelijken.....	15
2.1 België: de strafbaarstelling en migratierechtelijke benadering	16
2.2 Frankrijk: de stap-voor-stap-benadering in burgerlijk en migratierecht.....	18
2.3 Duitsland: de strafbaarstellingsbenadering en migratiebeperkingen.....	21
2.4 Het Verenigd Koninkrijk: de Forced Marriage Civil Protection Act 2007	24
2.5 Zwitserland: beperkte veranderingen in burgerlijk recht en migratierecht	29
2.6 Conclusie: een keuze tussen de straf-, civiel- en migratierechtelijke benadering?	33
Hoofdstuk 3 Het gebrek aan cijfers.....	38
3.1 België: Enquêteonderzoek naar ervaringen en bekendheid met gedwongen huwelijken.....	40
3.2 Frankrijk: Ongegronde extrapolatie van bekende gevallen.....	44
3.3 Duitsland: Ervaringen van migrantenvrouwen en gevallen geregistreerd door NGO's.....	46
3.4 Verenigd Koninkrijk: Gevallen geregistreerd door de overheid	49
3.5 Zwitserland: Geregistreerde gevallen bij NGO's	51
3.6 Conclusie: Onduidelijke definities leiden tot onduidelijke metingen.....	52
Hoofdstuk 4 Publieke debatten over gedwongen huwelijken	55
4.1 België: debat over beperking van huwelijksmigratie	56
4.2 Frankrijk: debat over culturele praktijken	58
4.3 Duitsland: debat over integratie.....	60
4.4 Het Verenigd Koninkrijk: debat over slachtofferbescherming.....	62
4.5 Zwitserland: bureaucratische debatten over strafbaarstelling.....	64
4.6 Conclusie: debatten tussen mensenrechten en de multiculturele maatschappij.....	66
Hoofdstuk 5 Conclusie	69
Bibliografie.....	73

Afkortingen

ABVV	<i>Algemeen Belgisch Vakbond</i> , socialistische / linkse vakbond
ACVZ	<i>Adviescommissie voor vreemdelingenzaken</i> (NL)
Art.	Artikel
AufenthG	(German) Act on the Residence, Economic Activity and Integration of Foreigners in the Federal Territory
AuG	<i>Ausländergesetz</i> , Duitse migratierecht
BAMF	Federal Office for Migration and Refugees
BGB	<i>Bürgerliches Gesetzbuch</i> , Duits burgerlijk recht (Germany)
BMFSFJ	<i>Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend</i> , Duitse ministerie van sociale zaken
BMI	<i>Bundesministerium des Innern</i> , Duitse ministerie van Buitenlandse Zaken
BRat-Drs.	<i>Drucksachen des Deutschen Bundesrates</i> (Germany)
BSG	Behörde für Soziales, Familie, Gesundheit und Verbraucherschutz (Hamburg, Germany)
Btag-Drs.	<i>Drucksachen des Deutschen Bundestags</i>
CDU/CSU	<i>Christlich Demokratische Union Deutschlands / Christlich-Soziale Union</i> , De Duitse christelijk-demokratische partij
CESEDA	<i>Code de l'entrée et du séjour des étrangers et du droit d'asile</i>
cf.	Confer
CMLR	Common market law Review
CoE	<i>Council of Europe</i> , Raad van Europa
DIMR	<i>Deutsches Institut für Menschenrechte</i> , Het Duits Instituut voor mensenrechten
Doc.	Document
EDU	<i>Eidgenössisch-Demokratische Union</i> , Zwitserse rechtse partij
e. g.	<i>exempli gratia</i> / bijvoorbeeld
ECRI	<i>European Commission against Racism and Intolerance</i>
Ed.(s.)	Editor(s)
ELRev.	<i>European Law Review</i>
EMN	European Migration Network / Europäisches Migrationsnetzwerk
et al.	and others
FamPra	<i>Die Praxis des Familienrechts</i> (Schweiz)
FCO	<i>Foreign and Commonwealth Office</i> , Ministerie van Buitenlandse Zaken in Verenigd Koninkrijk
FDP	<i>Freisinnig-Demokratische Partei der Schweiz</i> , Zwitserse liberaal democratische partij
FMCPA	<i>Forced marriage civil protection act</i> (UK)
FMPO	<i>Forced marriage protective order</i> (UK)
FMU	<i>Forced Marriage Unit</i> (The United Kingdom)
GAMS	<i>Groupe femmes pour l'Abolition des Mutilations Sexuelles</i> (France)
GG	<i>Grundgesetz</i> , de Duitse grondwet
HCI	<i>Haut Conseil A l'integration</i> , de Franse Hoge Raad voor Integratie
i.e.	id est / dat is
Iaf	<i>Verband binationaler Familien und Partnerschaften e.V.</i>
ICLQ	International and Comparative Law Quarterly
J.O.	Journal Officiel
KBS	<i>Koning Boudewijn Stichting</i> , België
lit.	Litera
MNS	Migration News Sheet
MP	Member of Parliament

II

NGO	Niet-goevernementeale organisatie
NHS	<i>National Health Service</i> (UK)
NIP	<i>Nationaler Integrationsplan</i> , het Duitse nationale plan voor de integratie van migranten
No.	Number
NZZ	<i>Neue Zürcher Zeitung</i> (Zwitserland)
p.	Page
Para.	Paragraph
PS	<i>Parti Socialiste</i> , Waalse socialistische partij
SAMV	<i>Steunpunt voor Allochtone Meisjes</i> , België
SBS	<i>Southall Black Sisters</i> (UK)
Sect.	section
SGB	<i>Sozialgesetzbuch</i>
SP	Sozialdemokratische Partei der Schweiz, Social Democratic party (Switzerland)
Spa	Sociaal Progressief Alternatief, Belgian Dutch-speaking socialist party
SPD	Sozialdemokratische Partei Deutschlands, Social democratic Party (Germany)
StGB	Strafgesetzbuch
SVV	Socialist Vooruitziende Vrouwen (Belgium)
Taz	Die tageszeitung (Switzerland)
UK	The United Kingdom
VLD	Open Vlaamse Liberalen en Democraten (Belgium)
Vol.	Volume
ZGB	Zivilgesetzbuch (Germany)

Introductie*

In de laatste weken van 2008 volgde het publiek in het Verenigd Koninkrijk het verhaal van Humayra Abedin, een 33-jarige arts uit Oost-Londen, die gevangen werd gehouden in haar vaderland Bangladesh en gedwongen werd te trouwen met een man die haar ouders geschikt vonden. Abedin zocht hulp en keerde op 16 december terug in het Verenigd Koninkrijk na een voor haar gunstige uitspraak van de Hoge Raad.¹ Dit verhaal staat niet op zich: in de meeste West-Europese landen zijn gelijksoortige gevallen bekend. Volgens Razack waren dergelijke gevallen een signaal voor het begin van Europese juridische bemoeienis met gedwongen huwelijken.²

Sinds de jaren 1990 is het gedwongen huwelijk een heet politiek hangijzer in verscheidene Europese landen. Deze politieke discussie was aanleiding voor het onderhavige rapport. Het rapport is geschreven naar aanleiding van de belofte van de Nederlandse minister van Justitie, Hirsch Ballin, aan de Tweede Kamer tijdens het debat over dit onderwerp op 3 juli 2007 om een onderzoek in te stellen naar zowel de manier waarop gedwongen huwelijken in Nederland kunnen worden aangepakt als naar hoe er in een aantal West-Europese landen mee is omgegaan.³ Deze laatste toezegging vormt de directe reden voor deze studie. De Nederlandse minister van Justitie gaf het Wetenschappelijk Onderzoeks- en Documentatie Centrum (WODC) opdracht tot een onderzoek naar het beleid omtrent gedwongen huwelijken, waarvan dit rapport het resultaat is. **Het doel** was een **internationaal en actueel overzicht van het beleid op het gebied van gedwongen huwelijken in West-Europa** te verschaffen. **De centrale vraag** daarbij was te onderzoeken **wat er bekend is over het beleid en de discussies over gedwongen huwelijken** in België, Frankrijk, Duitsland, het Verenigd Koninkrijk en Zwitserland. In plaats van ons te richten op het beleid, hebben wij ervoor gekozen om de maatschappelijke context in de vorm van debatten over gedwongen huwelijken bij het onderzoek te betrekken, teneinde een completer overzicht te krijgen. Aangezien de onderzoeksvraag discussies en beleid betrof, is het essentieel hier te benadrukken dat het onderzoeksthema meer het beeld van gedwongen huwelijken in de verschillende landen betrof dan feitelijke gevallen van gedwongen huwelijken.

De hoofdvraag is verdeeld in vier deelvragen waaraan in afzonderlijke hoofdstukken aandacht wordt besteed. De eerste vraag luidt: **wat zijn de definities van een gedwongen huwelijk in publieke debatten over het onderwerp?** Voor de beantwoording van deze vraag geeft hoofdstuk 1 de verschillende definities in de verschillende landen; het inventariseert enkele manieren waarop gedwongen huwelijken worden gedefinieerd en beschouwd in openbare discussies over het onderwerp. Deze vraag is verbonden met vraag 4, die zich richt op de openbare discussies over het onderwerp. Vraag 1 en 4 werden beantwoord door gebruik te maken van dezelfde methoden en gegevens, omdat de definities die bij vraag 1 worden behandeld definities zijn waren die werden gehanteerd in debatten over gedwongen huwelijken. Wegens tijdsrestricties was het niet mogelijk een geheel inductieve analyse uit te voeren door een steekproef te nemen uit kranten, beleidsdocumenten of parlementaire stuk-

* Wij willen in het bijzonder prof. Ashley Terlouw, dr. Laurens Bakker, dr. Catrien Notermans en prof. Thomas Widlok bedanken voor hun nuttige commentaar op het concept van deze studie.

¹ BBC News, 17 December, 2008. Freed doctor forced into marriage.

² Razack 2004, p. 150.

³ Brief van de minister van Justitie, 27 juni 2007.

ken en dan te zien wat er uit deze analyse naar voren zou komen. Daarom is gekozen voor een benadering waarbij wetenschappelijke artikelen over debatten over gedwongen huwelijken in de verschillende landen als uitgangspunt zijn genomen. Vervolgens zijn artikelen gezocht vanaf relevante tijdstippen,⁴ meestal na het jaar 2000 met zoektermen als ‘gedwongen huwelijk’ EN ‘debat’.

De tweede deelvraag is: **welk beleid en welke initiatieven bestaan er met betrekking tot gedwongen huwelijken?** Hoofdstuk 2 behandelt hoe het waargenomen probleem is aangepakt in de verschillende landen door middel van beleid en wetgeving. Bij de beantwoording van deze deelvraag is onderscheid gemaakt tussen strafrecht, burgerlijk recht en migratierecht. De benadering van gedwongen huwelijken vanuit deze drie rechtsgebieden vindt plaats met verschillende doelen en biedt verschillende mogelijkheden. Dit onderscheid structureert ook de discussie in hoofdstuk 2. Bij de analyse is gebruik gemaakt van bestaande wetenschappelijke literatuur, specifieke wetteksten, materiaal op internet en de kennis van juridisch experts die zijn geraadpleegd. Vooral het materiaal op internet bleek zeer waardevol bij de beantwoording van deze deelvraag.

De derde deelvraag is: **welke statistieken over gedwongen huwelijken zijn beschikbaar en wat kan gezegd worden over het fenomeen gebaseerd op deze cijfers?** Hoofdstuk 3 bespreekt enkele van de zeldzame statistieken over gedwongen huwelijken die beschikbaar waren voor de onderzochte vijf landen. Vraag 3 werd beantwoord door gebruik te maken van het algemeen literatuuronderzoek dat als achtergrond diende voor deze studie. Daarnaast is informatie van NGO-websites gebruikt om relevante statistieken te vinden. Veel cijfers zijn ook verschenen in krantenartikelen over het onderwerp. De analyse en evaluatie van de statistieken is uitgevoerd door het gebruik van algemene statistische kennis en gezond verstand. Vooral dit laatste element was van veel groter belang dan werd verwacht. In de meeste gevallen was de geleverde achtergrondinformatie zo beperkt dat geen feitelijke statistische kennis nodig was om de betekenis ervan te kunnen evalueren.

De vierde deelvraag was: **zijn er publieke debatten over gedwongen huwelijken en zo ja, welke gesprekspunten zijn in deze debatten aan de orde geweest?** Deze vraag werd beantwoord door gebruik te maken van dezelfde methoden en materialen als bij vraag 1. Hoofdstuk 4 verschaft daarmee een schets van enkele punten die aan de orde kwamen in publieke discussies over gedwongen huwelijken. Het materiaal werd verzameld en het rapport is geschreven tussen september 2008 en februari 2009. De studie van de Raad van Europa over gedwongen huwelijken uit 2005 bleek een bijzonder belangrijke bron en referentiepunt in het onderzoek naar beleid.

Dit rapport gaat over gedwongen huwelijken in beleid en debatten en daardoor raakt het een aantal **gecompliceerde concepten** die nadere definitie behoeven: **huwelijk** (gearrangeerd, gedwongen, schijnhuwelijk), **migrant**, **cultuur** en **religie**. Al deze concepten komen naar voren zowel in de debatten als in het beleid met betrekking tot gedwongen huwelijken.

Het huwelijk is een sociaal-cultureel instituut en een wettelijke overeenkomst waarbij twee dimensies enigszins overlappen. Sociaal-cultureel heeft het huwelijk vele vormen in de wereld, die niet gemakkelijk definieerbaar zijn als ‘gedwongen’ of ‘niet-gedwongen/zonder instemming’. Zoals Pasternak et al aangeven:⁵ gewoonten zoals bruidroof en gearrangeerd

⁴ Relevante tijdstippen duidt op artikelen alleen uit de periode dat er inderdaad discussie is geweest en op specifieke tijdstippen, zoals grote parlementaire debatten.

⁵ Pasternak et al. 1997, p. 148-153.

huwelijk omvatten niet noodzakelijkerwijs instemming van de kant van de echtgenoten en brengen vaak een of andere vorm van impliciete of expliciete instemming mee. Dit neemt niet weg dat sommige huwelijksvormen instemming uitsluiten. Het heersende ideaal van het huwelijk in westerse landen is het zogenaamde *compassionate marriage*, dat een huwelijk gebaseerd op een voorafgaande romantische relatie tussen een man en een vrouw inhoudt, waarbij de echtgenoten een individuele keuze hebben. In de afgelopen decennia is dit ideaal wereldwijd populair geworden en is het in verschillende contexten toegeëigend.⁶ Deze geheel individuele partnerkeuze is misschien meer een ideaal dan werkelijkheid. Men zou bijvoorbeeld kunnen denken aan de voortdurende, hoewel afnemende, homogamie in partnerkeuze (de meeste mensen trouwen nog altijd binnen hun eigen sociale klasse of religie)⁷ en de populariteit van verschillende vormen van het zoeken naar een partner, zoals ‘dating services’ en zogenaamde postorderbruiden is groot. Deze houden in dat partnerkeuze ook in Westerse landen gesocialiseerd wordt, maar niet als zodanig wordt beschouwd omdat deze vormen van bemiddeling bij partnerkeuze gewoonlijk niet worden gezien als in strijd met de individuele keuze.

Juridisch kan een huwelijk worden beschouwd als een contract dat zowel de echtgenoten als de staat betreft. In alle West-Europese landen waarop deze studie betrekking heeft is het huwelijk gelijkelijk georganiseerd in het burgerlijk recht en is het vanuit een juridisch oogpunt een contract in burgerlijk rechtelijke zin. Dit concept van het huwelijk overheerst bij de autoriteiten, waardoor gewoonterechtelijke huwelijken, zoals het Koranische huwelijk onder Moslims, niet worden erkend als wettelijke huwelijken. Als dergelijke huwelijken worden gedwongen, lopen ze het gevaar dat ze niet worden opgenomen in de definitie van een gedwongen huwelijk omdat ze niet worden beschouwd als een huwelijk in wettelijke zin.

In deze studie komen drie huwelijksgerelateerde termen voor: gedwongen, gearrangeerd en verstandshuwelijk. In de literatuur is **een gedwongen huwelijk** gewoonlijk een huwelijk dat wordt gesloten zonder de volledige instemming van beide echtgenoten, waarbij een of andere vorm van psychische en/of fysieke dwang wordt uitgeoefend. Veel juridische experts die werden gevraagd voor het onderzoek van de Raad van Europa uit 2005 noemen ‘bedreiging’ als bepalend kenmerk van gedwongen huwelijken. Bedreiging of dwang kan dan fysieke geweld of psychische druk betekenen maar wie deze dwang op wie toepast is niet altijd duidelijk. Uiteraard is gebruik van geweld een kwestie van opvatting. Mogelijk wordt bepaald gedrag van ouders door hun kind gezien als geweld, terwijl de ouders zelf het een onderdeel van ouderschap vinden. Opvattingen hierover kunnen in de loop der tijd veranderen. **Een gedwongen huwelijk is geen theoretische of empirische categorie** die verwijst naar een bepaald type huwelijk of huwelijkscontractbreuk. Zoals Caestecker stelt, is het gedwongen huwelijk geen culturele praktijk die als recht wordt opgeëist door een minderheids- of meerderheidsgemeenschap.⁸ Evenmin is het een concept met impliciete wettelijke inhoud.⁹

Het **gearrangeerde huwelijk** is een term die verwijst naar een grote verscheidenheid van huwelijken omdat veel mensen ter wereld huwelijksgewoonten kennen waarbij het huwelijk een collectieve onderneming is.¹⁰ In deze studie verwijst de term gearrangeerd huwelijk naar huwelijken van migranten waarbij de partnerkeuze is bemiddeld door de familie. De term

⁶ Wardlow & Hirsch 2006, p. 5.

⁷ Kalmijn 1998.

⁸ Caestecker 2004, p. 65.

⁹ CoE [of: RvE?] 2005, p. 21.

¹⁰ Pasternak et al. 1997, p. 148-149.

‘gearrangeerd’ wordt niet gebruikt voor huwelijken van de meerderheid van de bevolking, hoewel het CoE-rapport terecht stelt dat veel Westerse huwelijken plaatsvinden om een carrière te bevorderen of een verbintenis te vormen tussen rijke families.¹¹ De redenen voor zo’n huwelijk kunnen lijken op de redenen voor sommige gearrangeerde huwelijken die ertoe dienen om verwantschapsbanden te versterken. Het materiaal dat voor deze studie is gebruikt, geeft verschillende verklaringen voor de relatie tussen gedwongen en gearrangeerde huwelijken. Waar sommigen pleiten voor een duidelijk onderscheid tussen gedwongen en gearrangeerde huwelijken,¹² geven anderen er de voorkeur aan zowel gedwongen als gearrangeerde huwelijken te beschouwen als gearrangeerd, maar gegrond op een continuüm tussen instemming en dwang.¹³

Een **verstandshuwelijk, ook wel schijnhuwelijk genoemd**,¹⁴ is een huwelijk dat is aangegaan zonder de bedoeling dat ten minste een van de echtgenoten een permanent gemeenschappelijk leven voor ogen heeft. Het huwelijk wordt gesloten zodat een van de echtgenoten een verblijfsvergunning krijgt.¹⁵ Dit is vooral een wetspolitieke categorie omdat het voornamelijk een probleem van de staat vormt en niet noodzakelijkerwijs voor betrokkenen. Evenals een gedwongen of gearrangeerd huwelijk is een schijnhuwelijk niet altijd zo’n strikt te onderscheiden categorie als het op papier lijkt. Zoals D’hondt en Foblets aangeven, worden gedwongen huwelijken vaak afgedaan als schijnhuwelijken omdat moeilijk is te bewijzen dat er sprake is van dwang.¹⁶ Als deelnemers aan publieke debatten ertoe oproepen om een duidelijk onderscheid te maken tussen de verschillende soorten huwelijken, moet men daarom in gedachten houden dat zo’n onderscheid in werkelijkheid niet zo duidelijk is te maken.

In alle landen van deze studie wordt een gedwongen huwelijk ten minste tot op zekere hoogte beschouwd als een **zaak van migranten**. Hoewel elk semi-permanent verkeer tussen plaatsen als migratie kan worden gezien, verwijzen de termen migratie en migrant in deze studie naar internationale migratie. In alle landen van dit onderzoek wordt migratie van EU-burgers uitgesloten als men het over migratie heeft. Dit betekent dat de term ‘migrant’ verwijst naar personen uit bepaalde niet-Europese landen zoals Turkije, Marokko, Pakistan of Mali. Als in hoofdstuk 1 een gedwongen huwelijk wordt gedefinieerd als een zaak van migranten, worden daarom migranten bedoeld van buiten West-Europa. Zeggen dat migranten ‘uit’ een bepaald land komen is verwarrend, omdat de term migrant ook gebruikt wordt voor de kinderen van migranten, en mogelijk zelfs voor hun kleinkinderen, die allemaal zijn geboren in Europa. Uit het materiaal dat de basis vormt voor deze studie blijkt niet duidelijk wat wordt bedoeld: migranten of hun kinderen.

Een andere term die vaak naar voren komt in verband met een gedwongen huwelijk is **cultuur**. Dit woord verwijst gewoonlijk naar een bepaald kader van betekenissen en gedragspatronen die cultuurdoorkruisend worden overgebracht.¹⁷ In discussies over het ge-

¹¹ CoE 2005, p. 17-18.

¹² Bielefeldt 2005, p. 22-25.

¹³ An-Na’im 2000, p. 3.

¹⁴ Hoewel dergelijke huwelijken in publieke debatten vaak als schijnhuwelijk worden aangeduid, hebben wij voor de term verstandshuwelijken gekozen, omdat het huwelijk echt is, maar de motieven ervoor niet affectief zijn. Bij de beschrijving van publieke debatten gebruiken wij soms de term ‘schijnhuwelijk’ omdat dat de term van de participanten in het debat is.

¹⁵ Foblets & Vanheule 2006, p. 263-264. Dezelfde definitie wordt zowel in de Gezinsherenigingsrichtlijn van de EU als in de Belgische wetgeving gebruikt.

¹⁶ D’hondt & Foblets 2002.

¹⁷ Kottak 2002.

dwongen huwelijk wordt het woord cultuur op een zeer specifieke wijze gebruikt. Het verwijst hier naar gewoonten en gedrag van migranten (zoals hierboven omschreven) die worden beschouwd als tegenovergesteld aan die van de meerderheidsbevolking. Volgens Razack hebben Europeanen volgens henzelf geen cultuur maar waarden, terwijl het 'de anderen' zoals migranten zijn die een cultuur hebben en daarvan niet onafhankelijk van kunnen optreden.¹⁸ Een kwestie die cultuur enigszins overlapt, is **religie**, die overigens slechts zijdelings voorkomt in debatten over gedwongen huwelijken. Als het gaat over religie, gaat het meestal om de Islam, die wordt gezien als de religie van migranten. Na deze uiteenzetting van de achtergrond van dit onderzoek en de bijbehorende centrale begrippen, zal het volgende hoofdstuk zijn gericht op definities van het gedwongen huwelijk binnen de verschillende nationale contexten.

¹⁸ Razack 2004, p. 147-148.

Hoofdstuk 1

Definities van gedwongen huwelijken

De introductie gaf enkele problemen aan met betrekking tot het definiëren van wat een gedwongen huwelijk is. Dit hoofdstuk laat zien hoe met dit onderwerp in de verschillende landen wordt omgegaan. Wat betreft beleid heeft de term ‘gedwongen huwelijk’ **geen expliciete wettelijke** inhoud; het is geen wettelijke term.¹⁹ Hij kan daarom een aantal verschijnselen in de sociale werkelijkheid aanduiden. Maar de wettelijke initiatieven die al dan niet worden genomen om gedwongen huwelijken tegen te gaan, ontstaan niet in een vacuüm; ze worden vaak voorafgegaan door zowel politieke als meer algemeen maatschappelijke debatten. Voordat er juridische stappen worden ondernomen, wordt het object daarvan vaak **gedefinieerd als problematisch**. Dit hoofdstuk behandelt de manieren waarop gedwongen huwelijken worden beschouwd en gedefinieerd in openbare discussies (meestal in de media) over het onderwerp. De centrale vraag daarbij is: **wat zijn de definities van gedwongen huwelijken in België, Frankrijk, Duitsland, het Verenigd Koninkrijk en Zwitserland?** Elke paragraaf is gericht op een bepaald land en probeert licht te werpen op de deelnemers aan de discussie en de centrale thema’s waarbinnen het gedwongen huwelijk wordt bediscussieerd. Dit hoofdstuk is gebaseerd op hetzelfde materiaal als hoofdstuk 4; wetenschappelijke artikelen over openbare debatten over gedwongen huwelijken vormen het uitgangspunt. Daarnaast worden krantenartikelen gebruikt. Benadrukt moet worden dat het resultaat de indruk is van de onderzoekers, gebaseerd op het materiaal, maar geen volledige en alomvattende representatie vormt van alle debatten en standpunten. Deze discussies en debatten zullen nader worden uitgewerkt in hoofdstuk 4.

1.1 België: gedwongen huwelijk als schijnhuwelijk

Het gedwongen huwelijk is onderwerp geweest van enige openbare discussie in de media en de politiek sinds eind jaren 1990. De deelnemers aan de discussies zijn vooral politici, vaak van de socialistische partij SPa, en hoog opgeleide migranten zoals Mimount Bousakla, eveneens een politicus van de SPa, en de psychologe Sultan Balli. Caestecker stelt dat de term huwelijksmigratie in debatten over dit onderwerp in België vaak als synoniem voor zowel gearrangeerde als gedwongen huwelijken wordt gebruikt. Dergelijke debatten gaan er impliciet vanuit dat huwelijksmigratie altijd mannen in de migrantengemeenschap betreft die hun dochters dwingen of manipuleren om met iemand te trouwen, waardoor bijvoorbeeld wordt ontkend dat ook mannen tot een huwelijk kunnen worden gedwongen.²⁰

Wat opvalt aan de Belgische benadering van gedwongen huwelijken is dat deze vaak **verband houdt met huwelijksmigratie en vooral met verstandshuwelijken die als ‘schijnhuwelijken’ aangeduid**, dat wil zeggen huwelijken die plaatsvinden om een verblijfsvergunning voor België te verkrijgen. Omdat het Belgische beleid met betrekking tot gedwongen huwelijken vooral heeft plaats gevonden binnen migratie, is het gerechtvaardigd

¹⁹ CoE 2005, p. 7.

²⁰ F. Caestecker, De lappendeken van de huwelijksmigratie, beschouwingen bij de voorgenomen beleidsheroïëntering, in: F. Caestecker (ed.), *Huwelijksmigratie, een zaak voor de overheid?*, Leuven 2005., p. 86.

te zeggen dat gedwongen huwelijken zowel in de openbare debatten als in het beleid worden **gedefinieerd als een migratieprobleem**.

In aanmerking nemend dat gedwongen en verstandshuwelijken vaak in één adem worden genoemd, lijkt er volgens degenen die publiekelijk over het onderwerp spreken een sterk verband tussen de twee te zijn. Een duidelijke indicatie is het beleid om administratieve afdelingen op te zetten die het probleem bij de burgerlijke stand moeten aanpakken omdat deze afdelingen erop zijn gericht om zowel gedwongen als verstandshuwelijken tegen te gaan. De definitie dat een gedwongen huwelijk een verstandshuwelijk is, wordt niet door iedereen geaccepteerd. Sommige deelnemers aan de openbare discussies, met als meest opmerkelijke de psychologe Sultan Barri, zelf van Turkse afkomst, hebben het in een adem noemen van gedwongen, gearrangeerde en verstandshuwelijken en de tendens om het probleem door middel van migratiemaatregelen aan te pakken, bekritiseerd.²¹

Sommige politici die pleiten voor strafbaarstelling²² van gedwongen huwelijken benadrukken de **mensenrechtelijke** factor van het probleem, maar gewoonlijk worden gedwongen huwelijken door de bril van migratie bekeken. Daardoor zijn de groepen die met de definitie worden aangeduid migranten, vooral Turkse en Marokkaanse. Huwelijksmigratie door zogenaamde postorderbruiden die naar België komen om met een autochtone Belgische man te trouwen, bijvoorbeeld, wordt niet genoemd bij het bespreken van huwelijksmigratie.²³ Door huwelijksmigratie door andere dan Marokkaanse en Turkse migranten buiten het debat te houden, **zijn zowel huwelijksmigratie als gedwongen huwelijken impliciet gedefinieerd als problemen van deze twee migrantengroepen**.

Omdat het onderwerp huwelijksmigratie als geheel over het algemeen geproblematiseerd wordt, zou het logisch zijn om geen onderscheid te maken tussen gearrangeerde en gedwongen huwelijken. Beide worden immers door migranten uitgevoerd en beide betreffen hetzelfde soort migratieverkeer. Maar politici zoals de minister van Justitie Laurette Onkelinx van de socialistische partij SP hebben publiekelijk benadrukt dat strafbaarstelling van gedwongen huwelijken niet is bedoeld om gearrangeerde huwelijken, die niet per definitie problematisch zijn, aan te pakken.²⁴ Hier lijkt een spanning te bestaan tussen gearrangeerde huwelijken die niet problematisch zijn en het begrip huwelijksmigratie, dat inherent schijnt te zijn aan gearrangeerde huwelijken en wel als problematisch wordt beschouwd. In de Belgische discussies over gedwongen huwelijken vormt het tegengaan van huwelijksmigratie het belangrijkste onderwerp van debat binnen het bredere kader van migratie.

1.2 Frankrijk: als bedreiging van *laïcité*

Het vraagstuk van gedwongen huwelijken is in Frankrijk sinds ongeveer 2002 onderwerp van publieke aandacht. Het is besproken door ambtenaren, intellectuelen en NGO's die vrouwenrechten verdedigen. In de publiciteit heeft het onderwerp zowel in de pers als in de politiek aan aandacht gewonnen. Gedwongen huwelijken worden gedefinieerd als een kwestie die **vooral jonge vrouwelijke migranten**, voornamelijk uit Afrikaanse migrantenge-

²¹ De Standaard, 5 juli 2004, Importhuwelijken bemoeilijken de integratie van migranten; De Standaard, 8 juli 2006, Bang voor de zomervakantie.

²² Dit rapport gebruikt de termen 'strafbaarstelling' en 'strafbaar stellen', omdat deze logisch voortvloeien uit het strafrecht en omdat deze terminologie vaak wordt gebruikt in Engelse wetteksten, de enige wettelijke teksten die oorspronkelijk in het Engels zijn.

²³ Caestecker 2005, p. 85-98.

²⁴ De Standaard, 10 maart 2006, Voortaan twee jaar cel voor gedwongen huwelijken?

meenschappen, raakt. De Hoge Raad voor Integratie (*Haut Conseil à l'Intégration*, HCI), het regeeringsorgaan dat verantwoordelijk is voor migrantenzaken, stelt dat gedwongen huwelijken jonge meisjes betreffen in de leeftijd vanaf 10-12 jaar uit migrantengemeenschappen zoals die van Mali, Mauretanië, Senegal en Noord-Afrika in het algemeen.²⁵ Het is duidelijk dat gedwongen huwelijken worden beschouwd als kwestie van **gender**, omdat er van wordt uitgegaan dat ze alleen meisjes betreffen. Deze groep is ook aandachtspunt geweest voor het Franse beleid (zie hoofdstuk 2 voor details). De term 'betreft' betekent hier dat deze groep meisjes wordt gedefinieerd als slachtoffer van gedwongen huwelijken, terwijl degenen die hen ertoe dwingen niet specifiek worden gedefinieerd of beschouwd als een probleem of aandachtspunt van beleid.

Naast leeftijd en gender speelt ook **cultuur** een prominente rol in de Franse definities van gedwongen huwelijken. De HCI definieert een gedwongen huwelijk als een huwelijk waarbij de echtgenoot gewoonlijk een man is die ouder is en door de familie gekozen vanwege zijn geloof, familie of etnische achtergrond.²⁶ De culturele dimensie wordt het duidelijkst aangevoeld in relatie met de Republiek en een van de hoofdprincipes, *laïcité*, het idee van een seculiere maatschappij. Aan de ene kant behoren culturele praktijken niet tot de publieke sfeer, maar aan de andere kant kunnen zij, en doen zij dit ook, de principes van de Republiek aan de kaak stellen.²⁷ Het onderwerp gedwongen huwelijk **lijkt het totale idee van laïcité te doorkruisen** in de zin dat een gedwongen huwelijk niet expliciet een religieuze uiting is zoals een sluijer, ook al wordt het vaak geassocieerd met Moslim migranten. Niettemin wordt gedacht dat een gedwongen huwelijk dat idee van *laïcité* betwijfelt en bedreigt. Dit suggereert dat religie impliciet ook een rol speelt in de Franse definitie van het onderwerp. In Frankrijk worden gedwongen huwelijken beschouwd als een *gender*-probleem dat jonge meisjes betreft en de oorzaak van het probleem wordt gelegd in de cultuur van migranten waarvan religie deel uitmaakt.

1.3 Duitsland: als culturele schending van mensenrechten

In Duitsland zijn de deelnemers aan de publieke debatten over gedwongen huwelijken intellectuelen (zoals filosofen), politici en voorstanders van vrouwenrechten met een Turkse achtergrond. In de publieke debatten in Duitsland wordt een gedwongen huwelijk vaak gedefinieerd als een **mensenrechtelijke zaak**. Bielefeldt en Folmar-Otto, beiden filosofen en dominant in intellectuele debatten over de multiculturele maatschappij, en de Berlijnse NGO²⁸ Papatya voor migrantenvrouwen benadrukken dat een gedwongen huwelijk een schending van een mensenrecht is. Behalve in het kader van mensenrechten wordt het gedwongen huwelijk ook bediscussieerd in het bredere kader van **huiselijk geweld**, maar dit wordt niet expliciet gezien als een mensenrechtelijke kwestie. Men zou verwachten dat huiselijk geweld en mensenrechten verenigbaar zijn, maar het lijkt erop dat ze niet precies samenvallen in debatten over gedwongen huwelijken. Aan gender of leeftijd van de slachtoffers wordt niet expliciet gerefereerd.

²⁵ Haut Conseil A l'integration (2003). Le contrat et l'integration, pp. 63-64.

²⁶ *Idem*.

²⁷ Martiniello (1998), pp. 911-916.

²⁸ NGO = niet-gouvernementele organisatie.

Er is ook een **duidelijke culturele dimensie** aan discussies over gedwongen huwelijken. Een gedwongen huwelijk wordt beschouwd als een ongewenst element in “de”²⁹ cultuur van migranten. Het wordt dan gezien als voornamelijk een probleem voor de integratie van migranten in de maatschappij, waarbij integratie op zijn minst gedeeltelijk een cultureel proces is dat migranten omvat die dit deel van hun cultuur achter zich laten. Deze dimensie richt zich vooral op migranten. In Duitse debatten over multiculturalisme en *Leitkultur*, waar de spanning ligt tussen het accepteren van een verscheidenheid aan culturen, en dus multiculturalisme, en het definiëren van een culturele hiërarchie waarin het idee van de Duitse cultuur voorop staat (*Leitkultur*), vormt het gedwongen huwelijk een culturele kwestie.³⁰ Dit wekt enige verbazing omdat er voor dit rapport geen bronnen gevonden zijn van iemand in de onderzochte landen die het recht op het dwingen tot een huwelijk opeiste.

Het **onderscheid tussen gedwongen en gearrangeerde huwelijken** is expliciet behandeld door sommige deelnemers aan de publieke discussies over dit onderwerp. Aan de ene kant staan voorstanders van vrouwenrechten zoals Necla Kelec, die beide definiëren als dezelfde uitingen van een patriarchale mentaliteit en het sociale systeem. Aan de andere kant bepleiten veel betrokkenen bij het debat zoals Gaby Strassburger, hoogleraar sociaal werk wier onderzoek zich richt op migratie, een strikte scheiding tussen beide, waarbij gearrangeerde huwelijken niet noodzakelijkerwijs een probleem vormen.³¹ Al met al bestaat er spanning en overlap tussen definities van gedwongen huwelijken als een mensenrechtelijke kwestie, een zaak van huiselijk geweld en een culturele aangelegenheid. In Duitsland worden gedwongen huwelijken beschouwd als een kwestie van mensenrechten, huiselijk geweld en cultuur.

1.4 Het Verenigd Koninkrijk: een complexe praktijk

In het Verenigd Koninkrijk nemen politici en vertegenwoordigers van NGO's deel aan de publieke debatten over gedwongen huwelijken. Vrouwenrechtenorganisaties hebben veel invloed gehad, maar ook organisaties van de Aziatische of Moslimgemeenschap in het algemeen hebben deelgenomen aan de discussies over dit onderwerp. Van alle onderzochte landen lijkt het Verenigd Koninkrijk het enige waar **meer begrip** bestaat **voor de complexiteit** van gedwongen huwelijken in de publieke sfeer. In de andere landen is die complexiteit ook aanwezig in de diverse perspectieven op gedwongen huwelijken, maar er is niet één perspectief dat deze diverse ideeën probeert te combineren. De *Forced Marriage Unit*, de speciale afdeling van het ministerie van Binnenlandse Zaken dat is opgezet om het probleem effectief aan te pakken, definieert een gedwongen huwelijk eenvoudig als: “a marriage conducted without the valid consent of one or both parties, where duress is a factor”.³² Dit is een zeer gender- en etnisch neutrale benadering van het onderwerp. Daarnaast heeft een gedwongen huwelijk in Britse definities gewoonlijk een soort **overzees aspect** omdat het typisch verkeer over staatsgrenzen omvat.³³ Het meetellen van dit verkeer is uitzonderlijk vergeleken met de andere landen van het onderzoek, waarvan de meeste een gedwongen huwelijk wel als een kwestie van **migratie** beschouwen maar weinig oog hebben voor het feitelijke fysieke ver-

²⁹ Cultuur lijkt hier opgevat te worden als enkelvoud, als op zichzelf staand en als een cultuur die alleen migranten betreft.

³⁰ Zie: Carle (2007) en Hoofdstuk 4 voor een nadere uitwerking van deze discussie.

³¹ Bielefeldt/Folmar-Otto (2007/08), pp. 15-16.

³² FCO and Home Office (2006). *Forced Marriage: A Wrong Not a Right*, p. 1.

³³ FCO (2000a). *Forced Marriage – The Overseas Dimension*.

keer van migranten, wat volgens the FCO³⁴ een beleid vereist dat de nationale context overschrijdt. Deze bijzondere aandacht voor het overzeese aspect heeft mogelijk te maken met het koloniale verleden van het Verenigd Koninkrijk. Ten eerste bevorderen de administratieve structuren binnen de Gemeenebest het overzeese aspect. Ten tweede delen de Gemeenebesten hetzelfde wetsstelsel, de Engelse wet. Hoe dit feit het overzeese beleid bevordert, toont de recente zaak van Humayra Abedin aan, die in de Inleiding al werd genoemd. Zij was in staat terug te keren naar Londen na een uitspraak van de Hoge Raad dat er sprake was van een gedwongen huwelijk en die leidde tot beëindiging van haar gevangenschap in Bangladesh.³⁵ Ten derde zijn zowel de Britse nationaliteit als het buitenlandse beleid gebaseerd op actieve bemoeienis buiten het land. Terwijl tegenwoordig populaire noties van ‘Engels zijn’ de plaats van nationalisme benadrukken, is het meer algemene idee over Britsheid gebaseerd op Groot-Brittannië als een universele actor die zich inzet voor de beschaving van de rest van de wereld.³⁶

De Britse gerichtheid op het overzeese aspect betekent dat gedwongen huwelijken in politieke discussies en krantenberichten in verband worden gebracht met **migranten**. De focus op migranten heeft geleid tot een tendens om gedwongen huwelijken te beschouwen als een **culturele kwestie**. Vooral sommige politici, met name de voormalige staatssecretaris van Binnenlandse Zaken David Blunkett, hebben gedwongen huwelijken gedefinieerd als een probleem dat is veroorzaakt door het gebrek aan Britse waarden onder migranten.³⁷ Hier heerst het idee dat gedwongen huwelijken zullen verdwijnen als migranten meer geïntegreerd raken in de Britse maatschappij.

Vrouwenorganisaties die invloed hebben gehad in debatten over het gedwongen huwelijk, zoals de Southall Black Sisters (SBS), hebben **een meer gender-gerichte visie op het probleem voorgesteld** dan zich eenvoudig te richten op migratie en cultuur. Hannana Siddiqui, de beroemdste vertegenwoordigster van de SBS, heeft bepleit om gedwongen huwelijken te beschouwen als onderdeel van een groter probleem, namelijk het bestaan van patriarchale sociale systemen waartegen iedereen stelling zou moeten nemen.³⁸ Rahil Gupta, een beroemd schrijfster en commentator op het gebied van gedwongen en gearrangeerde huwelijken, stelt dat zowel gearrangeerde als gedwongen huwelijken zijn gebaseerd op dezelfde soort patriarchale logica en voortkomen uit dezelfde sociale structuur.³⁹ Hoewel zo'n sociale structuur door de meeste mensen waarschijnlijk wordt gelegd bij migrantengemeenschappen, verschilt de *gender*-gerichte visie op gedwongen huwelijken van het culturaliseren van het fenomeen, omdat de focus hier ligt op de werking van macht door *gender* en niet op sommige culturele groepen met bepaalde gewoonten. Feit blijft echter dat het door de complexiteit van de zaak moeilijk is onderscheid te maken tussen gearrangeerde en gedwongen huwelijken. Daarom worden deze termen hier bijna als synoniemen gebruikt.

Vertegenwoordigers van de Aziatische gemeenschap en Moslim organisaties hebben benadrukt dat gedwongen huwelijken geen onderdeel vormen van hun cultuur of geloof en dat de Islam sterk is gekant tegen dergelijke praktijken.⁴⁰ Dit laatste standpunt wordt gedeeltelijk gedeeld door de meerderheid van journalisten en politici die over het onderwerp spreken als

³⁴ FCO (200a).

³⁵ BBC News, 17 December, 2008. Freed doctor forced into marriage.

³⁶ MacPhee / Poddar, (2007).

³⁷ Razack (2004), p. 154.

³⁸ Siddiqui (2005).

³⁹ The Guardian, 3 Oct. 2003, A veil drawn over brutal crimes: The focus on 'honour killing' as a special case outside the boundaries of domestic violence risks promoting a racist agenda.

⁴⁰ The Guardian, 4 April 1996, A marriage made in hell; The Independent, 23 July 1998, Letter: Islamic marriage; The Guardian, 5 Aug. 1999, Focus on forced Asian marriages.

zij **het verschillen tussen gearrangeerde en gedwongen huwelijken benadrukken**, waarbij gearrangeerde huwelijken een legitieme culturele praktijk vormen en gedwongen huwelijken het probleem.⁴¹ Er bestaat dus een spanning tussen de definitie van een gedwongen huwelijk als een symptoom van een groter probleem en als een anomalie die niet wordt geaccepteerd of vergoelijkt.

Meer recent is er **een verschuiving geweest van het definiëren van een gedwongen huwelijk als een culturele of migrantenkwestie naar het beschouwen ervan als onderdeel van een breder spectrum van huiselijk geweld**. Vooral vrouwenorganisaties hebben dit perspectief bepleit omdat de aparte behandeling van gedwongen huwelijken van huiselijk geweld zou uitmonden in het culturaliseren van deze praktijk, terwijl vele families, ook van niet-migranten, lijden onder geweld en dit alles zou gelijk moeten worden aangepakt. Rahila Gupta, van de SBS, stelt zelfs dat het anders behandelen van eerwraak of gedwongen huwelijken slechts een racistische agenda zal bevorderen waarbij deze praktijken worden gebruikt om migranten in diskrediet te brengen.⁴² Britse definities van gedwongen huwelijken worden gekenmerkt door hun verscheidenheid en door de erkenning dat het onderwerp zeer complex is.

1.5 Zwitserland: als een juridisch probleem

Al met al zijn de meeste publieke uitspraken over gedwongen huwelijken in Zwitserland ofwel door politici in het parlement gedaan ofwel onder verwijzing naar politieke procedures over het onderwerp (Zie Hoofdstukken 2 en 4 voor een nadere bespreking). Tegen deze achtergrond is het gemakkelijk te begrijpen dat een gedwongen huwelijk vooral wordt **gedefinieerd als een juridisch probleem** in de discussies in de Zwitserse context. Enigszins vergelijkbaar met Frankrijk, waar het gedwongen huwelijk wordt beschouwd als een uitdaging van het bestaan van de Republiek, wordt het probleem in veel Zwitserse discussies over het onderwerp beschouwd als een probleem dat regeringsinterventie behoeft en ligt de focus meer specifiek op welke vorm deze **interventie** zou moeten aannemen. Vooral juridische experts hebben verklaard dat wetgeving niet de goede manier is omdat het probleem ligt bij het identificeren van de slachtoffers, niet bij het publiekelijk aanpakken van de kwestie.⁴³ Deze visie op een gedwongen huwelijk beschouwt het als een geheime praktijk. Men zou hier een parallel kunnen zien met de manier waarop huiselijk geweld wordt beschouwd: als iets dat plaatsvindt achter gesloten deuren en ongekend is door anderen.

Dit gezegd zijnde, vinden juridische discussies niet plaats in een sociaal vacuüm. Het object van interventie wordt eerst gedefinieerd als een probleem en in de Zwitserse context gebeurt dit door twee onderling verbonden probleemdefinities. Ten eerste wordt gedwongen huwelijk beschouwd als een **inbreuk op fundamentele mensenrechten**, zoals het recht op zelfbeschikking en de gelijkheid van mannen en vrouwen. Karin Keller-Sutter, de minister van Justitie (*Justizministerin*) zegt dat een gedwongen huwelijk indruist tegen grondrechten als het recht op vrijheid en het recht op zelfbeschikking, alsook tegen de gelijkheid van mannen en vrouwen.⁴⁴ Ten tweede wordt een gedwongen huwelijk ook gezien als een **cultureel**

⁴¹ The Independent, 4 nov. 1996, She thought it was just a holiday; The Independent, 23 juli 1998; The Independent, 25 maart 2005, Our complacency has led to atrocities; The Guardian Unlimited, 16 maart 2006, Syal launches forced marriages campaign.

⁴² *The Guardian*, 3 oktober 2003.

⁴³ Neue Zürcher Zeitung, 25 sept. 2005, Zwangsheiraten sind mit Gesetzen nicht zu verhindern.

⁴⁴ Tagblatt, 26 mei 2006, Das hat Signalwirkung.

probleem. Forster, een van de meest uitgesproken voorstanders van expliciete strafbaarstelling, stelt dat een gedwongen huwelijk haaks staat op “onze westerse waarden”.⁴⁵ Dit betekent dat een gedwongen huwelijk een ‘niet-Westerse’ praktijk is, ondanks het gegeven dat het in feite ook plaatsvindt in Westerse landen. Thibault, van de Franstalige NGO Surgir, benadrukt dat een gedwongen huwelijk niet iets is dat alleen plaatsvindt binnen Moslimfamilies; het is geen religieus onderwerp maar een culturele praktijk.⁴⁶

In de Zwitserse publieke debatten lijkt de factor gender niet erg prominent. Onder NGO’s daarentegen, vooral in de in Lausanne gevestigde Franssprekende Surgir, is het onderwerp gedwongen huwelijk ingebed in een breder kader van **cultureel bepaald geweld tegen vrouwen**, zoals steniging dat in sommige Islamitische landen wordt gebruikt als straf voor seksuele ontrouw van vrouwen, of vrouwelijke besnijdenis, dat door de organisatie ‘vrouwelijke genitale verminking’⁴⁷ wordt genoemd. In Zwitserland wordt het gedwongen huwelijk beschouwd als een probleem dat voortkomt uit de migrantencultuur en dat aangepakt moet worden door middel van juridische interventie.

1.6 Conclusie: een definitieprobleem

Hoewel de meeste mensen wel een intuïtief idee hebben van wat een gedwongen huwelijk is, is het op een zinvolle manier definiëren ervan moeilijk. De verschillende landen in deze studie hebben verschillend, overlappende manieren om het probleem te beschouwen. Het conceptuele gebrek aan helderheid bij het onderscheiden van een gedwongen huwelijk van andere huwelijken en fenomenen, zoals migratie, is het duidelijkst in België maar zeker ook een kwestie in de andere onderzochte landen waar het onderscheid tussen gearrangeerde en gedwongen huwelijken wordt besproken. Een dergelijk gebrek aan helderheid kan betekenen dat discussies over gedwongen huwelijken eigenlijk discussies over iets anders zijn: de multiculturele maatschappij, migratie of gender-verhoudingen. En omdat er vaak een verband wordt gelegd met bepaalde migranten, zoals Turken en Marokkanen, en nooit met huwelijkspraktijken van de meerderheid van de bevolking, lijkt het alsof gedwongen huwelijken gedeeltelijk worden besproken als een middel om hun positie te problematiseren. De verschillende manieren om gedwongen huwelijken te verbinden met culturen die in alle landen aanwezig zijn, overlappen enigszins met de migratiedefinities. Deze zijn mogelijk problematisch omdat gedwongen huwelijken worden gelijkgesteld met culturele praktijken zoals het dragen van een sluier, ook al is het voor zover uit het materiaal van deze studie blijkt nergens een geaccepteerde praktijk. De culturele definitie bepaalt ook de plaats van het gedwongen huwelijk als een migranten- en dus minderheidskwestie die niets te maken heeft met de meerderheid van de bevolking, een aanname die misleidend is omdat de specifieke context van migratie van groot belang kan zijn bij het maken van het gedwongen huwelijk tot een onderwerp dat vooral speelt in West-Europese landen. Onderzoeken naar Turkse migranten hebben bijvoorbeeld aangetoond hoe algemeen generatieconflicten tussen ouders en kinderen voorkomen in migrantengezinnen.⁴⁸ De volgende hoofdstukken zullen laten zien hoe deze

⁴⁵ Blocher, C., Asylpolitik auf der harten Linie. Neue Zürcher Zeitung, 8 maart 2005. Vertaald: ‘... een gedwongen huwelijk is strijdig met zowel grondrechten zoals het recht op vrijheid en het recht op zelfbeschikking, als met de gelijkheid van mannen en vrouwen’.

⁴⁶ Tagblatt, 7 Dec. 2006, Die Spitze eines Eisbergs.

⁴⁷ http://www.surgir.ch/us/fondation_surgir/, 11 december 2008. Vrouwelijke genitale verminking wordt ook vaak ‘vrouwenbesnijdenis’ genoemd.

⁴⁸ Zie bijvoorbeeld Schiffauer 1999.

enigszins verschillende manieren van beschouwen van gedwongen huwelijken ook kunnen worden gezien als uitvloeisels van en resulterend in verschillende soorten beleid, statistieken en debatten over het onderwerp.

Hoofdstuk 2

Wetgeving en beleid met betrekking tot gedwongen huwelijken

Dit hoofdstuk richt zich op nationale wetgeving en beleid met betrekking tot gedwongen huwelijken. Het onderwerp gedwongen huwelijk heeft niet alleen aanzienlijke publieke aandacht gegenereerd in de bestudeerde landen, maar heeft ook politici en wetgevers voor een uitdaging gesteld. Het doel van dit hoofdstuk is het verschaffen van **een zo breed mogelijk en actueel overzicht van de juridische ontwikkelingen** in België, Duitsland, Zwitserland, Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk, evenals hun context in de onderscheiden landen. Daarom zullen niet alleen de verschillende juridische oplossingen voor geconstateerde problemen worden beschreven, **maar ook de achtergronden en andere invloeden worden vergeleken.**

Op basis van juridische en wetenschappelijke documenten zullen voor ieder land de volgende vragen worden gesteld en zal aan het eind van het hoofdstuk een vergelijking worden gemaakt inclusief een kort overzicht aan het eind van het rapport (Annex). Daarnaast worden de wettelijke maatregelen in deze vijf landen vergeleken met de respectievelijke aanbevelingen van de Raad van Europa (Council of Europe, CoE) in haar studie uit 2005:⁴⁹

- Welke algemene **juridische benadering** is gekozen? Wat is de **doelgroep**? Wat is de **aard van de juridische instrumenten**: preferentie, bescherming of sanctionering?
- Welke **definitie** vormt de basis voor de strafrechtelijke of civielrechtelijke benadering? Op welke manier is het verschil tussen een gedwongen, een gearrangeerd en een fictief huwelijk (schijnhuwelijk) relevant?
- Is er een **onderling verband** tussen de burgerlijk-, straf- en migratierechtelijke benadering? Welke **argumenten** zijn gebruikt voor of tegen wetsvoorstellen? In verband met het burgerlijk recht zal de vraag vooral zijn hoe de problemen van bewijslast worden opgelost: wie kan procedures aanspannen of tegengaan?
- Als er informatie is betreffende de **implementatie** van deze deels recente wetten, wat zijn de ervaringen met nieuwe juridische bepalingen?
- Wat is de **invloed van andere landen** op wetgeving en beleid? Wat betreft migratie zal worden gevraagd of en hoe **de Europese gezinsherenigingsrichtlijn** – die ook het onderwerp gedwongen huwelijk betreft – is geïmplementeerd.⁵⁰
- Welke **actoren** spelen een centrale rol in het proces van juridische ontwikkelingen? Wat is de **invloed van private en niet-goevernementeel organisaties**?

Ook internationale verdragen beïnvloeden de status van een gedwongen huwelijk. Internationaal recht is echter geen onderdeel van deze studie. Toch willen we er een opmerking over maken: na het rapport van de Raad van Europa uit 2005 hebben alle lidstaten ten minste twee internationale overeenkomsten geratificeerd en alle landen in deze studie zijn lid van de Raad. 'Afwezigheid van dwang om te trouwen en respect voor de huwelijkse staat zijn daarvoor voor de meerderheid van deze landen – vooral door hun betrokkenheid bij internationa-

⁴⁹ CoE 2005, p. 58.

⁵⁰ De richtlijn is in werking getreden op 3 oktober 2003. Council Directive 2003/86/EC van 22 september 2003 betreffende het recht op gezinshereniging. *OJ* 2003, L 251/12 van 3 oktober 2003.

le instrumenten ter bescherming van mensenrechten en fundamentele vrijheden – de eerste waarden en criteria voor het vaststellen van het gedrag van individuen in familieverbanden.⁵¹ Internationale conventies hebben echter beperkte effect.⁵²

2.1 België: de strafbaarstelling en migratierechtelijke benadering

De Belgische wetgeving en het beleid zijn deels preventief (burgerlijk recht) maar vooral sanctionerend van aard (burgerlijk-, straf- en migratierecht). De doelgroep wordt gevormd door migranten. De achtergrond is de voortdurende gezinsimmigratie die haar wortels heeft in de werving van arbeiders in de jaren 1950/1960, vooral uit Turkije en Marokko en tevens in gezinshereniging binnen het kader van het vrij verkeer van immigranten uit Spanje en Italië. Tegenwoordig zijn migratiemaatregelen echter gericht op migranten van buiten de EU. Dit geldt ook voor (burgerlijke) wetgeving betreffende schijnhuwelijken die in een aantal van de onderzochte landen onderwerp was van discussie om gedwongen huwelijken tegen te gaan.

Een gedwongen huwelijk werd vóór 2007 niet als een specifiek misdrijf gezien in het Belgische **strafrecht**.⁵³ Maar met de komst van de Belgische wet van 25 april 2007⁵⁴ werd **een aparte bepaling ingevoerd** die het dwingen tot huwelijk strafbaar stelt: een ieder die geweld gebruikt of dreigt te gebruiken om iemand anders tot een huwelijk te dwingen wordt gestraft met een gevangenisstraf van een maand tot twee jaar of een boete van maximaal 500 euro. De poging om iemand tot een huwelijk te dwingen kan ook worden bestraft met een gevangenisstraf van 14 dagen tot een jaar en een boete van 50 tot 250 euro.⁵⁵

Het Belgische **burgerlijk recht** kent zowel bepalingen met betrekking tot de situatie voordat een huwelijk tot stand is gekomen als met betrekking tot gesloten huwelijken (voorhuwelijkse en na huwelijkse voorhuwelijkse als na-huwelijkse instrumenten). De termen voor- en na-huwelijks zijn oorspronkelijk van Clark & Richards (2008) die ze gebruiken om te onderscheiden tussen verschillende burgerlijk rechtelijke maatregelen. Om te kunnen trouwen moet men in België de **leeftijd van 18 jaar** bereikt hebben.⁵⁶ Uitzonderingen zijn echter mogelijk. In een speciale procedure voor de jeugdrechtbank, waar de instemming van de ouders moet worden geregistreerd, kan het vereiste van de minimumleeftijd worden verlaagd als er ‘zwaarwegende redenen’ zijn om dat te doen. Als ouders hun instemming weigeren te geven of verzuimen te verschijnen of niet in staat zijn hun standpunt kenbaar te maken, kan het toch het huwelijk hof goedkeuren als het vindt dat de weigering onredelijk is.⁵⁷ De **Wet op het schijnhuwelijk van mei 1999** dwingt de burgerlijke overheid tot het informeren van de openbaar aanklager als er twijfel bestaat over inhoud of doel van het huwelijk.⁵⁸ Hierop is kritiek geweest wegens inbreuk op de vrijheid om te trouwen. Foblets stelt echter dat het, als de ambtenaar van de burgerlijke stand de bepalingen van de wet naar be-

⁵¹ CoE 2005, p. 35. Internationaal burgerlijk recht en bilaterale overeenkomsten zijn evenmin opgenomen.

⁵² Rude-Antoine 2005, p. 2.

⁵³ CoE 2005, p. 71.

⁵⁴ Wet ter invoeging van een artikel 391sexies in het Wetboek van Strafrecht en aanpassing van bepaalde beschikkingen in het Burgerlijk Wetboek met het oog op het strafbaarstellen en vergroten van de middelen om het gedwongen huwelijk te ontbinden, *Moniteur Belge*, 15 juli 2007, p. 32654.

⁵⁵ Art. 391sexies Strafwet. Er is geen informatie over rechtszaken beschikbaar.

⁵⁶ Art. 144 van het Belgische Burgerlijk Wetboek.

⁵⁷ CoE 2005, p. 68.

⁵⁸ Tegelijkertijd werd een specifieke reden voor het ontbinden van schijnhuwelijke ingevoerd, art. 146 bis van het Belgische Burgerlijk Wetboek.

horen volgt, een **middel tot voorkoming van gedwongen huwelijken kan zijn**.⁵⁹ Als nauwelijks instrument bevat de Belgische wet het principe dat een huwelijk dat wordt gesloten door iemand die huwelijksbekwaam is, nietig is.⁶⁰ Maar wat betreft gedwongen huwelijken werd angst uit eerbied voor vader of moeder oorspronkelijk niet beschouwd als voldoende reden voor ontbinding.⁶¹ Dit werd in 2007 veranderd. Volgens de Belgische wet van 25 april 2007 **kan een gedwongen huwelijk worden ontbonden** alsof het niet vrijwillig door beide echtgenoten is aangegaan of als het is gesloten onder invloed van dwang of bedreiging.⁶² Een procedure kan worden aangespannen door een aanvraag van een van beide echtgenoten of door het openbaar ministerie.⁶³

De regels voor huwelijksmigratie in het **migratierecht** zijn strenger gemaakt, vooral door de regels uit 2006 die de volgende aanvullende vereisten stellen aan gezinsvormingsmigratie van derdelanders die wettig in België verblijven: zowel een **minimumleeftijd van de echtgenoten van 18-21 jaar**, een minimuminkomen en ziektekostenverzekering als een wachttijd van maximaal twee jaar. Uitzonderingen kunnen worden gemaakt op discretionaire gronden.⁶⁴ De controleperiode is verlengd tot drie jaar, pas daarna kunnen partijen een definitieve verblijfsvergunning krijgen.⁶⁵ Daarnaast zijn de mogelijkheden om een officiële klacht in te dienen over de procedure beperkt. **Dit strengere beleid met betrekking tot huwelijksmigratie heeft een tweeledig doel:** het voorkomen van gedwongen huwelijken en het voorkomen van verblijfsrechten op grond van schijnhuwelijken.⁶⁶ Deze beperking betreft niet gezinsherenigingen met Belgen, die de meerderheid vormen[?]. Als resultaat van de liberalisering van het Belgische nationaliteitsrecht betreft nu 80% van de huwelijksmigratiezaken hereniging met Belgen.⁶⁷ Volgens het zogenaamde assimilatieprincipe worden deze gezinsleden door middel van gelijke behandeling behandeld als EU-burgers.⁶⁸ Dit principe geldt met één uitzondering sinds 2007,⁶⁹ toen de situatie verergerde door economische vereisten.⁷⁰ Het doel was te voorkomen dat bepaalde gezinsleden gedurende hun verblijf een beroep zouden doen op sociale voorzieningen.

Omdat de beperkingen voor derdelanders (en Belgen) zijn ingevoerd door gebruikmaking van de discretionaire bevoegdheid of elementen van de Gezinsherenigingsrichtlijn, bevat de Richtlijn meerdere zogenaamde kan-clausules zoals de leeftijdsbeperking tot 21 jaar voor echtgenoten of wachttijden die niet verplicht zijn omdat ze zijn ingevoerd met het oog op de specifieke nationale situatie van andere landen tijdens de besprekingen over de Richtlijn.

⁵⁹ Vgl. CoE 2005, p. 50.

⁶⁰ Art. 502 van het Belgische Burgerlijk Wetboek.

⁶¹ coE 2005, p. 40.

⁶² Art. 146ter van het Belgische Burgerlijk Wetboek.

⁶³ CoE 2005, p. 68. Er is geen informatie over rechtszaken beschikbaar.

⁶⁴ Vgl. de Implementatiewet of de Gezinsherenigingsrichtlijn van 15 september 2006. Tegelijkertijd betekent de afschaffing van het verbod op gezinshereniging 'en cascade' een verbetering.

⁶⁵ Heyse et al. 2007, p. 24.

⁶⁶ Yalcin et al. 2006, p. 18-20.

⁶⁷ Bijvoorbeeld 31.342 aanvragen voor gezinshereniging werden tussen mei 2005 en mei 2006 gedaan. Hier van waren er 27.738 van Belgen en EU-burgers en 6.520 waren herenigingen met derdelanders. Vgl. het antwoord van de minister, geciteerd in Vanheule 2007, noot 14.

⁶⁸ Sinds 1980 maakt de Belgische wet (vgl. art. 40(6) van de VrW van 15 december 1980) onderscheid met betrekking tot het recht op gezinshereniging van derdelanders die legaal in België verblijven aan de ene kant en Belgen en EU-burgers aan de andere kant.

⁶⁹ De implementatie van de Richtlijn Vrij Verkeer 2004/38/EG van 25 april 2007 trad in werking op 1 juni 2007; *Parl. St. Kamer* 2006-2007, no. 51-2845/001, p. 44.

⁷⁰ De aanvrager moet nu zowel in geval van gezinshereniging in opvolgende lijn van derdelanders (ouders, grootouders), als in geval van gehandicapte kinderen bewijzen dat hij een stabiel, regelmatig en voldoende inkomen en adequate ziektekostenverzekering heeft, vgl. A. Walter, *Reverse Discrimination and Family Reunification*, p. 21 e.v.

Niettemin heeft België deze clausules geïmplementeerd. In zoverre is er **indirecte invloed van andere landen** zoals Nederland, Oostenrijk of Duitsland. Ook de redenen (integratie, beperking van gezinsvormende migratie, schijnhuwelijken en gedwongen huwelijken) lijken op die van naburige landen.⁷¹ Tot dusver is informatie met betrekking tot de implementatie van de wet uit 2007, die een specifiek misdrijf en de mogelijkheid tot ontbinding van een gedwongen huwelijk introduceerde, nog niet beschikbaar.

2.2 Frankrijk: de stap-voor-stap-benadering in burgerlijk en migratierecht

Evenzeer als in het Verenigd Koninkrijk is het gedwongen huwelijk in Frankrijk onderwerp van algemene debatten. In het licht van de Franse immigratiegeschiedenis vanuit de vroegere Noord-Afrikaanse kolonies (Algerije, Marokko), naast immigratie vanuit overwegend Europese wervingslanden sinds de jaren 1950 en 1960, vormen migranten duidelijk de doelgroep. Zij zijn ook onderwerp van de probleemdefinitie (zie hoofdstuk 1). Daarnaast worden jonge, meest Afrikaanse meisjes omschreven als specifieke doelgroep. De laatste jaren zijn er talloze herzieningen in het burgerlijk recht geweest om gedwongen huwelijken te voorkomen en de getroffen individuen te beschermen. Ook haar migratiewetten heeft Frankrijk langzamerhand aangescherpt, deels om gedwongen huwelijken tegen te gaan. Wetgeving en beleid zijn vooral restrictief van aard.

Er staat **geen specifiek misdrijf** ‘gedwongen huwelijk’ in de *Code Civil* (Franse Wetboek van Strafrecht). Verkrachting en andere geweldsmisdrijven die zijn opgenomen, zijn natuurlijk onwettig. Evenals in het Verenigd Koninkrijk wordt deze inbreuk op mensenrechten niet strafbaar gesteld, maar het is mogelijk verschillende misdrijven te vervolgen. In het kader van gedwongen huwelijken betreft dat vooral de echtgenoot wegens verkrachting en de ouders voor medeplichtigheid.⁷²

Tot 2005 stelde het (oude) artikel 144 van de **Code Civil** van 1803 **de minimumhuwelijksleeftijd** op 18 jaar voor mannen en 15 jaar voor vrouwen. Deze situatie werd bekritiseerd als discriminerend en ging gepaard met oproepen om de wettelijke huwelijksleeftijd voor vrouwen te verhogen naar 18 jaar als voorhuwelijkse preventieve maatregel. Met de wet van 4 april 2006 werd een amendement van de Senaat in de Code Civil ingevoerd met de bedoeling gedwongen huwelijken en geweld in huwelijksrelaties tegen te gaan.⁷³ De wetgever hoopte dat het verhogen van de leeftijd jonge vrouwen die anders gedwongen zouden worden te trouwen met iemand die hun ouders uitgezocht hadden de mogelijkheid zou geven zelf te beslissen over het huwelijk. Er zijn echter geen veranderingen aangebracht in de mogelijkheid van dispensatie (art. 148 BW) die verkregen kan worden door mensen jonger dan 18 jaar en minderjarigen die willen trouwen en de instemming nodig hebben van hun vader en moeder.⁷⁴ Sommige voorhuwelijkse maatregelen hebben een **exterritoriaal bereik**: om in Frankrijk te worden erkend, moet van huwelijken sinds 2003 (*Loi Sarkozy I* = Wet Sarkozy I) openbare aangifte worden gedaan door **de ambtenaar van de burgerlijke stand** (*publication des bans*). Daartoe moet de ambtenaar eerst een vraaggesprek houden met de toekomstige echtgenoten, tenzij zo'n vraaggesprek onmogelijk is of onnodig wordt geacht.⁷⁵ Hoewel

⁷¹ Vgl. Heyse et al. 2007, p. 2 e.v.

⁷² Art. 121-7 Code pénal en art. 222-24 11x Code pénal, zoals geamendeerd door de wet van 4 april 2006. Zie voor de discussie Clark & Richards 2008, p. 505; CoE 2005, p. 84.

⁷³ Wet no. 2006-399 van 4 april 2006.

⁷⁴ CoE 2005, p. 84; voor meer informatie: Clark & Richards 2008, p. 507 e.v.

⁷⁵ Wet no. 2003-1119 van 26 november 2003; art. 63(2) BW.

deze wet voornamelijk werd ingevoerd om schijnhuwelijken te verhinderen, kan deze bepaling ook worden gebruikt om een gedwongen huwelijk op te sporen. Sinds de wetsherziening van november 2006 (*Loi Sarkozy II = Wet Sarkozy II*)⁷⁶ moet het vraaggesprek ingeval van minderjarige echtgenoten plaatsvinden zonder aanwezigheid van ouders, voogd of toekomstige echtgenoot.⁷⁷ Als een schijnhuwelijk wordt vermoed, kan de ambtenaar van de burgerlijke stand het huwelijk uitstellen en de **openbaar aanklager** (*procureur de la République*) inschakelen, die het huwelijk kan aanvechten.⁷⁸ Deze kan een procedure beginnen om het huwelijk **nietig** te verklaren. Om te voorkomen dat families deze verplichting omzeilen door het huwelijk in het buitenland te sluiten, is een gehoor ook een voorwaarde voor het afgeven van een afschrift van de huwelijksakte. Als de diplomatieke of consulaire medewerker belast met het transcriberen van het buitenlands huwelijkscontract in de Franse burgerlijke stand vindt dat er ernstige aanwijzingen zijn dat het huwelijk tot vernietiging zou kunnen leiden, moet hij de procureur verwittigen en het afschrift opschorten.⁷⁹

Met betrekking tot na-huwelijkse maatregelen vóór 2006 kon een huwelijk alleen nietig worden verklaard als er sprake was van een ongeldige instemming met het huwelijk, een gebrek aan vrije wil toen het werd aangegaan of indien er sprake was van een vergissing. Als het een gewoontehuwelijk betrof kon een Frans hof niet optreden, omdat de angst voor ouders niet werd geaccepteerd als reden voor nietigheid: ‘vrees uit eerbied’ (*crainte révérencielle envers un ascendant*)⁸⁰ was specifiek uitgesloten als **reden voor nietigverklaring** binnen de algemene context van het Franse contractrecht. De wet van 4 april 2006 voegde eraan toe dat de uitoefening van dwang op (een van) de echtgenoten, inclusief ‘**vrees uit eerbied**’ voor een voorouder, nietigverklaring van een huwelijk oplevert (art. 180 BW). Zoals Clark & Richards opmerken: “this amendment has a wider impact as reference to this condition is now found in provisions providing for the interviewing of future spouses [...]. Registrars and diplomatic or consular agents should now look, not only for signs of lack of consent, but also whether consent is given freely.”⁸¹ Als gevolg hiervan is nu uitdrukkelijk bepaald dat niet alleen het slachtoffer maar ook de *procureur* **een aanvraag voor nietigverklaring** kan doen wanneer de instemming niet vrijwillig is verleend (en niet alleen ingeval van afwezigheid van instemming). Daarnaast was er het probleem van de **tijdslimiet voor nietigverklaring**: de aanvraag was niet meer toegestaan als er sprake was van ononderboken cohabitatie gedurende zes maanden vanaf het moment waarop de echtgenoot zijn of haar volledige vrijwillige instemming had gekregen of de vergissing had bemerkt. De wijziging verlengde de tijdsduur tot vijf jaar vanaf de datum van het huwelijk.⁸²

Verdere **beschermende maatregelen voor minderjarigen** zijn de volgende: als de gezondheid, veiligheid of moraal van een ongeëmancipeerde minderjarige in gevaar zijn, kunnen maatregelen als educatieve hulp (*assistance éducative*) worden bevolen door de jeugd-

⁷⁶ Wet no. 2006-1376 van 14 november 2006.

⁷⁷ Circulaire van het ministerie van Justitie met betrekking tot het tegengaan van schijn- en gearrangeerde huwelijken van 2 mei 2005, CIV/09/05.

⁷⁸ Met als effect dat de ambtenaar van de burgerlijke stand het huwelijk gedurende een bepaalde periode niet mag sluiten. Voor meer details over deze procedure: Clark & Richards 2008, p. 509-511.

⁷⁹ De meeste verzoeken om tussenkomst van de procureur komen van Franse ambassades in Marokko en Turkije. De meeste zaken betreffen schijnhuwelijken, maar in ongeveer 20 zaken per jaar gaat het om een vermoeden van gedwongen huwelijken. Geciteerd met aanvullende informatie bij Clark & Richards 2008, p. 523.

⁸⁰ Dit betreft gedwongen huwelijken waarbij alleen emotionele druk wordt uitgeoefend door de ouders, in tegenstelling tot fysiek geweld, maar de slachtoffers durven zich niet tegen hen te verzetten en juist deze druk maakt de instemming ongeldig; zie Clark & Richards 2008, p. 520.

⁸¹ Clark & Richards 2008, p. 520.

⁸² Ferrand 2006, p. 1318.

rechter (*juge des enfants*). Hij heeft uitgebreide bevoegdheden en kan optreden op verzoek van de ouders, de minderjarige zelf of de procureur. In geval van een vermeend gedwongen huwelijk kan hij de kinderen bij de ouders die zich schuldig hebben gemaakt aan huwelijksdwang weghalen en hen laten opnemen in een kindertehuis. De rechter kan ook een verbod om naar het buitenland te reizen opleggen (*interdiction de sortie du territoire*). Iemand die naar het buitenland reist en vreest het slachtoffer te worden van een gedwongen huwelijk kan de douane, de luchthavenpolitie of de marechaussee alarmeren. De politie is verplicht iedere onderdaan bij te staan die stelt dat hij het Franse grondgebied niet wil verlaten en moet deze burgers die vrezen dat ze het slachtoffer van een misdrijf worden beschermen. Ze moeten een praktische en wettelijke gids volgen voor Franse vrouwen die naar het buitenland reizen. Deze gids bevat ook adviezen over wat te doen als een vrouw vermoedt dat ze het slachtoffer van een gedwongen huwelijk zal worden.⁸³

Gezinshereniging – als een van de voornaamste manieren voor immigratie – is ook onderhevig geweest aan de stap-voor-stap-ommekeer van ‘onbedoeld’ (*subie*) naar ‘gekozen’ (*choisie*) **immigratiebeleid** sinds 2002. Na de zogenaamde *Loi Sarkozy I* van 26 november 2003,⁸⁴ waarmee huwelijksbeperkingen werden ingevoerd om schijnhuwelijken te voorkomen, beperkte de *Loi Sarkozy II* van 2006⁸⁵ of ook vanwege immigratiedoelen het recht op permanente verblijfsvergunningen voor familieleden van derdelanders en echtgenoten in binationale huwelijken. Bovendien wordt aan de vergunning het volgen van een cursus ‘republikeinse integratie’ (*intégration républicaine*) verbonden, dat wil zeggen dat men ‘kennis van de Franse taal en de principes van de Franse Republiek’ heeft verworven.⁸⁶ Dit geldt voor echtgenoten van derdelanders en onderdanen (met als gevolg verdere omgekeerde discriminatie van onderdanen in vergelijking met Unieburgers). Daarnaast is **de leeftijdsgrens voor echtgenoten** van 18 jaar ingevoerd.⁸⁷ De volgende stap, de zogenaamde *Loi Hortefeux* van 20 november 2007,⁸⁸ bevat verdere beperkingen om gedwongen huwelijken aan te pakken. De toekenning van een verblijfsvergunning hangt nu af van een bewijs van republikeinse integratie voor echtgenoten van Franse onderdanen en derdelanders **in het land van herkomst**, dat zo nodig kan worden verworven door aangeboden cursussen.⁸⁹ Deelname is verplicht. Als het examen met succes is afgelegd, kan het familielid worden vrijgesteld van taalcursussen in Frankrijk. Als het examen niet succesvol is afgelegd, moet het familielid in Frankrijk een ‘integratiecontract’ (*contrat d’accueil et d’intégration*) tekenen.⁹⁰ Het ministerie van Sociale Zaken en het departement van Gelijkgerechtigheid en Gelijkheid op de werkvloer (*Ministère des Affaires sociales et le ministère de la parité et de l’égalité professionnelle*) hebben **de kwestie van gedwongen huwelijken benaderd in de context van deze ‘integratiecontracten’** met het doel in de gemeenschap levende kleingeestigheid te voorkomen door kwetsbare bevolkingsgroepen, vooral vrouwen in bepaalde gemeenschap-

⁸³ Clark & Richards 2008, p. 511 e.v.

⁸⁴ Wet no. 2003-1119 van 6 november 2003 met betrekking tot migratiebeheersing, verblijf van vreemdelingen in Frankrijk en nationaliteit. De wet trad in werking op 26 november 2003, *JO* 274 van 27 november 2003, p. 20136.

⁸⁵ Wet no. 2006-911 van 24 juli 2006 met betrekking tot immigratie en integratie.

⁸⁶ Art. R 311-24 CESEDA (Wet op toegang en verblijf van vreemdelingen en asielrecht); Saas 2006, p. 142 e.v.

⁸⁷ Art. L 411-1 CESEDA. De achtergrond wordt gevormd door de Gezinsherenigingsrichtlijn.

⁸⁸ Wet no. 2007-1631 van 20 november 2007 met betrekking tot migratiebeheersing, integratie en asiel. De wet trad in werking op 30 januari 2008, *JO* 270 van 21 november 2007, p. 18993.

⁸⁹ Art. L 311-9 CESEDA.

⁹⁰ Art. R 311-30-9 van Decreet no. 2008-1115 van 30 oktober 2008 met betrekking tot de voorbereiding op integratie in Frankrijk van vreemdelingen die zich hier blijvend willen vestigen, *JO* van 1 november 2008.

pen, aan te moedigen zich aan het proces van integratie te verbinden.⁹¹ We zijn er niet in geslaagd informatie te verkrijgen over de implementatie van deze maatregelen.

Hoewel de introductie van dit idee van integratie vóór binnenkomst plaatsvond zonder verwijzing naar de Gezinsherenigingsrichtlijn, is de **invloed van het beleid van andere landen via Europees recht** zichtbaar. Daarnaast lijken de redenen voor deze beperkingen (schijn- en gedwongen huwelijken) op die in Nederland en Duitsland. Maar anders dan in deze landen blijven de veranderingen binnen de bepalingen van de Gezinsherenigingsrichtlijn die er in het algemeen niet in voorziet dat (ontbrekende) taalkennis gezinshereniging belemmert. Daarbij is de impact waarschijnlijk minder dramatisch voor de migranten. Frankrijk biedt cursussen Frans aan in de herkomstlanden. Bovendien is de meerderheid van de immigranten uit Noord-Afrika francofoon.

De rol van **private organisaties in Frankrijk** staat centraal in het organiseren van hulp en raad aan slachtoffers en het verstrekken van informatie aan zowel slachtoffers als het grote publiek:⁹² bijvoorbeeld de (nationale) organisatie *Mouvement Français pour le Planning Familial de l'Hérault (MFPF)*,⁹³ de associatie *Voix de Femmes* (De stem van vrouwen) of de *GAMS*.⁹⁴ Daarnaast hebben – bijvoorbeeld – de *Mission Femmes Françaises à l'Étranger* (de Missie van Franse vrouwen in het buitenland), het ministerie van Buitenlandse Zaken en de stad Parijs (in 2008) richtlijnen opgesteld om gedwongen huwelijken te voorkomen.⁹⁵ Een organisatie die heel actief is in de juridische ontwikkeling van migratierecht in het algemeen is *GISTI*.⁹⁶ Juridische informatie voor slachtoffers van gedwongen huwelijken en hulp om een beroep te doen op de rechtbank voor huwelijksontbinding kan in het bijzonder ook worden gegeven door de *Maisons de justice* (juridische centra, geleid door regionale gerechtshoven).⁹⁷

2.3 Duitsland: de strafbaarstellingsbenadering en migratiebeperkingen

In de Duitse wetgeving en beleid wordt het gedwongen huwelijk voornamelijk beschouwd als een mensenrechtenprobleem en besproken in de context van geweld tegen vrouwen.⁹⁸ Recente wetgeving en beleid tegen gedwongen huwelijken bestond vooral uit het sanctioneren in straf- en migratierecht. Dit houdt verband met de eigenlijke doelgroepen van de wetsbepalingen en het politieke debat. Hoewel de beperkingen op gezinshereniging van echtgenoten neutraal zijn geformuleerd en gelden voor hereniging met zowel Duitse onderdanen als vreemdelingen, zijn ze bedoeld om de situatie te vermijden dat 'vooral hier wonende Turken met traditionele waarden, heel jonge vrouwen die niet in aanraking zijn geweest met wester-

⁹¹ CoE 2005, p. 54. 'De Hoge Raad voor integratie geeft zijn zegen aan de "positieve mobilisatie"', *Le Figaro*, 27 januari 2004.

⁹² CoE 2005, p. 87-88; Lazarides 2004, p. 45-46.

⁹³ De Franse beweging voor gezinsplanning met de website www.mariageforce.fr.

⁹⁴ Vrouwengroep voor de afschaffing van vrouwelijke genitale verminking en andere schadelijke praktijken die de gezondheid van vrouwen en kinderen aantasten.

⁹⁵ 20 november 2008; online: http://la_pie.club.fr/publications/depliants/mariages_force.fr.

⁹⁶ Le Groupe d'information et de soutien des immigrés, association indépendante, www.gisti.org (Groep voor informatie en hulp aan immigranten, onafhankelijke vereniging).

⁹⁷ CoE 2005, p. 53.

⁹⁸ Deutscher Juristinnenbund (Duitse bond van vrouwelijke juristen), Stellungnahme zur öffentlichen Anhörung des Bundestagsausschusses für Familie, Senioren, Frauen und Jugend am 19. Juni 2006, Bekämpfung von Zwangsverheiratungen (Stellingname voor het openbaar horen van de bondsdagscommissie voor gezin, ouderen, vrouwen en jeugd op 19 juni 2006, bestrijding van gedwongen huwelijken).

se invloeden, uit hun herkomstland naar Duitsland brengen'.⁹⁹ Dit doel en dezelfde doelgroepen kunnen ook opgemaakt worden uit de memorie van toelichting voor dertdelanders en uit het wetsysteem, als de talrijke uitzonderingen voor bepaalde nationaliteiten en hooggekwalificeerde migranten buiten beschouwing worden gehouden.[DEZE ZIN BEHOEFT NOG UITLEG] Dienovereenkomstig worden de beperkingen voor echtgenoten afgestemd op bepaalde migranten, ongeacht naturalisatie: ze worden gerechtvaardigd op grond van de vooronderstelling over de betekenis van 'gezin' binnen de migrantengroepen op wie de beperkingen zijn gericht en met het argument dat ze bevorderen integratie (door middel van de taal) en beschermen tegen gedwongen huwelijken (van minderjarigen) en de ermee samenhangende inbreuk op mensenrechten en beschermen de sociale welvaartsstaat. Verschillende wetsvoorstellen zijn gericht op geïntensiveerd gebruik en verscherping van bestaande bepalingen in het straf-, burgerlijk en migratierecht. Voorts is er een groeiend besef dat door de complexiteit van het probleem (en de definitie, zie hoofdstuk 1) de reikwijdte van wettelijke maatregelen zal blijven beperkt. Op alle rechtsgebieden bestaat het algemene probleem dat het belang van bescherming en vertrouwelijkheid van de getroffen individuen tijdens rechtsprocedures wordt ondermijnd.

Sinds februari 2005 wordt het gedwongen huwelijk genoemd **in het Wetboek van Strafrecht**¹⁰⁰ als een **bijzonder ernstig geval van onderdrukking (dwang)**. Er staat een gevangenisstraf op van ten minste zes maanden en ten hoogste vijf jaar. Het slachtoffer moet in dat geval wederrechtelijk en met geweld zijn gedwongen te trouwen. In de praktijk zijn er tot 2007 geen rechtszaken geweest die zo'n misdrijf behandelden. Huiselijk geweldsmisdrijven worden ook vervolgd als het slachtoffer geen klacht indient, maar dit hoeft niet per se altijd het geval te zijn omdat de openbaar aanklager soms ook rekening houdt met de wensen van het slachtoffer.¹⁰¹ Sinds 2005 zijn wetsontwerpen ingediend in het Duitse parlement (door de *Bundesrat*) die voorstelden om van het gedwongen huwelijk een expliciet misdrijf te maken. Volgens deze wetsontwerpen wordt een gedwongen huwelijk, waarbij het slachtoffer tot een huwelijk wordt gedwongen door gebruik van geweld, bedreiging met aanzienlijk letsel of de uitbuiting van een dwangsituatie in verband met verblijf in het buitenland, bestraft met gevangenisstraf van ten hoogste 10 jaar.¹⁰² Tot dusver zijn deze voorstellen niet geïmplementeerd.

Het Duitse **burgerlijk recht** behandelt het probleem gedwongen huwelijk niet expliciet. Het gaat eenvoudig uit van het recht op een huwelijk uit vrije wil. Als voorhuwelijkse bepaling geldt de **minimumhuwelijksleeftijd** van 18 jaar (voor jongens en meisjes), maar bij instemming van de ouders is een huwelijksleeftijd van 16 jaar mogelijk. Een huwelijk dat onder dwang is aangegaan is niet nietig, maar **kan op aanvraag vernietigd worden**, vooral als 'een echtgenoot door het gebruik van bedreigingen wederrechtelijk tot het huwelijk is gedwongen'. Alleen de gedwongen echtgenoot kan een beroep doen op dit na-huwelijkse instrument. Daarbij komt nog dat het beroep moet worden ingesteld **binnen een jaar** nadat de geweldssituatie is beëindigd. Als de echtgenoot minderjarig is, kan het beroep niet worden ingesteld voordat deze de wettelijke meerderjarigheidsleeftijd heeft bereikt.¹⁰³ In de praktijk is de mogelijkheid van vernietiging daarom weinig relevant naast de mogelijkheid

⁹⁹ 'Duits voor "importbruiden": tegen het gedwongen huwelijk: Nedersaksen wil minimumleeftijd en taaltoetsen bij hereniging van buitenlandse echtgenoten', *Taz*, 10 mei 2005; 'Wet tegen vrouwenimport', *Der Spiegel*, 2 mei 2005.

¹⁰⁰ Sect. 240(4), clause 2, no. 1 StGB.

¹⁰¹ CoE 2005, p. 91.

¹⁰² Een nieuwe sectie 234 lit. b) die deze bepaling omvat zal worden toegevoegd aan het Wetboek van Strafrecht.

¹⁰³ Sect. 1313, 1314(2), no. 4 BGB en sect. 1316, 1317 BGB.

van echtscheiding.¹⁰⁴ De volgende voorstellen tot amendering van het burgerlijk wetboek worden voorzien: ten eerste wordt in het burgerlijk recht de periode waarbinnen huwelijksontbinding kan worden ingeroepen verlengd tot drie jaar. Voorts worden om de huwelijksontbinding te vergemakkelijken veranderingen in het recht op levensonderhoud en het erfrecht gezocht, d.w.z. dat het (gedwongen) slachtoffer meer financiële bescherming wordt geboden na de scheiding en de overblijvende (dwingende) echtgenoot wordt uitgesloten van het successierecht.¹⁰⁵

De meeste juridische activiteit kan worden waargenomen op het gebied van **migratierecht**. Sinds augustus 2007 zijn drie nieuwe bepalingen ingevoerd om gedwongen huwelijken tegen te gaan en integratie te bevorderen.¹⁰⁶ Ten eerste bepaalt sectie 27 (1a) dat **gezinshereniging niet wordt toegestaan** ‘als er concrete aanwijzingen zijn dat een van de echtgenoten tot het huwelijk werd gedwongen’. Anders dan in de bepaling over schijnhuwelijken die duidelijk moeten worden ‘vastgesteld’, zijn ‘concrete aanwijzingen’ voldoende ingeval van gedwongen huwelijken.¹⁰⁷ Ten tweede zijn twee aanvullende nieuwe voorwaarden voor echtgenoten van derdelanders en Duitsers ingevoerd: een **minimumleeftijd van 18 jaar** voor beide echtgenoten en **basiskennis van de taal vóór binnenkomst**.¹⁰⁸ Een bepaalde bescherming kan voortkomen uit het onafhankelijke of **autonome verblijfsrecht ingeval van tegenspoed**, d.w.z. het recht op verblijf voordat de termijn van twee jaar sinds de gezinshereniging is verlopen. Dat betekent dat die persoon zijn of haar echtgenoot kan verlaten zonder vrees voor uitzetting. Critici van de meest recente veranderingen in de Duitse *AufenthG* (Wet op het verblijf) stellen nadere bevordering van de beschermende maatregelen daarin voor: dit houdt aanpassing in van de bepaling ingeval van een gedwongen huwelijk, ingevolge waarvan het verblijfsrecht in een ander land na zes maanden afloopt (sect. 51 *AufenthG*).¹⁰⁹ Bovendien zou volgens hen een **onafhankelijk recht op terugkeer** moeten worden ingesteld voor gevallen van gedwongen huwelijk als het verblijfsrecht is verlopen (bijv. na de bovengenoemde termijn).¹¹⁰ Verder heeft de praktijk aangetoond, ook al wordt het nauwelijks genoemd in het publieke debat, dat **sociaal recht** van groot belang is, in het bijzonder het bijstandsrecht voor kinderen. Op grond van dit recht kan in opvangcentra advies en ad hoc bescherming worden verleend. Een probleem wordt gevormd door het gebrek aan onafhankelijke rechten voor kinderen en jongeren om zelf een beroep in te stellen, en door het feit dat vanuit het perspectief van bijstandsrecht jong volwassenen wettelijk worden beschouwd als lid van het huishouden van hun ouders.¹¹¹

Het debat is **duidelijk beïnvloed door beleid in andere landen**: in het juridische debat over de beperkingen op hereniging van echtgenoten werd erop gewezen dat Denemarken en Nederland ‘positieve ervaringen’ hadden gehad met de verhoging van de leeftijdsdrempel voor echtgenoten. Alle drie bepalingen in het migratierecht zijn geïmplementeerd onder

¹⁰⁴ Gernhuber & Coester-Waltjen, *Familienrecht*, München 2006, § 14 para. 27, 28.

¹⁰⁵ Vgl. *Bundesrat Printed Matter* 546/05. Wetsontwerp van de Bondsraad (15/5951). Art. 2 van een wetsontwerp tot bestrijding van een gedwongen huwelijk en tot betere bescherming van de slachtoffers van een gedwongen huwelijk (Wet op bestrijding van gedwongen huwelijken), Deutscher Bundestag, Drucksache 16/1035.

¹⁰⁶ Duitse *Federal Law Gazette*, 1970.

¹⁰⁷ Brinkmann 2008, p. 38.

¹⁰⁸ Sect. 30 par. 1, clause 1, no. 1 en no. 2, en sect. 28 par. 1, clause 5 *AufenthG* (Duitse Wet op het verblijf). Waar de memorie van toelichting het taalniveau omschrijft als ‘op zijn minst elementaire’ kennis (*Bundestag Paper* 16/5065, p. 311), wordt in de praktijk taalniveau A van het Algemene Europese Referentiekader voor Talen vereist.

¹⁰⁹ Er bestaat onenigheid over de grondwettelijke conformiteit van de bepalingen.

¹¹⁰ Zie 6. *Lagebericht* 2005, p. 300.

¹¹¹ Gerhard, in *BMFSF* 2007, p. 257 e.v.

verwijzing naar niet-verplichte beperkingen van de Gezinsherenigingsrichtlijn – binnen de Wet op de Implementatie van de Richtlijnen van de Europese Unie over het Verblijfsrecht en Asiel, die op 28 augustus 2007 in werking trad.

De nieuwe integratiemaatregelen hebben niet alleen het effect dat ze **aanzienlijke wachttijden voor de gezinsherenigingsprocedure opleveren**. Sinds de vereisten vóór binnenkomst in werking zijn getreden, is het aantal visa voor echtgenoten aanzienlijk gedaald (gemiddeld met 40%).¹¹²

Gevallen van gedwongen huwelijk worden meestal behandeld door dezelfde organisaties als die zich bezighouden met huiselijk geweld.¹¹³ De *Papatya* Vereniging die is gespecialiseerd in migrantenvrouwen en de organisatie *Terre des Femmes* spelen **de rol van experts** (zie hoofdstuk 4).¹¹⁴ Een centraal platform voor de implementatie van beleid is het **Nationale Integrationsplan** (NIP – nationaal integratieplan), dat in 2006 is opgericht en zich op dit moment in de uitvoeringsfase bevindt. Vertegenwoordigers van zowel de federale regering, de federale staten en lokale overheden als non-gouvernementele organisaties nemen hieraan deel. Het heeft geleid tot een toegenomen bewustzijn van integratiekwesties. Verder richt het platform zich op verbetering van samenwerking tussen alle betrokken organen bij de bestrijding van gedwongen huwelijken. De werkgroep op het onderwerp *Frauen und Mädchen mit Migrationshintergrund* (Vrouwen en meisjes met een migratieachtergrond) benadrukt het belang van nadere bestudering van dit probleemgebied en van het vergroten van de beschikbaarheid van advies.¹¹⁵ In het eerste tussenrapport van november 2008 werd afgesproken een werkgroep in te stellen voor problemen met betrekking tot de aanvraag van bijstand voor kinderen (SGB VIII) om slachtoffers van gedwongen huwelijken te ondersteunen. Voorts zijn er toezeggingen van talrijke organisaties om advies, informatie en opleiding te verzorgen.¹¹⁶ Een evaluatie van de bepalingen omtrent verblijfsrecht staat gepland in het kader van het BMI (*Bundesministerium des Innern* – Federaal ministerie van Binnenlandse Zaken).¹¹⁷

2.4 Het Verenigd Koninkrijk: de Forced Marriage Civil Protection Act 2007

Sinds 2000 – en dus langer dan de andere genoemde landen – is er in het Britse beleid aandacht geweest voor gedwongen huwelijken. Als onderdeel van het algemene beleid met betrekking tot huiselijk geweld hebben het ministerie van Binnenlandse Zaken en het ministerie van Buitenlandse en Gemenebest Zaken op 26 januari 2005 de gezamenlijke *Forced Marriage Unit* (Gedwongen Huwelijken Eenheid) opgericht.¹¹⁸ Tegen de achtergrond van de

¹¹² *Bundestag-Drs.* 16-10732 van 29 oktober 2008.

¹¹³ Het *Kvinnoforum* rapport 2005 heeft een uitgebreide lijst gepubliceerd.

¹¹⁴ Zie bijvoorbeeld de onlangs gepubliceerde richtlijn (*Leitfaden*) tegen gedwongen huwelijken van *Terre des Femmes* van januari 2008: www.frauenrechte.de/tdf/pdf/ehrgewalt/Hilfsleitfaden.pdf.

¹¹⁵ De gepubliceerde bundel van de DIMR zal worden gevolgd door een wetenschappelijke studie over de groei en omvang van gedwongen huwelijken in Duitsland en een wettelijke opinie die zich voornamelijk richt op juridische kwesties rond de bescherming van slachtoffers. De federale regering steunt ook een makkelijk toegankelijk, anoniem online adviesbureau voor hen die zijn getroffen door of bedreigd met een gedwongen huwelijk. De sponsor van dit project is de reeds bestaande crisisorganisatie *Papatya*. *Erster Zwischenbericht* (Eerste tussenbericht), p. 25.

¹¹⁶ NIP 2007, p. 92 e.v.

¹¹⁷ Het feit dat kwesties met betrekking tot migratierecht grotendeels werden uitgesloten van het werk bij het NIP werd door veel leden van werkgroep 4 betreurd en is herhaaldelijk bekritiseerd door non-gouvernementele deelnemers. Sommige vonden dat een nationaal concept voor integratie zich ook en vooral zou moeten richten op migranten die een tijdelijk uitstel van uitzetting (*Duldung*) hebben gekregen, of wiens verblijf in Duitsland zelfs illegaal was, NIP 2007, p. 88.

¹¹⁸ CoE 2005, p. 130.

Britse immigratiegeschiedenis uit voormalige Gemenebestlanden (India, Pakistan, Jamaica en Bangladesh) richt het beleid zich op migranten, vooral uit Zuidoost-Azië. Dit houdt in dat de overzeese component overheersend is geweest in het Britse beleid.¹¹⁹ Door te benadrukken dat ‘de praktijk van gedwongen huwelijken’ een inbreuk is op mensen- en kinderrechten, is de Britse benadering beïnvloed door drie factoren: ten eerste het debat over strafbaarstelling en de afwijzing daarvan, ten tweede de herziening van het burgerlijk recht als een betere manier om met deze praktijk om te gaan en ten derde de aparte agenda voor beperking van huwelijksmigratie.

Iemand dwingen te trouwen is **in het Britse strafrecht geen afzonderlijk misdrijf**, maar sommige erbij betrokken daden zijn illegaal, zoals aanranding, wreedheid tegen personen onder de 16 jaar, onvermogen om regelmatig schoolbezoek van een leerplichtige leerling te verzekeren, ontvoering of verkrachting. Een klacht van het slachtoffer is vereist om de dader te kunnen vervolgen (voor verkrachting).¹²⁰ Anders dan in 2000, herzag de werkgroep van het ministerie van Binnenlandse Zaken in 2005 zijn aanvankelijke standpunt dat er geen specifiek strafrechtelijk delict nodig was om gedwongen huwelijken af te handelen. Er werd een nieuw en zelfstandig misdrijf voorgesteld: ‘iemand dwingen tot een huwelijk’. Er werden vijf redenen gegeven om deze strafbaarstelling te ondersteunen:

- dat het standpunt van het publiek zou veranderen;
- dat strafbaarstelling als afschrikmiddel zou werken;
- dat het slachtoffers in staat zou stellen met ouders te onderhandelen;
- dat het bewustwording van werknemers in de publieke sector zou bevorderen en het vertrouwen in de aanpak van gedwongen huwelijk vergroten; en
- dat het gemakkelijker zou worden om daders te vervolgen.¹²¹

Maar er was ook oppositie tegen het voorstel. De argumenten tegen strafbaarstelling hielden in dat slachtoffers misschien niet om hulp zouden vragen uit angst dat hun familie wordt vervolgd of dat ouders kinderen op eerdere leeftijd uit het land laten vertrekken. Ook werd gesteld dat er voldoende daden in het burgerlijk recht als misdrijf worden aangemerkt om betrokkenen te vervolgen, hoewel het misschien nodig was om de territoriale beperkingen om mensen voor deze misdrijven te vervolgen op te heffen.¹²² In juni 2006 schrapte het ministerie van Binnenlandse Zaken het plan om het dwingen tot een huwelijk als een specifiek misdrijf in te voeren.

De bepalingen over de huwelijksleeftijd vormen de eerste preventieve maatregelen in het **burgerlijk recht**. Volgens het Britse huwelijksrecht kan iemand die de **leeftijd van 18 jaar** heeft bereikt trouwen zonder instemming te vragen. Minderjarigen van 16 jaar mogen echter slechts trouwen op voorwaarde dat zij de instemming van hun ouders of voogd hebben.¹²³ Dit is problematisch als de ouders degenen zijn die hen dwingen te trouwen. Een ander voorhuwelijks middel van de rechtbank is de **voogdij over kinderen** die worden bedreigd met dwang om te huwen (eveneens door het gebruik van hun inherente jurisdictie ingeval

¹¹⁹ Volgens Siddiqui is bijvoorbeeld vooruitgang geboekt door de invoering van richtlijnen voor de ministeries van Buitenlandse en Gemenebest Zaken en consulaire diensten, de politie en sociale diensten die zich richten op de slachtoffers en vooral het overzeese probleem aanpakken. Aan de andere kant is dit problematisch omdat het beleid gericht was op de overzeese dimensie en de nationale dimensie enigszins over het hoofd zag. Vgl. Phillips & Dustin 2004, p. 535, 541; Siddiqui 2005, p. 274-275.

¹²⁰ CoE 2005, p. 27-130; met juridische verwijzingen in Clark & Richards 2008, p. 504.

¹²¹ Constitutioneel Paper van het ministerie van Binnenlandse Zaken, *Forced Marriage: A Wrong Not A Right*, hoofdstuk 2.

¹²² Zie verder Clark & Richards 2008, p. 505.

¹²³ Sec. 3 Huwelijkswet 1949.

van kwetsbare volwassenen): als een jongere overzee is gebracht onder het valse voorwendsel van een familievakantie of het huwelijk van een familielid maar eigenlijk wordt gedwongen om te trouwen, kan een voogdijaanvraag worden gedaan bij de Hoge Raad voor Familiezaken om die persoon terug te brengen naar het Verenigd Koninkrijk.¹²⁴ Voor zover het beschermende voorhuwelijkse formaliteiten betreft, is er geen formele voorziening voor het vraaggesprek met partijen vóór het huwelijk. Er zijn in 1997 voorstellen gedaan, maar geen daarvan is geïmplementeerd.¹²⁵ Een zogeheten na-huwelijkse maatregel (bescherming) en de meest voor de hand liggende remedie is de mogelijkheid om **een beroep op nietigheid** bij de rechtbank te doen als het huwelijk al heeft plaatsgevonden. In de praktijk is een beroep op nietigheid zeldzaam, volgens Clark & Richards ‘grotendeels vanwege het gemak van echtscheiding’, maar ook vanwege de enge definitie van een vernietigbaar huwelijk (er moet sprake zijn van aantoonbaar dwang) ingeval van een gedwongen huwelijk en de grote wettelijke, persoonlijke en financiële vereisten.¹²⁶

Om gedwongen huwelijken tegen te gaan is onlangs een speciaal wettelijk kader voor de bescherming van getroffenen geschapen in het Verenigd Koninkrijk. De Britse **Forced Marriage Civil Protection Act (FMCPA)** – wetsontwerp van juli 2007 dat in de herfst van 2008 wordt bekrachtigd) zal de slachtoffers van misbruik of hun hulpverleners voorzien van mensenrechtelijke wapens in de strijd tegen gedwongen huwelijken door **burgerrechtelijke rechtsmiddelen** in de familierechtbank.¹²⁷ **De definitie is ruim.** Krachtens artikel 63A(6) betekent ‘iemand dwingen’: ‘dwang door bedreiging of psychologische middelen (en gerelateerde uitdrukkingen die als zodanig moeten worden gelezen)’. De FMCPA 2007 voorziet in zogenaamde **forced marriage protection orders (FMPOs)** – beschermingsbevelen tegen gedwongen huwelijken – inclusief de relevante procedurele bepalingen) die zowel preventief (voorhuwelijkse) als beschermend (na-huwelijks) van aard zijn. De rechtbanken hebben ruime bevoegdheid gekregen om in FMPOs verboden, beperkingen, vereisten of dergelijke termen die als toepasselijk worden beschouwd in individuele gevallen, op te nemen – **zelfs over de grenzen van het land**. Deze bevoegdheid is sindsdien minstens één keer gebruikt, namelijk in de beruchte zaak van een 33-jarige arts die tegen haar wil naar Bangladesh was gebracht. Voor Kerstmis 2008 vaardigde de Hoge Raad in Londen een gerechtelijk bevel uit aan de ouders dat hen sommeerde hun dochter vrij te laten en haar terug te laten keren naar het VK, wat vervolgens gebeurde.¹²⁸ Een verzoek aan de rechtbank kan worden gedaan door de te beschermen persoon maar ook door **een relevante ‘derde’ die een persoon of een organisatie kan zijn**. Onder bepaalde omstandigheden kan het hof zelfs een bevel uitvaardigen als er geen verzoek is gedaan. De nieuwe wetgeving maakt van het iemand dwingen tot een huwelijk geen strafbaar misdrijf, maar het niet in acht nemen van de voorwaarden van een FMPO vormt minachting van de rechtbank. Er is een bepaling gemaakt tot arrestatiebevoegdheid (zelfs zonder aanhoudingsbevel) die toegevoegd wordt aan een FMPO als het hof

¹²⁴ Voor verdere publiekrechtelijke maatregelen om kinderen die bedreigd worden met een gedwongen huwelijk, zie ...

¹²⁵ Clark & Richards 2008, p. 518, vinden dat door het groeiende probleem van gedwongen huwelijken nadere wetsherzieningen op het gebied van formaliteiten dringend gewenst zijn in Engeland.

¹²⁶ Clark & Richards citeren 436 petitie's voor vernietiging vanwege alle redenen (!) in 2005, bron: Departement voor Grondwettelijke Zaken 2006, Judiciële statistieken TSO, vgl. Clark & Richards 2008, p. 519, noot 141.

¹²⁷ Wet op de burgerrechtelijke bescherming tegen gedwongen huwelijken; Clark & Richards 2008, p. 503. De Forced Marriage Act is opgenomen als ‘Deel 4A’ in de Familiewet 1996, aansluitend aan de bepalingen met betrekking tot huiselijk geweld.

¹²⁸ ‘Bevrijde arts gedwongen tot huwelijk’, *BBC News*, 17 december 2008.

vindt dat de gedaagde geweld heeft gebruikt of ermee heeft gedreigd tegen de beschermde persoon. Clark & Richards omschrijven de aard van dit middel als volgt:

“Adopting a ‘victim centred human rights approach’, the Act seeks to promote access to justice in county courts as well as in the High Court. The new law promises to be a skilful attempt to combat forced marriage at its inception. The emphasis is away from criminal law remedies and towards *a type of hybrid* which provides for a warrant of arrest where there is domestic violence but otherwise avoids the penal consequences of the criminal law. Clearly highlighting the importance of victim protection, this legislation is to be commended for neither attempting to criminalize the practice nor making it an immigration issue.”¹²⁹

Wat betreft **implementatie** is de **FMPO** sinds inwerkingtreding op 25 november 2008 minstens zes keer gebruikt.¹³⁰

Als onderdeel van een veelomvattende herziening van het Britse **immigratiesysteem** is de constellatie van binationale en buitenlandse huwelijken in het Verenigd Koninkrijk de laatste jaren door meerdere regelingen beheerst. Ten eerste verlengde het ministerie van Binnenlandse Zaken in 2004 **de voorwaardelijke termijn voor verblijf** van overzeese echtgenoten van een naar twee jaar en verhoogde het de leeftijd waarop een overzeese echtgenoot zich met zijn of haar Britse echtgenoot kan verenigen van 16 naar 18 jaar. Beide maatregelen werden genomen om gedwongen huwelijken en schijnhuwelijken te verminderen.¹³¹ Ten tweede is de huidige verandering van de leeftijdsgrens die op 27 november 2008 in werking trad, erkend als een nadere ‘verandering in het bestaande beleid’ en een ‘modernisering van de visumroute van echtgenoten als onderdeel van de grootste herziening van het Britse immigratie- en grenscontrolesysteem sinds 45 jaar’: aanvragers moeten beiden 21 zijn om een huwelijksvisum te kunnen aanvragen.¹³² Dit geldt voor Britse burgers en langdurig ingezetenen. Deze ‘Huwelijksvisumherziening’ is gebaseerd op één fundamenteel principe “to do everything [...] to prevent forced marriage”. Het Home Affairs Select Committee (bijzondere parlementaire commissie van het ministerie van Binnenlandse Zaken) stelde dat **het verhogen van de leeftijd om een aanvraag voor een huwelijksvisum van 18 naar 21 jaar** de slachtoffers beter in staat zou kunnen stellen om een ongewenst huwelijk te weigeren.¹³³ In de beraadslagingen zijn zorgen geuit dat de leeftijdsgrens zou kunnen worden gezien als discriminatie op grond van culturele verschillen, dat dit het risico inhield dat jongeren voor langere perioden tussen de huwelijksdatum en het tijdstip waarop ze zouden kunnen terugkeren naar het Verenigd Koninkrijk met hun echtgenoot in het buitenland zouden worden gehouden, of degenen die oprechte huwelijksbedoelingen hadden strafbaar zou stellen. Het besluit om het beleid in te voeren, is gebaseerd op de overweging dat, ongeacht het effect, die voordelen van de voorkoming van een gedwongen huwelijk en van het uitstel van een gedwongen aanvraag het zwaarst wegen. De regering stelt tegenover de vrees voor discrimi-

¹²⁹ Meer gedetailleerde informatie: Clark & Richards 2008, p. 513-515; cursivering in originele tekst.

¹³⁰ ‘Gedwongen huwelijk “wordt gebruikt”’, *BBC News*, 9 januari 2009.

¹³¹ Siddiqui 2005, p. 272-273; Phillips & Dustin 2004, p. 543-544.

¹³² Deel 8, sect. 277 Immigration Rules. Zie *Marriage visa equality impact assessment*, 25 november 2008, p. 1.

¹³³ Twee cijfers worden in het voordeel hiervan gebruikt. Ten eerste was in 2006 7% (3.420) van de echtgenoten die toestemming tot toegang tot het Verenigd Koninkrijk hadden gekregen en 2,5% (520) van de mensen die toestemming kregen om in het Verenigd Koninkrijk te blijven als echtgenoot, tussen de 18 en 20 jaar. Ten tweede toont statistisch materiaal van de *Forced Marriage Unit* aan dat het hoogste aantal gedwongen huwelijken in de periode 2005-juni 2008 18-jarigen betreft, gevolgd door 17-, 19- en 20-jarigen.

natie dat het beleid zal gelden voor alle Britse burgers en langdurig ingezetenen.¹³⁴ Twee bepalingen omtrent het verblijf zijn relevant voor bescherming van de slachtoffers: de verblijfsvergunning van personen in het buitenland verloopt pas na twee jaar; het immigratierecht voorziet in de mogelijkheid van een zelfstandige verblijfsvergunning ingeval van een gedwongen huwelijk. **De implementatie van de regels voor huwelijksmigratie in 2004** door een hogere leeftijdsgrens voor echtgenoten op te leggen had **duidelijke gevolgen**. Omdat gezinsherenigingsregels relevant zijn voor de meerderheid van de niet-Europese immigranten, heeft de implementatie restrictief gewerkt. Hij veroorzaakte een sterke vermindering van het aantal aanvragen tussen 2003 en 2005.¹³⁵ Wat betreft gedwongen huwelijken was de kritiek dat de hogere leeftijdsgrens er toe kon leiden dat de tijd dat vrouwen of meisjes voor of na het huwelijk langer in het buitenland worden gehouden langer zou worden. De langere wachttijd houdt vrouwen veel langer gevangen in geweldsrelaties en belet hen het huis te verlaten uit angst voor uitzetting.¹³⁶ Hoewel het verschil tussen een gedwongen en een gearrangeerd huwelijk duidelijk wordt omschreven in de beleidsliteratuur, is de praktische toepassing van het begrip ‘dwang’ dat een gedwongen huwelijk typeert, minder duidelijk.¹³⁷

In 2007 en 2008 zijn **nadere voorstellen voor het migratierecht** besproken. Ten eerste het vereiste van beheersing van de Engelse taal voor echtgenoten vóór binnenkomst. Ten tweede de voorwaarde voor Britse burgers en langdurig ingezetenen die een echtgenoot naar het Verenigd Koninkrijk willen laten komen, dat ze hun bedoeling eerst kenbaar moeten maken voordat ze het land verlaten en in het buitenland gaan trouwen. Deze zijn na voornamelijk negatieve reacties uitgesteld. Wat betreft het taalvereiste werd erkend dat: “there is not currently sufficient access to English language classes overseas, especially in rural areas, and to introduce the requirement in a dogmatic way immediately would simply keep British citizens apart from their loved ones, breaking up families.”¹³⁸

In het migratierecht is **een duidelijke invloed** van het beleid in andere landen zichtbaar. De leeftijdsverhoging die in november 2008 werd ingevoerd, getuigt van een voorbeeldfunctie van regels voor huwelijksvisa in andere Europese landen zoals Nederland (21 jaar) of Denemarken (24 jaar).¹³⁹ Het ‘middellange termijn’ beleid om Engelstalige toetsen voor echtgenoten vóór binnenkomst in te voeren zoals in Denemarken, Nederland en Duitsland, die met gelijksoortige rechtvaardigingen werden voorgesteld (toegang tot de arbeidsmarkt, integratie, gedwongen huwelijken en eerwraak) getuigt ook van deze invloed.¹⁴⁰

¹³⁴ In maart 2008 verklaarde een vertegenwoordiger van het ministerie van Buitenlandse Zaken dat mensen die een aanvrager voor een visum steunden, niet routinematig worden geïnterviewd door ambtenaren om de gevallen van gedwongen huwelijken eruit te halen, vanwege de ‘loutere omvang’ van de situatie. MNS, april 2008, p. 5. In 2007 werden ongeveer 450 gevallen afgewezen op grond van misbruik, waarvan de meeste op vermoeden van gedwongen huwelijk.

¹³⁵ Met een afnemend aantal aanvragen (2004: 22,061 (12%), 2006: 19,355) en een toenemend aantal afwijzingen (2004: 2.450 (12%), 2006: 3.704 (19%)) kwam de meerderheid van gezinsherenigingen van vrouwen (45%), mannen (26%) en kinderen (15%) in de periode tussen 2002 en 2006 uit Zuid-Azië (India, Pakistan). Van alle vestigingsvergunningen bereikten gezinsvorming en –hereniging een hoogtepunt in 2003 toen deze 47% van het totaal aantal vergunningen uitmaakten, waarna het naar 21% zakte in 2005. Deze daling kan verklaard worden door de verandering van de regels in 2003 (m.b.t. de proefperiode voor echtgenoten en de *Family ILR exercise*. Vgl. Wright & Larsen, *EMN ‘Gezinshereniging’ Rapport, Kleinschalige studie IV*, p. 50.

¹³⁶ Siddiqui 2005, p. 273.

¹³⁷ Phillips & Dustin 2004, p. 537-538.

¹³⁸ Ministerie van Binnenlandse Zaken, *Huwelijksvisa: de weg vooruit*, juli 2008, p. 8 e.v. en 18 e.v. Dit was ook een geleidelijke ontwikkeling: in november 2005 werd het vereiste ingevoerd voor degenen die het staatsburgerschap aanvroegen, in april 2007 werd het uitgebreid tot degenen die permanent verblijf aanvroegen en in 2008 wordt het uitgebreid tot economische migranten

¹³⁹ Vaststelling van gelijke invloed van huwelijksvisa, p. 4, gepubliceerd op 25 november 2008.

¹⁴⁰ Ministerie van Binnenlandse Zaken, *Huwelijksvisa: de weg vooruit*, juli 2008, p. 8 e.v.

Private organisaties spelen een zeer actieve rol bij het maken en invoeren van beleid en kunnen daarop van invloed zijn, zoals de volgende drie voorbeelden aantonen. Ten eerste veroordeelden vrouwengroepen, vooral de Zuid-Aziatische vrouwenorganisatie Southall Black Sisters, gedwongen huwelijken en begonnen zij in 1999 een campagne toen het ministerie van Binnenlandse Zaken zijn werkgroep oprichtte.¹⁴¹ Ze waren ook betrokken bij de werkgroep voor wetgeving en beleid op het gebied van gedwongen huwelijken.¹⁴² Ten tweede is het voorstel om gedwongen huwelijken strafbaar te stellen uit 2006 met een grote meerderheid van 157 organisaties afgewezen. Ten derde is de FMCPA 2007 in januari 2007 geïntroduceerd door Lord Lester QC, een liberaal democraat lid van het Hogerhuis, die het ontwerp voorbereidde met advies van organisaties zoals de Southall Black Sisters en een team familierechtjuristen met praktische ervaring in de behandeling van gedwongen huwelijken. Het wetsontwerp werd door veel groepen gesteund, waaronder de *Family Law Bar Association and Liberty* (Familierechtelijke Balie en Vrijheid).¹⁴³ Minder steun en meer zorg is er voor de huidige wijziging van het immigratierecht: 45 (van de 101) geraadpleegden stemden in met de verhoging van de minimumleeftijd voor borgstelling terwijl 41 het er niet mee eens waren.¹⁴⁴

2.5 Zwitserland: beperkte veranderingen in burgerlijk recht en migratierecht

Het Zwitserse beleid en de wetgeving op het gebied van gedwongen huwelijken zijn deels beschermend (burgerlijk en migratierecht) van aard, deels sanctionerend (straf- en migratierecht) en deels preventief (nieuw burgerlijk recht). De doelgroep wordt gevormd door migranten (d.w.z. de Tamils, Koerden, Turken en Kosovaarse gemeenschappen). Twee initiatieven om het gedwongen huwelijk naar Duits voorbeeld als zodanig strafbaar te stellen zijn afgewezen. De reden hiervoor was dat de reikwijdte van de wetgeving beperkt is vanwege de complexiteit van gedwongen huwelijken – in de meeste gevallen vindt het gedwongen huwelijk plaats in een vreemd land.¹⁴⁵ De meest recente maatregelen tegen het gedwongen huwelijk zijn de minimumleeftijd voor gezinshereniging van echtgenoten die in 2008 werd ingevoerd en de verscherping van het integratiebeleid. De veranderingen in het burgerlijk recht richten zich echter voornamelijk op het tegengaan van schijnhuwelijken.

Het Zwitserse **burgerlijk recht** bevat twee hoofdpunten (voor- en nahuwelijkse). Ten eerste moeten zowel man als vrouw de **18-jarige leeftijd** hebben bereikt om een huwelijk te kunnen sluiten. Wat betreft dit beschermingselement komt het eerste grootschalige onderzoek van Surgir tot de conclusie dat meerderjarige vrouwen evenveel risico lopen om gedwongen te worden te huwen als minderjarigen, waarbij de gemiddelde leeftijd van de gevallen 19 jaar was.¹⁴⁶ Iemand die geen wettelijke bevoegdheid heeft, kan geen huwelijk sluiten zonder instemming van zijn of haar wettelijke voogd. Als instemming wordt geweigerd, kan

¹⁴¹ Ansari 2002, p. 15.

¹⁴² De regering heeft echter ook kritiek gekregen van Siddiqui, de leidster van het Moslim parlement en een van de leiders van SBS, wegens het onvoldoende betrekken van vrouwengroepen bij het werk en het teveel aandacht schenken aan conservatieve mannelijke gemeenschapsleiders. Phillips & Dustin 2004, p. 534.

¹⁴³ Zie Clark & Richards 2008, p. 513 e.v.

¹⁴⁴ Ministerie van Binnenlandse Zaken, *Huwelijksvisa: de weg vooruit*, juli 2008.

¹⁴⁵ Surgir 2006, p. 6 e.v.

¹⁴⁶ Surgir 2006, p. 11 en 48. Van de 400 gevallen was 1/3 tussen de 13 en 18 jaar, 2/3 tussen de 18 en 30 jaar. In sommige gevallen die minderjarige vrouwen betroffen vindt het kerkelijk huwelijk (in de meeste vreemde landen) plaats voor het wettelijk huwelijk als ze eenmaal meerderjarig zijn.

een beroep worden gedaan op de rechtbank om de weigering te vernietigen.¹⁴⁷ Ten tweede kan een huwelijk dat tot stand is gekomen als gevolg van ernstige bedreiging, met een beroep en **ex nunc nietig worden verklaard** als een van de echtgenoten het huwelijk is aangegaan onder bedreiging met ernstig en onmiddellijk gevaar voor zijn of haar leven, gezondheid of eer, of die van een familielid.¹⁴⁸ Een beroep op de rechtbank is alleen mogelijk binnen de **relatieve tijdslimiet** van zes maanden nadat de reden voor nietigverklaring bekend is of als de dreiging voorbij is, en binnen een **absolute tijdslimiet** van vijf jaar na het huwelijk. Niet elke soort bedreiging kan echter leiden tot nietigverklaring. Het gevaar moet gericht zijn tot een *persoon*. De bedreiging iemand te onterven of financieel te ruïneren als hij of zij niet trouwt met een bepaalde persoon is niet voldoende om over te gaan tot nietigverklaring. Evenals in Duitsland heeft nietigverklaring onder het burgerlijk recht nauwelijks betekenis in de praktijk,¹⁴⁹ omdat het volgens experts moeilijk te bewijzen blijft en het vaak veel makkelijker is om te scheiden.¹⁵⁰

De laatste twee jaar zijn in Zwitserland meerdere voorstellen gedaan om wetsherzieningen om gedwongen huwelijken tegen te gaan te onderzoeken. In deze context is de discussie in Zwitserland vooral gericht op het **strafrecht**. Het dwingen tot een huwelijk wordt **nog niet erkend als een misdrijf**. Verschillende handelingen die met het dwingen tot een huwelijk gepaard gaan kunnen echter wel als misdrijf worden aangemerkt en als zodanig worden bestraft. Het kan misdrijven betreffen die worden gezien als aanranding, ontvoering, seksueel misbruik, verkrachting of mensensmokkel. Centraal staat dat het gedrag van degenen die het slachtoffer tot een huwelijk dwingen, kan worden bestraft – als een vorm van dwang – met een gevangenisstraf tot drie jaar of een boete. De dwang om een huwelijk aan te gaan – meestal in het buitenland en door de familie geregeld¹⁵¹ – kan worden uitgeoefend door de echtgenoot, maar ook door familieleden (ouders, broers en zussen) of anderen. Het signaaleffect van een verbod onder het strafrecht (d.w.z. het geven van een duidelijk signaal dat een gedwongen huwelijk onacceptabel is) wordt niet betwist. Er bestaat echter onenigheid over de conclusies die moeten worden getrokken uit de **geringe praktische relevantie** van het het aanmerken van huwelijksdwang als een misdrijf. In de praktijk is er geen enkel geval geweest waarin dwang tot een rechtszaak leidde.¹⁵²

Het lid van de *Nationalrat* (Tweede Kamer) Banga, nam in 2004 een eerste initiatief in de Nationalrat om een gedwongen huwelijk als zodanig strafbaar te stellen, in de hoop dat Zwitserland het voorbeeld van Duitsland zou volgen (zie boven). Deskundigen waren hier sceptisch over.¹⁵³ De Zwitserse *Bundesrat* (regering) vond dat er niet voldoende redenen waren, omdat een gedwongen huwelijk ook kon worden bestraft binnen de bestaande civiele en strafrechtelijke wetgeving. Daarnaast achtte de *Bundesrat* te weinig bekend over ge-

¹⁴⁷ Art. 94(2) Zwitsers BW.

¹⁴⁸ Art. 94(1) ZGB – Zwitsers BW – en art. 104 en 107(4) ZGB. Vgl. CoE 2005, p. 123 e.v.

¹⁴⁹ Een Zwitsers essay verwijst naar een bron (Botschaft, *BBl.* 2002, 375) die stelt dat er volgens de vorige wet (art. 120 ZGB) gemiddeld 20 nietigverklaringen (om welke reden dan ook) waren geregistreerd. Frankhauser & Wüscher 2008, noot 7.

¹⁵⁰ Zie ook *Bericht des Bundesrats* (Bondsraadsbericht) en familierechtsdeskundige Thomas Geiser: 'Dan valt het probleem van bewijs weg: na twee jaar scheiding van tafel en bed bestaat er een absoluut recht op echtscheiding', *NZZ* 2005.

¹⁵¹ Art. 181 StGB; zie ook CoE 2005, p. 124 en het *Bericht des Bundesrats*.

¹⁵² Sinds 2005: 'Ik ken geen enkele zaak waarin strafrechtbanken een gedwongen huwelijk hebben behandeld', zei Grace Schild Trappe, plaatsvervangend hoofd van de afdeling strafrecht van het Federale Ministerie van Justitie in Zwitserland.

¹⁵³ 'Ouders die hun kinderen tegen hun wil willen uithuwelijken, zullen niet afgeschrikt worden door strengere straffen', zei Marcel Niggli, hoogleraar burgerlijk recht in Freiburg. In de voorjaarszitting van het parlement sprak minister van Justitie Blocher zijn vrees uit dat strengere straffen er zelfs toe zouden kunnen leiden dat slachtoffers ervan worden weerhouden de daders aan te geven bij de politie.

dwongen huwelijken om te kunnen zeggen dat dergelijke (strafrechtelijke) wetgeving helpt. Zij erkende dat de wet een symbolisch effect zou hebben, maar meende dat er geen reden was om te verwachten dat er meer straffen zouden worden opgelegd ingeval huwelijksdwang strafbaar zou worden gesteld. Ook vond de *Bundesrat* dat de vergelijking met Duitsland niet nauwkeurig was; in Zwitserland is de huwelijksleeftijd 18 jaar terwijl die in Duitsland 16 jaar is, wat jonge meisjes kwetsbaarder maakt.¹⁵⁴ In 2005 nam FDP-lid Forster-Vannini een **tweede initiatief** tijdens het debat over de nieuwe Vreemdelingenwet (*Ausländergesetz* – AuG): in maart 2005 aanvaardde de *Ständerat* (Eerste Kamer) het initiatief om gedwongen huwelijken strafbaar te stellen en te bedreigen met een gevangenisstraf van 6 maanden tot 5 jaar.¹⁵⁵ Maar in de herfst van 2005 nam de *Nationalrat* dit initiatief niet over: deze wilde eerst een analyse van mogelijke rechtsmiddelen en hun effectiviteit.¹⁵⁶ Zij vond dat de Eerste Kamer haar mandaat had overschreden omdat de problemen van het gedwongen huwelijk te complex waren voor dat mandaat. De *Staatspolitische Kommission*, een overheidsorgaan van zowel de *Nationalrat* als de *Ständerat*, gaf de *Bundesrat* **de opdracht (Postulat)** te onderzoeken hoe gedwongen huwelijken konden worden gesanctioneerd door het straf- en burgerlijk recht.¹⁵⁷ Na analyse van de wettelijke situatie en de implementatie concludeerde de *Bundesrat* in zijn rapport *Strafbarkeit von Zwangsheiraten und arrangierten Heiraten* van 14 november 2007, dat **de bestaande wetsbepalingen in het straf-, civiel- en migratierecht** (inclusief de nieuwe Vreemdelingenwet – AuG 2008 – zie voor meer informatie de volgende paragrafen) **voor het grootste deel voldoende waren** om mensen tegen gedwongen huwelijken te beschermen, maar dat ze systematisch moesten worden toegepast. Verder oordeelde hij dat er alleen binnen het burgerlijk recht een nieuwe bepaling wenselijk was: het zou mogelijk moeten zijn elk huwelijk dat onder dwang is gesloten binnen onbepaalde tijd nietig te verklaren.¹⁵⁸ Hij herhaalde dit in november 2008, toen hij nadere veranderingen in het burgerlijk en internationaal burgerlijk recht voorstelde.¹⁵⁹

De meest recente veranderingen om gedwongen huwelijken te voorkomen zijn aangebracht in het **migratie-** en het burgerlijk **recht**. De nieuwe Vreemdelingenwet (*Ausländergesetz*) van 1 januari 2008¹⁶⁰ bepaalt dat ingeval van een gedwongen **huwelijk gezinshereniging niet wordt toegestaan**.¹⁶¹ Dat een huwelijk onder dwang is gesloten, is echter moeilijk te bewijzen door de betrokken autoriteiten, omdat derden zonder verklaring van betrokkenen over het algemeen niet kunnen vaststellen of het paar of een van de partners wordt gedwongen. Als onmiddellijke maatregel om gedwongen huwelijken te voorkomen, werd de regel

¹⁵⁴ Boris Banga, 04.1181 Aanvraag 17/12/2004: Bekämpfung von Zwangsheiraten und besserer Schutz der Opfer von Zwangsheiraten (Bestrijding van gedwongen huwelijken en betere bescherming van de slachtoffers van gedwongen huwelijken).

¹⁵⁵ Voorstel-Forster, *AmtlBull. SR* 2005, p. 319 e.v. Zie voor dit voorstel ook ACVZ 2005, p. 47 en NZZ 2005.

¹⁵⁶ *Zwangsheirat* (Gedwongen huwelijk) 2008.

¹⁵⁷ Staatspolitische Kommission NR (02.024), Postulat 05.3477, 'Strafbarkeit von Zwangsheiraten und arrangierten Heiraten' (Strafbaarheid van gedwongen huwelijken en gearrangeerde huwelijken), van 9 september 2005.

¹⁵⁸ Bericht des Bundesrats (Bondsraadsrapport), Strafbaarstelling van gedwongen en gearrangeerde huwelijken, n.a.v. *Postulat* (opdracht) 05.3477 van de *Staatspolitische Kommission* van de *Nationalrat* van 9 september 2005. Ook Büchler 2007, p. 244.

¹⁵⁹ De voorstellen zijn: de ambtenaar van de burgerlijke stand een gesprek met het paar laten voeren om een gedwongen huwelijk aan het licht te brengen; een specifieke reden voor nietigverklaring introduceren in het burgerlijk recht. Zie *Bundesrat eröffnet Vernehmlassung* (De Bondsraad opent mogelijkheid tot ondervraging), 5 november 2008, www.ejpd.admin.ch/ejpd/de/home/dokumentation/mi/2008/2008-11-05.html.

¹⁶⁰ SR 142.20.

¹⁶¹ Tot die tijd werd een gedwongen huwelijk alleen gezien als een vluchtreden voor vrouwen binnen de context van het asielrecht in Zwitserland. In een principiële uitspraak erkende de kantonrechter in beroep (*Rekursbehörde*) voor de eerste keer dat de reden voor asiel een gedwongen huwelijk kan zijn. Tot nu toe is echter slechts in een zeer gering aantal gevallen om deze reden de vluchtelingenstatus verleend.

ingevoerd dat gezinshereniging voor echtgenoten **onder de 18 jaar** niet meer was toegestaan. Verhoging van de minimumleeftijd voor echtgenoten tot 24 jaar werd in september 2008¹⁶² echter door de *Bundesrat* afgewezen of uitgesteld. Een belangrijke beschermingsmaatregel vormt het recht op voortgezet verblijf (*Verbleiberecht*) voor slachtoffers van een gedwongen huwelijk: na de ontbinding van het huwelijk of het familieverband behoudt de echtgenoot het recht op zijn of haar verblijfsvergunning en verlenging daarvan als het huwelijk minstens drie jaar had geduurd en integratie succesvol was verlopen of als **zwaarwegende persoonlijke redenen** een voortgezet verblijf in Zwitserland nodig maken. Zwaarwegende persoonlijke redenen kunnen uitdrukkelijk worden benoemd als de echtgenote **slachtoffer is geweest van huiselijk geweld** binnen het huwelijk en als de sociale reïntegratie in het herkomstland ernstig lijkt te worden bedreigd.¹⁶³ Aan deze voorwaarden kan ook worden voldaan ingeval van een gedwongen huwelijk als dit wordt beschouwd als huiselijk geweld. Een leidraad over zwaarwegende redenen is te vinden in **een richtlijn van begin juli 2007 in het kanton St. Gallen** getiteld *Häusliche Gewalt im Rahmen des Migrationsproblematik* (Huiselijk geweld in het kader van de migratieproblematiek). Volgens deze richtlijn behouden slachtoffers van huiselijk geweld en een gedwongen huwelijk, wier verblijfsvergunning in Zwitserland normaal gesproken afloopt aan het einde van het huwelijk, hun recht op verblijf in het land. De verlenging van de jaarlijkse verblijfsvergunning kan worden verbonden met het voldoen aan bepaalde voorwaarden zoals het volgen van Duitse taallessen of het zoeken van een baan.¹⁶⁴ Eenzelfde probleem als in Duitsland doet zich voor als iemand het land verlaat wegens een gedwongen huwelijk. Volgens het nieuwe art. 61, par. 2 AuG **lopen de verblijfs- en vestigingsvergunning na zes maanden na vertrek uit het land af**, als de buitenlander zonder bericht Zwitserland verlaat. Daarom zijn er vereisten die het vergemakkelijken dat zo iemand veilig terug kan keren.¹⁶⁵

Tegelijk met de nieuwe Vreemdelingenwet traden **nieuwe burgerrechtelijke bepalingen** ook in werking onder de noemer van bestrijding van **schijnhuwelijken** (*Ausländerrechtsehen* of *unions de complaisance* geheten).¹⁶⁶ Ambtenaren kunnen dergelijke huwelijken tegenaan of ongeldig verklaren (zonder tijdslimiet) evenals vaderschap ontnemen van kinderen die in de loop van het huwelijk zijn geboren. Als onderdeel van de migratierechtsherziening zijn de nieuwe bepalingen ook bedoeld als ‘preventieve’ uitwerking op gedwongen huwelijken.¹⁶⁷ Informatie over de implementatie van dit beleid is nog niet beschikbaar.

Een ander middel om gedwongen huwelijken te voorkomen, is te zien in het beleid voor de **bevordering van integratie en taalvaardigheid**. De nieuw ingevoerde integratieverdragen die speciaal zijn bedoeld voor “het bevorderen van de nationale taal die wordt gesproken in de woonplaats en het verschaffen van kennis over de sociale voorwaarden, waarden en normen en het wetssysteem in Zwitserland”, worden toegepast volgens de “aanbeveling” van de federatie ingeval van gezinshereniging met derdelanders (niet-Zwitsers). Slachtoffers van gedwongen huwelijken worden daardoor geacht in een positie te zijn gebracht waarin ze beter gebruik kunnen maken van hun rechten met behulp van taalvaardigheid.

In het straf- en migratierecht van Zwitserland is **duidelijke invloed van buitenlands beleid** zichtbaar. De initiatieven van Banga en Forster om gedwongen huwelijken te verbieden,

¹⁶² Segmüller, Pius, 08.3394, motie van 12 juni 2008.

¹⁶³ Art. 50, par. 1 en 2 AuG (Vreemdelingenwet).

¹⁶⁴ Spescha, in: Spescha, Thür, Zünd & Bolzli (red.), *Migrationsrecht, Kommentar*, 2008, art. 50, par. 10.

¹⁶⁵ Büchler 2007, p. 749.

¹⁶⁶ *Aif*, afl. 7/2007, p. 16.

¹⁶⁷ President Menétrey van het platform voor Sans-Papiers (ongereguleerden) betwijfelde de grondwettigheid van deze nieuwe regelingen en hun conformiteit met internationaal recht en noemde ze excessief, discriminerend en inefficiënt.

werden oorspronkelijk geïnspireerd door het Duitse voorbeeld – maar uiteindelijk verworpen. Daarenboven zijn de voorstellen voor een minimumleeftijd van 24 jaar als ‘preventieve maatregel’ tegen gedwongen huwelijken een afspiegeling van soortgelijke ontwikkelingen in Denemarken, Nederland en Duitsland, hoewel Zwitserland een leeftijdsgrens van 18 jaar invoerde.

De rol van private organisaties is niet erg groot in deze juridische ontwikkelingen. Het wetenschappelijke en juridische project *Zwangsheirat*, gedwongen huwelijk; een initiatief dat is genomen door migranten (m/v) zelf, noemt expliciet dat het professionele hulp kan bieden aan de overheid of aan organisaties. Ook *Surgir* doet enige juridische aanbevelingen. Privéorganisaties werken voornamelijk op het gebied van informatie, raadgeving en scholing, die tot dusver moeilijk zijn te bereiken. Integratiedeskundigen en jonge migrantenraadgevers zijn het erover eens dat er “a tremendous need to catch up” bestaat, vanwege jarenlange vermijding van het onderwerp.¹⁶⁸ *Surgir* stelt dat er geen structurele hulp is in Zwitserland. Daar staat tegenover dat het potentiële gevaar voor slachtoffers ernstig is (variërend van eerwraak tot uitstoting). Daarom ligt de aandacht zowel op het attenderen van het publiek door rapporten en informatie als op advies aan de getroffen. Zij bevelen mogelijke maatregelen aan in hun rapport uit 2008 – *Zwangsheirat.ch – een programma verankert mensenrechten* – gesteund door de *Eidgenössische Kommission für Migrationsfragen* (de eedgenootschappelijke commissie voor migratievraagstukken, de vroegere *Eidgenössische Ausländerkommission* – eedgenootschappelijke buitenlanderscommissie).¹⁶⁹ De Zwitserse organisatie *Terre des femmes Schweiz* heeft het onderwerp gedwongen huwelijk opgenomen in haar campagne ‘Verbrechen im Namen der Ehre’ (misdrijven in naam van de eer). Daarmee steunt zij op materiaal en werk dat eerder is gedaan door haar zusterorganisatie *Terre des femmes Deutschland*. Eén doel van *Zwangsheirat.ch* is informatieverzorging aan het publiek en degenen die betrokken zijn bij het probleem. Sinds de herfst van 2007 is online toegang tot vrije anonieme informatie beschikbaar, zo nodig ook per telefoon.¹⁷⁰

2.6 Conclusie: een keuze tussen de straf-, civiel- en migratierechtelijke benadering?

In alle vijf onderzochte landen heeft de wetgever het onderwerp gedwongen huwelijk opgenomen. Aanleiding voor het politieke debat waren deels gevallen van eerwraak die bekend werden en campagnes of autobiografische boeken door NGO’s of individuen. **In alle openbare debatten wordt het onderwerp voornamelijk verbonden aan migranten**, maar uit verschillende herkomstlanden. Niet alleen de praktijk is complex maar het onderwerp gedwongen huwelijk raakt ook verschillende terreinen van het recht. De juridische benaderingen zijn nogal divers, maar er kunnen twee algemene opmerkingen worden gemaakt. Ten eerste: sinds het rapport van de Raad van Europa uit 2005 dat concludeerde dat slechts weinig landen het dwingen tot een gedwongen huwelijk als **een specifiek misdrijf** behandelen,¹⁷¹ is er *specifiek strafrecht* geïntroduceerd in Duitsland (2005) en België (2007). Voort

¹⁶⁸ Stauffer, Beat, *Zwangsheirat: Vorbehalte, Berührungspunkte und ein grosser Nachholbedarf* (Gedwongen huwelijk: voorbehouden, vrees voor contact en een grote inhaalbehoefte), *NZZ* van 28 februari 2007, p. 17, of online www.zwangsheirat.ch.

¹⁶⁹ www.zwangsheirat.ch/pdf/zwangsheirat_massnahmen_d.pdf.

¹⁷⁰ Een ander voorbeeld van concrete hulp voor de getroffen is de website van het opvanghuis voor meisjes in Zürich (www.maedchenhaus.ch): het biedt zowel informatie aan hulpverleners en experts als een telefoonnummer dat men kan bellen voor anoniem advies.

¹⁷¹ CoE 2005, p. 9.

bestaat er nu op gedwongen huwelijken toegespitst burgerlijk recht in Frankrijk (2003/2005) en het Verenigd Koninkrijk (2007) en werden enkele specifieke bepalingen ingevoerd in België (2007). Ten tweede: er bestaat **een zekere correlatie** tussen het debat over de invoering van een specifieke strafbaarheidsbepaling en de afwijzing daarvan als mogelijke oplossing aan de ene kant en de herziening van het burgerlijk recht als ander mogelijk middel om gedwongen huwelijken te voorkomen (Frankrijk, het Verenigd Koninkrijk en Zwitserland) aan de andere kant. In tegenstelling tot de keuze van wettelijke middelen, is **de agenda met betrekking tot beperking van huwelijksmigratie in alle vijf landen verschillend**.

Hoewel het volgens het **nationale strafrecht** van alle vijf landen strafbaar is om iemand tot een huwelijk te dwingen onder de bestaande wettelijke bepalingen, beval de studie van de Raad van Europa 2005 aan om gedwongen huwelijk als een specifiek misdrijf op te nemen in de strafrechtelijke bepalingen met straffen die bezwarende omstandigheden weergeven.¹⁷²

De bestaande specifieke misdrijven vertonen verschillen: in Duitsland betreft 'iemand tot een huwelijk dwingen' een speciale vorm van dwang. Daarnaast is een voorstel om specifieke misdrijven met hogere straffen in te voeren al enkele jaren onderwerp van discussie. In Zwitserland is een voorstel voor zo'n bepaling echter na enkele jaren van discussie afgewezen. In België is iemand met geweld of bedreiging tot een huwelijk dwingen sinds 2007 strafbaar gesteld. In de voorgestelde of van kracht zijnde bepalingen variëren de mogelijke straffen aanzienlijk: van een boete (500 euro) tot twee jaar gevangenisstraf in België tot een maximum van vijf jaar gevangenisstraf in Duitsland of de hoogst voorgestelde gevangenisstraf tot tien jaar gevangenisstraf in Duitsland. Terwijl het debat in België, Duitsland en Zwitserland zich richtte op strafbaarstelling van 'iemand dwingen te trouwen', vond deze benadering geen steun in Frankrijk, het Verenigd Koninkrijk en Zwitserland. Daar is het debat altijd gericht geweest op mogelijkheden binnen het burgerlijk recht, vooral in het Verenigd Koninkrijk. Dat kent een specifieke wet: in overeenstemming met de complexiteit van gedwongen huwelijken is **de Britse benadering vrij veelomvattend** doordat deze de praktijk aanpakt door verscherping van burgerrechtelijke middelen en de introductie van nieuwe beschermende maatregelen in het burgerlijk recht, inclusief economische hulp en onderdak voor slachtoffers van huiselijk geweld, gecombineerd met toenemende samenwerking tussen sociale diensten, consulaire afdelingen, de politie en woningbouwcorporaties.¹⁷³

Hoewel het rapport van de Raad van Europa uit 2005 een dergelijke aanbeveling niet doet, kunnen de **meeste juridische activiteiten in de betrokken landen** in de laatste drie jaar worden waargenomen op het terrein van **migratierecht**. Tegen de achtergrond van een vooral restrictief immigratiebeleid in alle vijf landen is de introductie van verscheidene instrumenten ondersteund met het argument dat ze gedwongen huwelijken zouden tegengaan. Het is niet duidelijk of dit het enige argument was. De juridische maatregelen omvatten ten eerste de verhoging van de **minimumleeftijd** naar 21 jaar voor gezinshereniging van echtgenoten in België (2006) en het Verenigd Koninkrijk (2008) en naar 18 jaar in Frankrijk (2007), Duitsland (2007) en Zwitserland (2008). Ten tweede zijn **taalvereisten** ingevoerd waaraan de echtgenoot of echtgenote mocht voldoen voordat hij of zij wordt toegelaten (Duitsland 2007) en werden taal- of integratiecursussen na immigratie verplicht in Frankrijk (2007) en Zwitserland (2008).

Als men de totstandkoming van gedwongen huwelijken beschouwt als een proces, is zichtbaar dat de verschillende juridische middelen op **verschillende tijdstippen** werden toegepast om een **preventief, beschermend of sanctionerend effect** te verkrijgen. Wat be-

¹⁷² CoE 2005, p. 11 en 42.

¹⁷³ Clark & Richards 2008, p. 503 en 507.

treft bepalingen in het burgerlijk recht hebben wetgevers zich verschillende doelen gesteld. In alle onderzochte wetsystemen bestaat het preventieve middel van een **minimumhuwelijksleeftijd**, nu overal 18 jaar of hoger. Dit komt overeen met de aanbeveling van de RvE die stelt dat verdragen, die het grondwettelijk principe van gelijkheid van mannen en vrouwen negeren, zouden moeten worden opgezegd en dat de minimumhuwelijksleeftijd 18 jaar moet zijn. Het Franse systeem richtte zich krachtiger op het inschakelen van ambtenaren om gedwongen huwelijken in een vraaggesprek aan het licht te brengen. In 2008 was ditzelfde idee onderwerp van discussie in Zwitserland. De **mogelijkheid van ontbinding van een gedwongen huwelijk als een na-huwelijks instrument** speelt een grotere rol. Dit vereist gewoonlijk een verzoek van een echtgenoot en bewijs dat dwang is uitgeoefend. In Frankrijk en België kunnen verzoeken ook worden gedaan door de procureur of, in Zwitserland, de ambtenaar van de burgerlijke stand. In Frankrijk is een **nieuwe reden voor nietigverklaring** ingevoerd: de angst voor ouders – ‘eerbiedige angst’ (*créante révérencielle envers un ascendant*). In België is het sinds 2007 mogelijk een huwelijk dat door dwang of bedreiging werd gesloten nietig te verklaren. In Duitsland en Zwitserland **levert de bewijslast aanzienlijke problemen** op omdat, in vergelijking met echtscheiding, nietigverklaring een minder aantrekkelijke optie is. Ook **tijdslimieten voor vernietiging variëren** aanzienlijk. Zelfs het rapport van de RvE uit 2005 adviseerde dat tijdsbeperkingen vóór het begin van een burgerlijk (en strafrechtelijk) proces zouden moeten worden onderzocht. In Frankrijk of Zwitserland kunnen verzoeken gedaan worden tot vijf jaar na de huwelijksdatum; in Duitsland wordt beperking tot één jaar niet beschouwd als een probleem. Niettemin hebben voorstellen om de uiterste verzoekdatum uit te breiden geen succes gehad; in plaats daarvan richtte men zich op sanctiemaatregelen. In tegenstelling hiermee is de Britse *Forced Marriage Civil Protection Act 2007* ingewikkeld van structuur, omdat deze altijd preventieve, beschermende en sanctiemaatregelen inhoudt.¹⁷⁴ **Deze burgerrechtelijke middelen kunnen slachtoffers van gedwongen huwelijken beschermen en macht geven en, belangrijker, hen in staat stellen zelf een procedure aanhangig te maken of te beëindigen, wat bij strafsancities niet kan.** Bovendien zijn rechtsvorderingen door derden (zowel individuen als organisaties) zeer goed mogelijk. Er bestaan ook beschermende middelen voor slachtoffers in **exterritoriale** situaties (evenals in Frankrijk). Hier is echter onenigheid over de aard van migratierechtelijke maatregelen: men hoopt dat een minimumleeftijd voor echtgenoten die willen immigreren binnen het kader van gezinshereniging een preventief effect heeft. Het argument is dat gedwongen huwelijken geen zin hebben als er geen kans bestaat op gezinshereniging van minderjarige echtgenoten, vooral omdat er niet voldoende armslag voor de echtgenoot of familie is om controle uit te oefenen over de gedwongen echtgenote. Critici beschouwen dit voorstel echter als problematisch omdat het op iedereen van toepassing is, d.w.z. dat het inbreuk pleegt op het recht op gezinsleven van degenen die een huwelijk uit vrije wil hebben gesloten. Zij geven de voorkeur aan het recht op voortgezet verblijf en op het recht om terug te keren omdat deze rechten beschermend van aard zijn.

Het onderzoek van de RvE benadrukt dat ‘gedwongen huwelijk’ geen term is die expliciete juridische inhoud heeft. Het **definitieprobleem** wordt niet alleen verschillend gehanteerd in de vijf onderzochte landen, de definitie van gedwongen huwelijk is ook verschillend in de strafrechtelijke of burgerrechtelijke benadering. In tegenstelling tot de behoefte aan een enge definitie van het misdrijf is de Britse FMCPA gebaseerd op een ruime definitie. Maar zelfs hier zal in individuele gevallen de vraag worden gesteld waar **de grens tussen een gearrangeerd en een gedwongen huwelijk** getrokken moet worden. Dit is weliswaar geen

¹⁷⁴ Clark & Richards 2008, p. 507.

zaak voor de strafrechter, maar het zou kunnen leiden tot verschillende soorten beschermen-de bevelschriften van familierechters. Bovendien is er in Frankrijk en België enige **overlap in het beleid tegen gedwongen huwelijken en schijnhuwelijken**. In Frankrijk zijn voorhuwelijks vraaggesprekken, een langere wachttijd of specifieke redenen voor nietigverklaring, middelen die oorspronkelijk werden ingevoerd om schijnhuwelijken tegen te gaan. Het gevolg van het voorhuwelijks 'vraaggesprek' is echter waarschijnlijk niet het verhinderen van een 'gedwongen huwelijk', maar het niet toestaan van gezinshereniging.

Er is **weinig informatie over de implementatie** van deze gedeeltelijk zeer recente wetten. Aan de ene kant stelt het rapport van de Raad van Europa uit 2005 dat (straf)wetgeving zeer ineffectief is.¹⁷⁵ Wat betreft het strafrecht blijft de verklaring van de Raad overeind: **er is tot nu toe weinig vervolgd op grond van het specifieke misdrijf**. De moeilijkheid om een gedwongen huwelijk te definiëren en bewijzen en de barrières om procedures aanhangig te maken tegen familieleden worden genoemd als redenen voor deze praktische ontoepasbaarheid (Duitsland¹⁷⁶). In Zwitserland is dit zelfs als argument tegen strafbaarstelling gebruikt. Maar ook in Duitsland of Zwitserland is weinig gebruik gemaakt van de mogelijkheid van nietigverklaring. Daarom zal alleen de tijd uitwijzen of de burgerrechtelijke benadering van Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk meer succes zullen hebben.¹⁷⁷

Aan de andere kant hebben de leeftijds grens en taalvereisten die in het Duitse migratierecht zijn ingevoerd geleid tot een **duidelijk afname van aanvragen voor gezinshereniging van echtgenoten** en hetzelfde kan gezegd worden over de restrictieve maatregelen in het Verenigd Koninkrijk. Er bestaat echter aanzienlijke onenigheid over de vraag of deze maatregelen feitelijk gedwongen huwelijken hebben voorkomen. Critici van het 'Deense model', d.w.z. de 24-jaar-regeling, verkondigen dat dit geen gedwongen huwelijken voorkomt,¹⁷⁸ maar verhindert dat echtgenoten zich her- of verenigen.

Er is **grote invloed van andere landen** op het beleid en de wetgeving op het gebied van het **strafrecht**: over de kwestie van een specifiek misdrijf is gedebatteerd in Zwitserland onder verwijzing naar het Duitse model. **Het duidelijkste overgenomen effect** kan echter worden waargenomen in het **migratierecht**: vooral de minimumleeftijd van 24 jaar in Denemarken diende als argument voor de invoering van de drempel van 21 jaar in Nederland in 2003, in Duitsland en Frankrijk in 2007 (18 jaar), in België in 2007 (21 jaar) en in het Verenigd Koninkrijk in 2008 (21 jaar). Ook de implementatie van de **Gezinsherenigingsrichtlijn** speelde een belangrijke rol in Nederland, Duitsland en België. Daarentegen is het Verenigd Koninkrijk niet gebonden aan deze richtlijn (vanwege 'opting-out' – niet-deelname¹⁷⁹), maar

¹⁷⁵ CoE 2005, p. 9.

¹⁷⁶ Dit is ook het geval in Oostenrijk, waar nauwelijks aangifte wordt gedaan. Een gedwongen huwelijk is in Oostenrijk sinds 1 juli 2006 een officieel delict. Voor deze wetswijziging werden sinds 1975 zeven personen wegens gedwongen huwelijken veroordeeld, www.zwangsheirat.ch/aktuell/news.php.

¹⁷⁷ Clark & Richards 2008, p. 528.

¹⁷⁸ *Migration News Sheet* 2005, p. 2. Op vergelijkbare manier stelde de Europese Commissie tegen Racisme en Intolerantie (ECRI) al in 2001 met betrekking tot Denemarken 'dat zulke criteria [leeftijdsgrens] op het gebied van gezinshereniging op discriminerende wijze invloed kunnen hebben op bepaalde minderheidsgroepen, zoals Moslims ...', vgl. *Tweede Rapport van de Europese Commissie van de Raad van Europa tegen Racisme en Intolerantie met betrekking tot Denemarken*, CRI 2001 (4), aangenomen op 16 juni 2000, gepubliceerd op 3 april 2001, p. 11. Vijf jaar later voegde zij eraan toe dat volgens onderzoek deze leeftijdsdrempel, die is bedoeld om gedwongen huwelijken te voorkomen, slechts van toepassing is op een kleine groep mensen. Slechts 4% van de onderzochte huwelijken werd gesloten als gevolg van een beslissing van de ouders, zie *Derde Rapport van de Europese Commissie van de Raad van Europa tegen Racisme en Intolerantie met betrekking tot Denemarken*, CRI 2006 (18), aangenomen op 16 december 2005, gepubliceerd op 16 mei 2006, p. 17.

¹⁷⁹ Anders dan Denemarken dat heeft besloten afstand te nemen van Titel IV van het Verdrag tot oprichting van de Europese Gemeenschap, besloten het Verenigd Koninkrijk en Ierland over tot deelname per geval

het beleid is in overeenstemming met deze ontwikkelingen. Omdat Zwitserland geen deel uitmaakt van de EU is de richtlijn ook niet van toepassing op Zwitserland en de verhoging van de leeftijdsgrens werd daar verworpen. Hetzelfde geldt voor taalvereisten waaraan vóór immigratie moet worden voldaan: Duitsland volgde het Nederlandse voorbeeld evenals Frankrijk (in een enigszins afgezwakte vorm) en het Verenigd Koninkrijk is van plan het te volgen. Zwitserland heeft soortgelijke voorstellen echter verworpen.

(‘opt-in’, de mogelijkheid om toch deel te nemen). Bij deze Gezinsherenigingsrichtlijn zagen het Verenigd Koninkrijk en Ierland af van deelname.

Hoofdstuk 3

Het gebrek aan cijfers

Dit hoofdstuk behandelt de beschikbare statistieken over gedwongen huwelijken in de landen van dit onderzoek. De centrale vraag is: **Welke cijfers zijn beschikbaar over gedwongen huwelijken in de verschillende landen en welke betekenis kan aan deze cijfers worden toegekend?** Niet alleen de betekenis die toegekend kan worden aan deze cijfers is een onderwerp van discussie; het is tevens van belang om aandacht te schenken aan wat de cijfers niet zeggen. Het is moeilijk om cijfers over gedwongen huwelijken te vinden en bij beschikbare cijfers ontbreekt vaak een gedetailleerde beschrijving van de totstandkoming ervan. Daarom leidt de interpretatie van deze cijfers vaak tot de conclusie **dat men weinig weet over gedwongen huwelijken op basis van de beschikbare statistieken**. Soms blijken de cijfers die in discussies worden genoemd niets meer dan giswerk te zijn.

Het gebrek aan betrouwbare cijfers wordt echter niet alleen veroorzaakt door moeilijkheden met het verkrijgen en interpreteren ervan, maar is eerder **inherent aan gedwongen huwelijken als sociaal verschijnsel**. Net zoals bij huiselijk geweld, wordt er over het algemeen aangenomen dat gedwongen huwelijken on- en ondergerapporteerd blijven en dat alle cijfers die er over beschikbaar zijn slechts een klein onderdeel van het totale aantal representeren.¹⁸⁰ Daarnaast is het ingewikkeld om gedwongen huwelijken te meten ,doordat ze lastig te definiëren zijn (Zie de Introductie en Hoofdstuk 1).

De fascinatie met en de belangstelling voor cijfers over gedwongen huwelijken vereisen enige uitleg, omdat **cijfers niet alleen maar cijfers zijn**. Zoals James Scott uiteenzet, heeft het ontstaan van de staat als een actor die ingrijpt in het leven van zijn burgers een standaardisatie vereist van het meten van de zaken die gecontroleerd worden door de staat.¹⁸¹ Het is dan ook geen verrassing dat zowel politieke als beleidsdiscussies over gedwongen huwelijken vaak om de cijfers heen draaien, omdat deze noodzakelijk zijn voor potentiële staatsinterventies. Maar zoals Husbands aangeeft, kunnen cijfers ook een eigen subjectieve realiteit aannemen en een eigen leven gaan leiden.¹⁸²

Veel sociale problemen stellen staatsactoren voor **het probleem dat er geen cijfers beschikbaar zijn**, zoals tevens het geval is bij gedwongen huwelijken. Groenendijk en Böcker laten zien dat beleidsmakers zich meestal niet zomaar neerleggen bij deze onzekerheid. Net zoals de staat die overal ingrijpt uit het werk van Scott, hebben beleidsdiscussies cijfers nodig. Groenendijk en Böcker noemen als voorbeeld de discussies rondom het sociale probleem van illegale migratie, waarbij zij opmerken dat schattingen van zogeheten “dark numbers” zoals criminaliteit of het aantal illegale migranten (of gedwongen huwelijken) vaak meer zeggen over de degene die schat, dan over datgene dat geschat wordt. Doordat ze niet gecontroleerd kunnen worden, vormen schattingen van het aantal illegale migranten een geschikt beginpunt voor politiek commentaar. Hoge schattingen kunnen een manier vormen voor een spreker om te zeggen dat hij of zij het bestaan van illegale migranten als een soci-

¹⁸⁰ Samad/Eade (2004). Community Perceptions of Forced Marriage. Community Liaison Unit, University Bradford and University of Surrey Roehampton, p. 54.

¹⁸¹ Scott (1998). Seeing like a state: How certain schemes to improve the human condition have failed. New Haven/London: Yale University Press, p. 24.

¹⁸² Husbands (1994). Crises of national identity as the ,new moral panics’: Political agenda-setting about definitions of nationhood. *New Community*, 20(2), p. 199.

aal probleem ziet.¹⁸³ Een soortgelijke logica kan gelden bij het gebruik van cijfers over gedwongen huwelijken: het lijkt hier belangrijker te zijn om maar een cijfer te noemen (ook al zit deze er mogelijk ver naast), dan eerlijk te stellen dat men niets weet over de grootte van het fenomeen. Een goed voorbeeld van deze houding is de conclusie van Samad en Eade over de moeilijkheid omtrent het vinden van betrouwbare cijfers: “Given the difficulty involved in quantifying the scale of the problem we too take the position that even one instance of forced marriage is one too many.”¹⁸⁴

De keuze voor deze verzameling van cijfers werd gemaakt op basis van de beschikbare informatie over de cijfers. Statistieken die louter percentages uit een krantenartikel voorstelden en die onmogelijk op te sporen waren werden niet meegenomen, omdat het door gebrek aan informatie onmogelijk zou zijn geweest op ze op een zinvolle manier te evalueren. De hoeveelheid beschikbare informatie varieerde zeer sterk tussen onderzoeken en tussen landen en om die reden varieert tevens de hoeveelheid tekst tussen de landen. In het onderhavige onderzoek was het mogelijk drie soorten cijfers te bemachtigen voor de vijf landen. Elke soort brengt een ander probleem met zich mee voor de onderzoeker. De problemen met elk specifiek soort cijfers zijn samengevat in Tabel 3.1. De eerste categorie cijfers is afkomstig uit enquêteonderzoek waarbij vrouwen, meestal alleen uit etnische minderheidsgroepen, wordt gevraagd of zij zelf gedwongen zijn geweest om te trouwen. De cijfers in de tweede categorie zijn ook tot stand gekomen door middel van enquête, maar in plaats van persoonlijke ervaringen wordt aan de respondenten gevraagd over mogelijke gedwongen huwelijken waarmee zij bekend zijn. De derde categorie bestaat uit gevallen van gedwongen huwelijk die gerapporteerd of bijgehouden zijn door verschillende organisaties die met het fenomeen te maken hebben, zoals Blijf-van-m'n-lijfhuizen. Deze laatste categorie van data is het meest voorkomend onder de verschillende materialen die er bestaan over gedwongen huwelijken.

Tabel 3.1. Soorten statistieken.

Data	Soort cijfer	Centrale problemen
Enquête op individuen	Schatting op basis van een steekproef	Onduidelijk wat er gemeten wordt
Bekendheid / kennis van gevallen van gedwongen huwelijk	Absoluut cijfer, soms geëxtrapolleerd ¹⁸⁵ en gemaakt tot een schatting	Veel mensen kunnen hetzelfde geval rapporteren waardoor het onmogelijk wordt om iets te zeggen over het aantal unieke gevallen
Gerapporteerde gevallen bij NGO's en andere organisaties	Absoluut cijfer, soms geëxtrapolleerd en gemaakt tot een schatting	Veel mensen kunnen hetzelfde geval rapporteren waardoor het onmogelijk wordt om iets te zeggen over het aantal unieke gevallen

Op de volgende pagina's worden de verschillende cijfers besproken en geëvalueerd. De nadruk ligt op het beantwoorden van de vraag **wat deze cijfers zeggen over de omvang en aard van het verschijnsel gedwongen huwelijk**. Gezien het feit dat onderhavige onderzoek vijf landen bevat, zou het ideaal zijn om de cijfers crossnationaal te vergelijken. Helaas zijn deze in de meeste gevallen niet vergelijkbaar, omdat gedwongen huwelijken verschillend worden gedefinieerd; omdat er alleen naar absolute cijfers wordt verwezen die sterk kunnen variëren afhankelijk van de grootte van de migrantenpopulatie in een land; of omdat ze al-

¹⁸³ Groenendijk/Böcker (1995). Het schatten van de onschatbaren. Aantallen illegalen, beeld van een categorie of van de schatter? *Migrantenstudies*, 11(2), pp. 119-120.

¹⁸⁴ Op cit.

¹⁸⁵ Extrapolatie betekent dat men op basis van een steekproef uitspraken doet over waarden die buiten het bereik van de steekproef liggen. Bijvoorbeeld: men schat op basis van de gerapporteerde gevallen in Berlijn wat het aantal gedwongen huwelijken in heel Duitsland zou zijn terwijl men alleen gegevens over Berlijn heeft en geen reden om aan te nemen dat heel Duitsland in dit respect op Berlijn zou lijken.

leen het verschijnsel meten onder één specifieke migrantengroep. Verder is het nog de vraag of het überhaupt zinvol is gedwongen huwelijken alleen onder migranten te meten en de materialen die hier gebruikt zijn bieden geen antwoord op deze vraag. Om deze redenen zal de vergelijking aan het einde van het hoofdstuk zich concentreren op de verschillende problemen die de diverse cijfers opleveren.

3.1 België: Enquêteonderzoek naar ervaringen en bekendheid met gedwongen huwelijken

In dit gedeelte worden cijfers afkomstig uit drie onderzoeken in België besproken. Dit land verschilt van de andere landen in het onderzoek door de grotere hoeveelheid beschikbare enquêtedata, wat komt doordat het onderwerp ‘gedwongen huwelijken’ al vrij vroeg is meegenomen in enquêtes, namelijk al in 1991.

Ervaringen van migrantenvrouwen over gedwongen huwelijken

Een van de vroegste bronnen voor cijfers over gedwongen huwelijken in België is afkomstig uit een enquête over gezinsvorming en waardepatronen onder Turkse vrouwen in Vlaanderen en Brussel, die gehouden werd in 1991.¹⁸⁶ Hierbij moet wel opgemerkt worden dat deze cijfers weinig zeggen over de huidige situatie aangezien ze al bijna twintig jaar oud zijn, maar het was niet mogelijk om recentere cijfers te bemachtigen. Er is gekozen voor deze cijfers, ondanks dat ze enigszins gedateerd zijn, omdat ze afkomstig zijn uit een dataset die breed besproken is in de literatuur en omdat ze een kans bieden om veel van de problemen te bespreken, die er bestaan bij het meten van gedwongen huwelijken.

Van alle vrouwen in de steekproef, was **18 % gedwongen om tegen haar wil in te trouwen**. Op het eerste gezicht lijkt dit een vrij groot percentage te zijn, maar als het gespecificeerd wordt naar leeftijd en wijze van migratie ziet men duidelijk dat het vooral de oudere vrouwen (40 tot 49 jaar) en huwelijksmigranten zijn die het percentage doen verhogen.

Tabel 3.2. Het percentage Turkse migrantenvrouwen dat gedwongen was om tegen haar wil in te trouwen met een man. Dit is een verdere opsplitsing van de 18% die was gedwongen om te trouwen.¹⁸⁷

	Leeftijd (N)			Totale steekproef (N)
Gedwongen getrouwd: 18 %				
	17-29	30-39	40-49	
Niet geboren in Turkije	4			43
Gemigreerd met / na ouders	12	14	17	284
Gemigreerd met / na echtgenoot	16	21	30	422
				749

Het onderzoek waar deze cijfers uit afkomstig zijn werd uitgevoerd in 1991.¹⁸⁸ Een steekproef van 850 Turkse vrouwen werd ondervraagd voor dit doel. Hoewel er bij enquêteonderzoek vaak gebruik wordt gemaakt van steekproeven van rond de 1000 respondenten, hangt de geschikte grootte van een steekproef af van wat men wil meten (en schatten) en welke

¹⁸⁶ Gezinsvorming en waardenpatronen bij Turkse vrouwen in Vlaanderen en Brussel 1991.

¹⁸⁷ Lesthaege (1993). Turkse vrouwen in België: versnelde autonomie en culturele eigenheid. In: Deslé/Lesthaege/Witte (eds.), Denken over migranten in Europa. Brussel: VUBPress/Balans, pp. 157-188.

¹⁸⁸ De bespreking is gebaseerd op: Lesthaege (1996). Turkse en Marokkaanse vrouwen in België: Uitgangspunten en Databestanden voor Demografisch en Sociografisch Onderzoek. In: Lesthaege (ed.), Diversiteit in sociale verandering. Turkse en Marokkaanse vrouwen in België, pp. 15-40.

mate van precisie wordt beoogd.¹⁸⁹ Belangrijker dan de grootte van de steekproef is de eis dat een steekproef random getrokken wordt, dat wil zeggen, dat elke persoon een even grote kans heeft om gekozen te worden uit het bestand waar uit de steekproef wordt getrokken. Een steekproef van een paar duizend personen is niet veel waard als de respondenten niet door toevallige selectie erin zijn gekomen, in ieder geval met betrekking tot de sleutelvariabelen. Wat precies bedoeld wordt met “Turks”, wordt niet expliciet besproken. Gezien het feit dat Lesthaeghe opmerkt dat eerste, tweede en derde generatie Turkse migranten werden meegenomen in het onderzoek, lijkt het erop dat het Turks zijn gedefinieerd wordt door een combinatie van geboorteplaats, geboorteplaats van ouders en een nog onbekende variabele die gebruikt kan worden om derdegeneratie migranten op te sporen, wiens ouders mogelijk ook in België zijn geboren. **De steekproef** was gestratificeerd, wat wil zeggen dat er eerst een aantal gemeenten werd gekozen met als criterium dat er meer dan 100 Turkse personen woonachtig zijn.¹⁹⁰ Binnen de gemeenten werd een random steekproef van Turkse vrouwen getrokken uit het gemeentelijke vreemdelingenregister waarin migranten zijn opgenomen.¹⁹¹ Het is onduidelijk hoe dit register gebruikt zou kunnen worden om derdegeneratie migranten op te sporen. De steekproef is mogelijk niet representatief voor heel België, doordat er slechts gekozen is voor Turkse migranten uit Vlaanderen. Of er duidelijke argumenten zijn om Wallonië buiten beschouwing te laten, wordt niet expliciet besproken door Lesthaeghe. Het is noodzakelijk hier stil te staan bij de vraag waarvoor iets representatief is. Een steekproef kan representatief zijn naar leeftijd en sociaal-economische positie, maar het is hier onbekend welke dimensies van de populatie belangrijk zijn om mee te nemen in de meting van het aantal gedwongen huwelijken. Daarnaast is het moeilijk uitspraken te doen over de representativiteit, zonder informatie over de totale populatie die de steekproef beoogt te representeren. Het is bijvoorbeeld denkbaar dat vrouwen van Turkse afkomst geboren in België ondergerepresenteerd worden in de steekproef met 43 respondenten (5% van het totale aantal respondenten).

Wat deze cijfers zeggen over de omvang en aard van gedwongen huwelijken, is een kwestie van interpretatie. Dat 18% van alle Turkse vrouwen, gedefinieerd op welke manier dan ook, gedwongen zou zijn om te trouwen lijkt een groot percentage. Maar het is niet vanzelfsprekend wat dit cijfer precies zegt over het totale aantal gedwongen huwelijken. Er doen zich hier drie hoofdproblemen voor, welke hieronder besproken worden: de keuze voor respondenten, het tijdstip en de plaats van de gemeten gedwongen huwelijken.

De keuze voor respondenten is problematisch om twee redenen. Ten eerste, werden alleen Turkse migranten meegenomen in het onderzoek, dat op een later tijdstip werd herhaald onder Marokkaanse migranten. Dit betekent dat andere migrantengroepen of autochtone Belgen niet beschouwd werden als potentiële slachtoffers. Deze focus op een bepaalde migrantengroep is ook impliciet aanwezig in de definitie van het probleem, zoals al is besproken in Hoofdstuk 1. Gedwongen huwelijken worden over het algemeen gezien als een migrantenkwestie of een vrouwenprobleem en de keuze voor migrantenvrouwen in de steekproef weerspiegelt deze veronderstelling.¹⁹² Hierdoor wordt de mogelijkheid dat mannen

¹⁸⁹ Zie: McClave / Sincich (2003). Statistics. Upper Saddle River, New Jersey: Prentice Hall, p.315-316 voor de berekeningen.

¹⁹⁰ Speciale aandacht werd geschonken aan het meenemen van steden en stedelijke regio's van verschillende groottes in de steekproef, zodat men bias in dit opzicht kon vermijden.

¹⁹¹ Deze methode van steekproeftrekking heeft het voordeel dat alleen de relevante eenheden (hier gemeentes met Turkse inwoners) meegenomen worden.

¹⁹² Hier moet opgemerkt worden dat gedwongen huwelijken maar een onderdeel van het onderzoek waren. De steekproef werd derhalve niet getrokken alleen om een representatief beeld van gedwongen huwelijken te

gedwongen kunnen worden om te trouwen geheel buiten beschouwing gelaten. Op deze manier is slechts een deel van de potentiële populatie meegenomen in de steekproef, wat vervolgens betekent dat waarschijnlijk niet alle potentiële gedwongen huwelijken worden getoond.

Tabel 3.3. De bekendheid van Belgische scholieren met gedwongen huwelijken (N=1200).

Bekendheid met gedwongen huwelijken	Percentage (%) van scholieren tussen 15 en 18 jaar
Denkt dat gedwongen huwelijken plaats vinden	74 %
Kent gevallen	16 %
Kent gevallen binnen eigen familie	7 %

Gezien het feit dat de enquête zich op de ervaringen van Turkse vrouwen tijdens hun hele levensloop richt, **zeggen deze cijfers niets over het aantal of percentage van gedwongen huwelijken ten tijde van de enquête**. Een gedwongen huwelijk van iemand die nu 48 jaar oud is, vond waarschijnlijk ongeveer dertig jaar geleden plaats. Daarnaast lijkt er een aanzienlijk verschil te bestaan tussen de verschillende leeftijdsgroepen en wijzen van migratie. De oudere vrouwen die met hun partners zijn gemigreerd zijn duidelijk degenen die het meest frequent tot een huwelijk gedwongen zijn.

Het derde probleem, dat van de **plaats**, doet zich voor in alle data die informatie bevatten over gebeurtenissen tijdens de levensloop van een migrant. Omdat veel gedwongen huwelijken waarschijnlijk plaatsvinden buiten Europa, is het wellicht niet eens haalbaar om ze per land proberen te meten. Maar in deze cijfers wordt er geen onderscheid gemaakt tussen huwelijken die in België en daarbuiten zijn voltrokken. Daardoor zeggen deze cijfers weinig over het totale aantal gedwongen huwelijken in België of daarbuiten. Wat deze cijfers wel zeggen over gedwongen huwelijken, is dat een vrij grote proportie van Turkse migrantenvrouwen (18%) woonachtig in België **ergens tijdens haar leven** gedwongen is om te huwen. Wanneer er een onderscheid gemaakt wordt tussen de wijzen van migratie, lijkt het erop dat vooral de vrouwen die voor hun partner naar België zijn gemigreerd (16 tot 30%, zie Tabel 3.2.) gedwongen zijn om te trouwen. Tegelijkertijd geldt ook: hoe jonger de vrouwen, hoe minder gedwongen huwelijken er zijn. Dit laatste feit lijkt erop te wijzen dat het verschijnsel zich eigenlijk **steeds minder vaak** voordoet. Een andere, even waarschijnlijke verklaring, kan zijn dat de jongere vrouwen nog niet getrouwd zijn.

Bekendheid met gedwongen huwelijken onder de jeugd

Onderzoekers van de Katholieke Universiteit van Leuven onderzochten in 2004 de aspiraties en houdingen van middelbaar scholieren (*lycée*) ten aanzien van het huwelijk. In dit kader werd de respondenten ook gevraagd naar hun **bekendheid met gevallen van gedwongen huwelijk** in hun eigen omgeving en in het algemeen.¹⁹³ Bekendheid in het algemeen houdt in dat scholieren werd gevraagd of zij dachten dat gedwongen huwelijken plaatsvinden en, meer specifiek, of zij bekend zijn met gevallen. De meerderheid van de respondenten (74%) dacht dat gedwongen huwelijken wel plaatsvinden, maar een minderheid van 7% kende zelfs gevallen binnen hun eigen familie (Zie Tabel 3.3. voor de details).

krijgen. Tegelijkertijd richt de enquête zich op onderwerpen rondom gezinsvorming en huwelijk en deze onderwerpen worden hier gedefinieerd als vrouwenkwesties.

¹⁹³ Garcia/Dumont/Melan/Monshe (ed.). *Le mariage, un choix pour la vie? Une enquête sur les aspirations et attentes des jeunes envers le mariage*. Université catholique de Louvain.

Het onderzoek werd uitgevoerd onder 1200 middelbaar scholieren tussen de 15 en 18 jaar op verschillende soorten scholen (vergelijkbaar met de Nederlandse VMBO, Havo en Vwo). De scholen lagen in Brussel en omgeving en alle scholieren waren Franstalig. De steekproef was op die wijze gestratificeerd, dat er eerst een keuze werd gemaakt voor regio's met een etnisch en sociaal-economisch diverse populatie, namelijk Brussel, Liège en Charleroi, en voor verschillende scholen binnen deze regio's.¹⁹⁴ Diversiteit met betrekking tot achtergrondkenmerken van studenten, dat wil zeggen etniciteit en sociaal-economische positie, was wenselijk, omdat het doel was een steekproef te verkrijgen, die de diversiteit van België als land zou reflecteren, of in ieder geval de Franstalige delen daarvan.

Hoewel een steekproef van 1200 respondenten, mits door willekeurige selectie tot stand gekomen, niet te klein te lijkt zijn, is **de keuze voor de eenheden** van cruciaal belang. Enkel Franstalige regio's meenemen zou schadelijk kunnen zijn voor de representativiteit indien de migrantenpopulaties van elkaar afwijken in de verschillende taalgebieden. Daarnaast kan *oversampling*¹⁹⁵ van etnisch diverse scholieren, dat wil zeggen van scholieren met een migratieachtergrond, tot gevolg hebben dat de resultaten met betrekking tot de bekendheid van de jeugd met gedwongen huwelijken enigszins overdreven zijn, in vergelijking tot gebieden met minder migranten. Tegelijkertijd is deze nadruk op de aanwezigheid van migranten in de steekproef begrijpelijk, omdat het onderzoek zich gedeeltelijk richt op gedwongen huwelijken, die in België typisch gezien worden als een migrantenkwestie.

Om verder te kunnen evalueren wat deze cijfers zeggen over de omvang van het probleem, is het van cruciaal belang om in ogenschouw te nemen wat het onderzoek precies meet. De bekendheid van scholieren met gedwongen huwelijken **hoeft niet noodzakelijkerwijs iets te zeggen over het totale aantal gedwongen huwelijken**. Het feit dat 74% van de scholieren denkt dat gedwongen huwelijken plaatsvinden, betekent dat zij bekend zijn met het fenomeen, maar deze bekendheid kan voortkomen uit bekendheid met concrete gevallen, door media-aandacht voor het onderwerp of doordat het onderwerp met ouders besproken wordt. De laatste twee verklaringen lijken meer plausibel, gezien het aanzienlijke verschil tussen de 74% dat denkt dat gedwongen huwelijken plaatsvinden en de 16% dat echt concrete gevallen kent.

Het feit dat 16% van de scholieren gevallen persoonlijk kent en 7% zelfs gevallen kent binnen de eigen familie duidt er op **dat gedwongen huwelijken daadwerkelijk plaatsvinden**, maar het zegt weinig over de omvang van het probleem. Meerdere scholieren kunnen bekend zijn met hetzelfde geval of zelfs uit dezelfde familie komen en de kans hierop is relatief groot, gezien het feit dat de scholen in de steekproef vrij dichtbij elkaar liggen. Het is daarom onmogelijk vast te stellen welk percentage van de populatie gedwongen wordt om te trouwen op basis van deze data.

Maar het verschil tussen degenen die zelf gevallen kennen en degenen die gevallen kennen binnen de eigen familie duidt er op dat ook mensen buiten de directe familie zich bewust zijn van gedwongen huwelijken die plaatsvinden. Dit wijst er op **dat de veronderstelde**

¹⁹⁴ In totaal werden 221 scholen gecontacteerd, waarvan er 30 (13,5% van het totaal) geïnteresseerd waren om deel te nemen aan het onderzoek. Hieruit werden 20 scholen geselecteerd in de uiteindelijke steekproef, gebaseerd op hoe goed ze het doel van een diverse steekproef konden helpen vervullen.

¹⁹⁵ *Oversampling* duidt een wijze van steekproeftrekking aan waarbij men maatregelen neemt om een bepaalde bevolkingsgroep bij de steekproef te betrekken. Als men bijvoorbeeld op volledig willekeurige wijze een steekproef trekt uit het Belgische bevolkingsregister, bestaat altijd de kans dat er geen migranten worden geselecteerd. Indien het wenselijk is migranten in de steekproef te betrekken, past men oversampling toe om ervoor te zorgen dat migranten wel worden geselecteerd. Er bestaan verschillende wijzen waarop dit kan worden bereikt.

geheimhouding rondom gedwongen huwelijken misschien toch niet absoluut is, in ieder geval niet onder jonge mensen.

3.2 Frankrijk: Ongegronde extrapolatie van bekende gevallen

Het gedeelte over Frankrijk is gebaseerd op drie databronnen. Het is bijzonder moeilijk duidelijkheid te krijgen over de Franse cijfers. Van alle landen in het onderzoek lijken ze de grootste te zijn, zowel in absolute als in relatieve zin, maar tegelijkertijd zijn het ook de minst betrouwbare cijfers.

Veel jonge mensen worden beïnvloed door gedwongen huwelijken

De Franse NGO GAMS (*Women's Group for the abolition of female genital mutilation and other harmful practices affecting the health of women and children*) verklaart op zijn website dat **700 000 10 onder de 18-jarigen** werden getroffen door een gedwongen huwelijk in Frankrijk in 2002. Het is onduidelijk of dit cijfer betrekking heeft op één jaar, of op alle jaren samen tot 2002. Dit cijfer is een **extrapolatie** van het aantal gedwongen huwelijken dat plaatsvindt in de regio's (*department*) waar de meeste gevallen van **vrouwenbesnijdenis** plaatsvinden.¹⁹⁶ Vrouwenbesnijdenis wordt door de GAMS in dit verband genoemd, omdat de organisatie zich richt op het uitroeien van deze praktijk. Wat het precieze verband tussen vrouwenbesnijdenis en gedwongen huwelijk is, wordt niet duidelijk gemaakt. Men zou kunnen gissen dat beiden gezien worden als symbolen of uitdrukkingen van een patriarchaal sociaal systeem, maar dergelijke gissingen zijn puur speculatie. De link tussen de twee fenomenen wordt zeer vaak gelegd in Franse discussies over gedwongen huwelijken. Het meten van gedwongen huwelijken in gebieden waarin **vrouwenbesnijdenis** het vaakst voorkomt, leidt tot het probleem dat, indien er inderdaad een samenhang gevonden wordt tussen de twee, dit zijn waarschijnlijk gebieden betreft met de meeste gevallen en als gevolg daarvan zal elk cijfer dat gevonden wordt in deze regio's niet representatief zijn voor de rest van het land.

De beweegredenen voor deze extrapolatie worden niet expliciet gemaakt, maar elke extrapolatie vormt een onzekere onderneming. Het houdt in dat men de gevallen neemt die men kent en vervolgens datgene dat men op basis van die gevallen kent, projecteert op gevallen waarvan de parameters onbekend zijn. Hier betekent dit specifiek dat de cijfers gemeten in regio's met hoge prevalentie van zowel vrouwenbesnijdenis als gedwongen huwelijken worden geprojecteerd op regio's waar er geen of weinig gevallen van vrouwenbesnijdenis zijn, ondanks dat beweerd wordt dat de correlatie tussen de twee verschijnselen een cruciaal verband betreft. Als het verband inderdaad zo cruciaal is, lijkt het niet gerechtvaardigd om ervan uit te gaan dat gedwongen huwelijken evenveel zouden voorkomen in regio's zonder vrouwenbesnijdenis.

Het cijfer 700 000 is tamelijk hoog, vooral vergeleken met de cijfers voor de andere landen in het onderhavige onderzoek en dit lijkt er daarom op te duiden dat gedwongen huwelijken veel vaker in Frankrijk voorkomen dan elders. Het is echter **niet duidelijk wat er bedoeld wordt met "getroffen door" of "beïnvloed door"** (*affected by*); getroffen in welke zin? Dit zou kunnen verwijzen naar het totale aantal voltrokken gedwongen huwelijken en bedreigingen met gedwongen huwelijk of het zou beide partners in een huwelijk kunnen bevatten, om een aantal opties te noemen. Als meer dan één persoon wordt geteld als zijnde

¹⁹⁶ In de Engelstalige materialen wordt niet het woord "vrouwenbesnijdenis" (*female circumcision*) gebruikt, maar wordt de praktijk *female genital mutilation* genoemd.

getroffen door een gedwongen huwelijk, is het begrijpelijk dat het cijfer betrekkelijk hoog is. Uiteindelijk komen er echter meer toespelingen dan daadwerkelijke feiten voor in alle discussies waarin dit aantal genoemd wordt. Daarom lijkt het aannemelijk dat de 700 000 een fout of een gissing is en geen resultaat van systematisch onderzoek.

Wat betreft de aard van het verschijnsel, duidt het cijfer 700 000 er op **dat gedwongen huwelijken redelijk veel voorkomen en waarschijnlijk niet heel cultuur-specifiek zijn**, omdat het betrekking moet hebben op mensen uit verschillende migrantengroepen, wil dit cijfer om te kloppen. Christine Jama uit de vrouwenorganisatie *Voix de Femmes* zegt dat gedwongen huwelijken inderdaad niet alleen te vinden zijn onder migranten. Zij zegt dat er ook gevallen bekend zijn binnen diplomatengezinnen en in de regio Bretagne meer in het algemeen.¹⁹⁷

Jeugd getroffen door gedwongen huwelijken

De Hoge Raad voor Integratie (*Haut Conseil A l'integration*), hierna aangeduid als HCI, noemt ook een cijfer over gedwongen huwelijken. De HCI heeft een aantal (hoeveel wordt niet gespecificeerd) organisaties benaderd, die te maken hebben met gedwongen huwelijken en kwam te de conclusie dat **70 000 jongeren tussen de 10 en 18 jaar**, met name meisjes, worden getroffen door gedwongen huwelijken. Zij geeft echter geen informatie over de tijdsperiode waarbinnen deze plaatsvinden.¹⁹⁸ Dit betreffen, wederom, gevallen in de 14 regio's (*department*) waar de meeste vrouwenbesnijdenissen plaatsvinden. Elders in het rapport (op p.51) wordt er gesteld dat het cijfer eigenlijk afkomstig is van GAMS, de organisatie die reeds in bovenstaande besproken is. Dit lijkt vreemd aangezien het GAMS cijfer voor 2002 10 keer zo groot is als het HCI cijfer.

De kwesties rondom de term "getroffen door" zijn hier even problematisch als in bovenstaande. Er is echter nog een probleem. Gezien het feit dat dit cijfer gebaseerd is op de aantallen mensen die NGO's benaderen voor hulp, is het niet duidelijk of het hier om **een absoluut cijfer gaat of om een schatting**. In beide gevallen heerst het probleem dat men niet weet hoe de gevallen die bij NGO's bekend zijn, zich verhouden tot het totaal aantal gevallen.

Gevallen van gedwongen huwelijken onder scholieren

Het Franse Ministerie van Onderwijs registreert ook gevallen van gedwongen huwelijken in verschillende regio's (*department*). Deze registratie is weer verbonden aan het voorkomen van vrouwenbesnijdenis. Het aantal dat geregistreerd is door het ministerie is dus gebaseerd op de regio's waar de meeste vrouwenbesnijdenissen plaatsvinden. Het aantal varieert in deze regio's **van jaarlijks 15 gevallen in Val-d'Oise tot meer dan 30 in Seine-Sant-Denis**. Deze cijfers zijn afkomstig van scholen in deze gebieden, maar het is niet duidelijk wat door de scholen precies geregistreerd wordt als zijnde een gedwongen huwelijk; tieners die niet aanwezig zijn op school, verdenkingen van of bewijs voor gedwongen huwelijken.¹⁹⁹

Op basis van dergelijke **kleine aantallen** is het uiteraard moeilijk om iets te zeggen over de omvang van het fenomeen, mede doordat het niet mogelijk was om aan cijfers te komen over de omvang van de populatie scholieren in deze regio's, waarmee men deze cijfers zou kunnen vergelijken.

¹⁹⁷ Bême (2005). L'enfer tabou des mariages forcés. *Doctissimo*, 12 April 2005.

¹⁹⁸ Haut Conseil A l'integration (2003). *Le contrat et l'integration*, pp. 63-67.

¹⁹⁹ Lazaridis (2004). *Les filles à l'école: de l'égalité des chances à la prévention des mariages forcés*. *Hommes et Migrations*, 2870 (1248), pp. 39-46.

Omdat deze cijfers afkomstig zijn van het Ministerie van Onderwijs en dus van scholen, zeggen ze alleen iets over gedwongen huwelijken onder een bepaalde groep, namelijk **schoolgaande jeugd**. Er is echter geen sluitend bewijs voor het feit dat deze groep de enige zou zijn, waaronder gedwongen huwelijken voorkomen. Maar de focus op deze leeftijdscategorie is logisch in de Franse context waarbinnen gedwongen huwelijken gedefinieerd worden als een probleem voor jonge meisjes (Zie Hoofdstuk 1).

Wat betreft de aard van het fenomeen, lijken deze cijfers er op te duiden dat gedwongen huwelijken **jongeren, of in ieder geval meisjes, verhinderen om naar school te gaan**. Blijkbaar zijn er gezinnen die in staat zijn om de regels die gelden om te voorkomen dat kinderen van school gaan, te doorbreken. Daarnaast lijkt **de genderneutrale formulering** van de cijfers (jongeren, in het Frans: *adolescentes*) er op te wijzen dat gedwongen huwelijken meisjes en jongens in dezelfde mate betreffen. Als men rekening houdt met de manier waarop gedwongen huwelijken in Franse discussies worden gedefinieerd (Zie Hoofdstuk 1), lijkt het er op dat “jongeren” hier eigenlijk voor meisjes staat.

3.3 Duitsland: Ervaringen van migrantenvrouwen en gevallen geregistreerd door NGO's

Duitsland kent in principe drie bronnen van statistieken: een nationaal onderzoek en twee lokale onderzoeken.

De ervaringen van Turkse migrantenvrouwen met gedwongen huwelijken

De meest recente data bron is het onderzoek uit 2005 door het Duitse Ministerie van Gezin, Senioren, Vrouwen en Jeugd (*Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend*).²⁰⁰ Dit onderzoek richt zich op het welzijn van vrouwen in Duitsland in het algemeen en niet specifiek op gedwongen huwelijken. Om de ervaringen van niet-Duitse vrouwen mee te kunnen nemen in het onderzoek, werd een aantal migrantenvrouwen toegevoegd aan de steekproef. Migrantenvrouwen (en -mannen) worden vaak buiten enquêtes gehouden, doordat zij de taal niet goed genoeg beheersen, maar in deze enquête konden de respondenten er voor kiezen om deel te nemen in hun moedertaal. Aan degenen met een Turkse achtergrond, werd naast de standaardvragenlijst ook gevraagd naar hun potentiële ervaringen met gearrangeerde en gedwongen huwelijken.

De totale steekproef van **397 Turkse vrouwen** bestond uit vrouwen met de Turkse nationaliteit of vrouwen wier ouders geboren waren in Turkije.²⁰¹ De onderzoekers maken niet expliciet dat **de steekproef** random getrokken was, maar de uitvoerige discussie over **steekproeftrekking en methoden**, duidt er op dat standaard procedures, dat wil zeggen randomisering, zijn toegepast. Alleen de vrouwen die waren getrouwd met of getrouwd waren geweest met een Turkse man werd gevraagd naar hun partnerkeuze. Van de helft van deze 143 vrouwen had iemand anders hun partner voor hen uitgezocht, meestal door een familielid. Van deze groep dacht 17% dat zij toentertijd gedwongen was tot het huwelijk. Een grotere groep (25%) had het gevoel dat niet naar haar mening over het huwelijk gevraagd was (Zie Tabel 3.4. voor de details).

²⁰⁰ BMFSFJ (2005). Lebenssituation, Sicherheit und Gesundheit von Frauen in Deutschland. Eine repräsentative Untersuchung zu Gewalt gegen Frauen in Deutschland.

²⁰¹ De steekproef werd getrokken uit het bevolkingsregister, maar omdat Duitsers met Turkse ouders niet als Turken staan geregistreerd werd een tweede steekproef getrokken. Uit deze tweede steekproef werden de mensen met Turkse vrouwen opgenomen in de hoofdsteekproef.

Tabel 3.4. Meningen over partnerkeuze onder Turkse migrantenvrouwen wier partner werd gekozen voor hen.

	Percentage (%)	N
Van het totaal aantal vrouwen wier partner voor hen gekozen werd:		
Was het eens met de keuze van anderen	75 %	53
Had liever zelf gekozen	23 %	16
Onbekend	2 %	2
Totaal:	100 %	71
Van het totaal wier partner voor hen gekozen werd:		
Had het gevoel dat niet naar hun mening werd gevraagd	25 %	18
Dacht toentertijd dat zij gedwongen was tot het huwelijk	17 %	12
Totaal:	42 %	30
Totaal (N) Turkse vrouwen getrouwd met een Turkse man		143
Koos eigen partner zelf	50 %	72
Had iemand anders die een partner koos voor hen	50 %	71

De representativiteit van de steekproef vormt een sleutelkwestie bij de evaluatie van wat deze cijfers nu duidelijk maken over de omvang van het fenomeen gedwongen huwelijken. De 397 Turkse respondenten vormen geen grote steekproef, maar aan de andere kant is het niet bekend hoe groot de totale populatie van Turkse migrantenvrouwen is. Daarnaast is het niet bekend of getracht is een random steekproef te trekken. Het doel was mogelijk, maar de auteurs zijn hier niet expliciet over, om een steekproef te trekken die **representatief** zou zijn voor alle niet-Duitse vrouwen samen. Daarnaast waren slechts 143 (36%) van de Turkse respondenten getrouwd (geweest) met een Turkse man en liepen dus mogelijk het risico om gedwongen te worden tot huwelijk. Het is niet duidelijk waarom alleen Turkse partners een risico van gedwongen huwelijk zouden vormen. De auteurs stellen ook zelf dat de aantallen zo klein zijn dat het niet mogelijk is om conclusies te trekken over de gehele populatie Turkse migranten.

Een logische conclusie zou vervolgens zijn, om te stellen dat deze resultaten **niet geprojecteerd kunnen worden op de rest van Duitsland**, maar de auteurs van het rapport kiezen een meer speculatief pad wanneer zij ondanks alle bezwaren toch beweren dat de cijfers er op duiden dat rond 10% van de Turkse migrantenvrouwen in Duitsland leeft in een huwelijk waarmee zij het niet eens was of waar zij toe gedwongen werd.²⁰² Gebaseerd op een dergelijk klein aantal gevallen, is deze conclusie niet gerechtvaardigd, hoe aantrekkelijk zij ook moge zijn.

Nog een reden om niet te concluderen dat deze cijfers geen goede indicatie vormen van de omvang van het probleem in Duitsland, is het feit dat **vrouwen van verschillende leeftijden** werden geïnterviewd, terwijl de resultaten gepresenteerd worden zonder informatie over de leeftijd. De 17% die gedwongen werd tot een huwelijk is een indicatie voor het percentage vrouwen dat dit ooit tijdens hun levensloop is overkomen. Het zegt niets over gedwongen huwelijken in de laatste 5 jaar bijvoorbeeld. Het is goed mogelijk dat de meerderheid van deze huwelijken 30 of 40 jaar geleden werd voltrokken. Theoretisch zou dit zelfs een voor de hand liggende optie kunnen zijn, omdat jonge vrouwen die recentelijk gedwongen zijn misschien niet mee willen doen aan een enquête over geweld. Men verwacht dat een dergelijke

²⁰² Deze 10% is waarschijnlijk het gemiddelde van de 18 vrouwen wiens mening niet gevraagd werd en de 12 vrouwen die gedwongen werden. Als men deze aantallen bij elkaar voegt en berekent hoe groot het percentage is dat zij vormen van de hele steekproef (143) komt men op respectievelijk 13 en 8 %, waarvan het gemiddelde 10% is.

selectiebias meer in het algemeen geldt voor enquêtes over huiselijk geweld; de mensen met de “ergste” of meest recente ervaringen van geweld zijn niet geneigd om mee te doen en ook al zouden zij dat zijn, dan kan het zijn dat hun mishandelende partners dat niet toestaan.²⁰³

Het laatste probleem bij het **meten van de omvang** van het probleem is de meest klaar-blijkelijke; namelijk dat **alleen Turkse vrouwen werden geïnterviewd** en geen mannen of mannen en vrouwen uit andere migrantengroepen of uit de Duitse meerderheidsbevolking. Hoewel veel deskundigen zeggen dat de meerderheid van de slachtoffers vrouw is, zijn er desondanks ook mannen die het slachtoffer worden van gedwongen huwelijken. En Turkse migranten vormen niet de enige groep waaronder gedwongen huwelijken plaatsvinden. Ook zijn de ervaringen van Turkse migrantenvrouwen niet noodzakelijk representatief voor andere potentiële risicogroepen. In Duitse debatten over gedwongen huwelijken worden deze meestal gedefinieerd als een probleem van migranten afkomstig uit Marokko en Turkije, mogelijk doordat dit betrekkelijk grote migrantengroepen zijn in Duitsland en omdat de aanwezigheid van migranten uit deze landen over het algemeen als problematisch wordt gezien.

Wat betreft de aard van het fenomeen, is **het onderscheid tussen de mening die niet gevraagd wordt en een gedwongen huwelijk** bepalend voor de resultaten. Meer vrouwen zeggen dat niet naar hun mening gevraagd werd, dan dat zij gedwongen werden en dit feit wijst er op dat dit een belangrijk verschil is. Had men alleen de vraag over het gedwongen worden gesteld, dan waren de resulterende cijfers veel lager geweest. Daarom lijkt het er op dat er echt een onderscheid bestaat tussen geen mening vragen en gedwongen worden. Het kan van belang zijn om hier rekening mee te houden als men interventies uitdenkt. Dit onderscheid vormt echter ook een probleem, omdat zowel voor het begrijpen van de omvang van het probleem, als voor het ontwerpen van interventies het onduidelijk is of beide groepen vrouwen even belangrijk zijn.

Gevallen van gedwongen huwelijk geregistreerd door NGO's in Hamburg

Een van de twee lokale onderzoeken voor Duitsland werd uitgevoerd door de Lawaetz-stiftung in 2006 in Hamburg.²⁰⁴ De Lawaetz-stiftung is een liefdadigheidsorganisatie die “hulp voor zelfhulp” biedt. Dit betekent dat sociaal en economisch minder bevoorrechte mensen in staat worden gesteld om toegang te krijgen tot huisvesting, training en de arbeidsmarkt door innovatieve methoden voor zelfhulp.²⁰⁵ Dit onderzoek werd uitgevoerd door middel van een enquête **onder organisaties die advies en hulp bieden aan slachtoffers van gedwongen huwelijken** in Hamburg. Toen het debat over gedwongen huwelijken startte in de politiek, vroeg het lokale overheidsorgaan voor sociale zaken (*Behörde für Soziales, Familie, Gesundheit und Verbraucherschutz*, BSG) Lawaetz-stiftung om een onderzoek uit te voeren naar de omvang en symptomen van het probleem en de voorzieningen die er voor deze mensen bestaan, door te inventariseren welke lokale organisaties zich bezighouden met het onderwerp en hun ervaringen ermee.

Dientengevolge rapporteert de Lawaetz-stiftung dat er **210 gevallen in 2005** waren, waarbij één van de organisaties werd benaderd voor hulp of advies. De hulpbehoevenden waren grotendeels vrouwen (95 %) en een minderheid (5 %) mannen. Van het totale aantal gevallen, betroffen er 169 (81 %) vrouwen die zelf bedreigd werden om gedwongen te wor-

²⁰³ Van Dijk/Flight/Oppenhuis/Duesmann (1997). Huiselijk geweld. Aard, omvang en hulpverlening. Den Haag: Dienst Preventie, Jeugdbescherming en Reclassering, Ministerie van Justitie.

²⁰⁴ Lawaetz-stiftung (2006). Zwangsheirat in Hamburg. Hamburg: Lawaetz-stiftung, pp. 13-15.

²⁰⁵ <http://www.lawaetz.de/>

den tot een huwelijk of al gedwongen waren in een dergelijk huwelijk. In de resterende gevallen ging het om consultaties voor vrienden, familie en andere mensen in de sociale omgeving van de persoon die gedwongen werd tot een huwelijk.

Deze 210 gevallen werden geregistreerd door de 26 organisaties die daadwerkelijk te maken hadden gehad met gedwongen huwelijken en deze ook bijhielden. Één organisatie hield het aantal gevallen niet bij en 5 andere boden wel advies aan, maar kenden geen gevallen in 2005.

Op basis van deze kennis is het doel hier om te evalueren wat deze cijfers zeggen over de **omvang van gedwongen huwelijken**. Het totaal aantal van 210 contacten, die de lokale organisaties hadden met slachtoffers en personen in hun sociale omgeving, bewijst dat gedwongen huwelijken daadwerkelijk plaatsvinden of dat het risico ervoor bestaat. Maar dit cijfer kan niet gelijk gesteld worden aan het totaal aantal gedwongen huwelijken in Hamburg en wel om twee redenen. Ten eerste, **dezelfde personen** kunnen hulp of advies zoeken bij verschillende organisaties en meerdere personen kunnen zich zorgen maken om hetzelfde geval. Daarom is het totale aantal van 210 niet noodzakelijk gelijk aan het daadwerkelijke aantal unieke gevallen, die contact zoeken met deze organisaties. Ten tweede, is het onmogelijk om iets te zeggen over **de relatie tussen de gevallen waarin er contact wordt gezocht met deze organisaties en de gevallen waarin dat niet gebeurt**. Het lijkt gerechtvaardigd om te verwachten dat er ook gevallen bestaan die niet bekend zijn bij organisaties of de sociale omgeving, maar het is onmogelijk uitspraken te doen over hoeveel dit er zouden zijn. Gebaseerd op het aantal van 210 is het onmogelijk om uitspraken te doen over het totale aantal gevallen in Hamburg, of daarbuiten.

Als men de mogelijkheden tot generalisatie buiten beschouwing laat, is het echter wel interessant dat de organisaties in dit onderzoek hebben bijgehouden wie er precies hulp zoekt. In de meeste gevallen zijn dit (potentiële) slachtoffers, waaronder vrouwen duidelijk in de meerderheid zijn.

3.4 Verenigd Koninkrijk: Gevallen geregistreerd door de overheid

Aangezien het maatschappelijk debat rondom gedwongen huwelijken al een aantal jaren actief gevoerd wordt in het Verenigd Koninkrijk, zijn er veel cijfers beschikbaar over het onderwerp. Desondanks betekent dit niet dat deze cijfers beter gedefinieerd of duidelijker zijn dan in de andere landen, maar slechts dat het er meer cijfers beschikbaar zijn.

Forced Marriage Unit cijfers

In tegenstelling tot de andere landen in het onderhavige onderzoek, kent het Verenigd Koninkrijk een apart overheidsorgaan dat zich bezighoudt met gedwongen huwelijken, de zogenoemde *Forced Marriage Unit* dat een deel uitmaakt van het Ministerie van Buitenlandse Zaken (*Foreign and Commonwealth Office, FCO*). De cijfers van de Forced Marriage Unit zijn dan ook alomtegenwoordig in discussies rondom gedwongen huwelijken. Gewoonlijk heeft de unit jaarlijks te maken met **250 tot 300 gevallen**. Ongeveer 15 % van deze betreft mannelijke slachtoffers.²⁰⁶

De ambtenaren van de FMU zeggen dat de registratie niet heel nauwkeurig is verlopen tot nu toe. In 2008, waren er tot oktober 388 gevallen van gedwongen huwelijk waar de FMU mee bekend was. In 192 van deze gevallen had de FMU hulp geboden aan slachtoffers (171

²⁰⁶ Khanum (2004). Forced marriage, family cohesion and community engagement. Home Office, p. 8. FCO, Home Office (2006). Forced Marriage: A Wrong Not a Right, p. 14.

keer buiten, 21 keer binnen Verenigd Koninkrijk) en 196 had te maken met immigratie.²⁰⁷ In deze laatste gevallen hielp de FMU om migratie te voorkómen, zodat de partner uit het buitenland in een gedwongen huwelijk toegang tot het land werd geweigerd. Daarnaast werd de FMU ongeveer 1000 keer in 2008 (tot oktober) gevraagd om advies door verschillende organisaties en individuen in het Verenigd Koninkrijk.

Het voordeel van deze cijfers is, dankzij het feit dat er één centraal registratie orgaan bestaat, dat men zeker weet dat het hier om **unieke gevallen** gaat. Daarom is het wel gerechtvaardigd om te concluderen dat er tenminste 388 gevallen zijn (geweest) van gedwongen huwelijk of bedreiging daartoe in het Verenigd Koninkrijk of waarbij staatsburgers van het Verenigd Koninkrijk in het buitenland bij betrokken waren. Als men er rekening mee houdt dat er bijna 400 gevallen waren in 2008 (tot oktober), lijkt het er op dat het aantal gevallen dat bekend wordt bij de FMU aan het stijgen is. Het cijfer in de voorgaande jaren varieerde tussen 200 en 350 voor het hele jaar. Het is plausibel dat deze toename veroorzaakt wordt door toegenomen activiteit van de kant van de overheid en / of door toegenomen bewustzijn en veranderende perceptie bij de slachtoffers.

Wat de verhouding is tussen de 388 gevallen in de eerste negen maanden van 2008 en de gevallen die niet bekend zijn bij de FMU, is op geen enkele wijze duidelijk. Als het totale aantal van bekende en onbekende gevallen stabiel blijft, zou een toename van bekende gevallen bij de FMU impliceren dat een groter deel van het geheel bekend wordt. Maar of dit inderdaad het geval is, blijft op dit moment onduidelijk.

De cijfers zeggen wel iets over de aard van het fenomeen. Allereerst wijst het grote aantal gevallen waarbij migratie of hulp in het buitenland aan de orde is er op dat het probleem zich voornamelijk voordoet **buiten het Verenigd Koninkrijk**. Deze dimensie van gedwongen huwelijken blijkt niet even duidelijk uit de cijfers van de andere landen in het onderhavige onderzoek. Daarnaast bevatten de FMU cijfers ook mannelijke slachtoffers. Het feit dat 15 % van de gevallen bij de FMU betrekking heeft op mannen duidt er op dat tevens een aanzienlijke groep mannen slachtoffer is van gedwongen huwelijken, ookal zijn zij in de minderheid.

Onderzoek in Luton

Het onderzoek van Nazia Khanum in 2004 naar gedwongen huwelijken in Luton verschaft ook cijfers over de omvang van het fenomeen. In haar navraag bij lokale organisaties die zich richten op gedwongen huwelijken, vond zij dat er in totaal **526 keer contact** werd gezocht met de zes organisaties in Luton, in het jaar van het onderzoek. Khanum schat dat **meer dan 1000 mensen** in Luton jaarlijks betrokken zijn bij een gedwongen huwelijk. Deze schatting is gebaseerd op een analogie met verkrachting, waarvan men vermoedt dat maar 10% van de gevallen geregistreerd wordt. In het onderhavige onderzoek was het niet mogelijk aan te tonen dat deze 10 % gebaseerd is op empirisch bewijs. Het lijkt het meest voor de hand te liggen dat deze 10 % een willekeurig laag percentage is, dat bedoeld is om aan te geven dat veel of de meeste gevallen van verkrachting niet geregistreerd worden. De schatting van 1000 mensen door Khanum is lager dan men op basis van de 10 % zou verwachten (526 gevallen zou 10 % zijn van 5260 cases), omdat zij vermoedt dat dezelfde mensen naar meerdere organisaties gaan en zich zorgen maken om hetzelfde huwelijk.²⁰⁸

Khanum heeft gelijk als zij twijfelt aan de sterkte van het bewijs dat deze 526 gevallen verschaffen. Daarnaast lijkt, gezien de methode van extrapolatie (1000 mensen in het hele

²⁰⁷ Persoonlijke communicatie met de FMU, November 2008.

²⁰⁸ Khanum, op cit, p. 43.

land), het resultaat van 1000 mensen eerder een retorische manier te zijn om aan te duiden dat dit een serieus probleem is en niet zozeer het resultaat van een berekening.

Bradford City Council statistieken

Bradford, een stad met een aanzienlijke Zuid-Aziatische migrantenpopulatie en waar men vermoedt dat er vaak gedwongen huwelijken plaatsvinden, heeft een link gelegd tussen afwezigheid op school en gedwongen huwelijken. Het stadsbestuur werd gealarmeerd door de meer dan **200 tienermeisjes die jaarlijks leken te verdwijnen** en waarvan het vermoeden bestond, dat zij gedwongen werden om te trouwen. Uiteindelijk stelde men vast dat 205 meisjes in de stad niet op school zaten. Hiervan bleken er 172 ergens anders naar school te gaan. Van de totale populatie van 89 000 scholieren in de stad, zijn er **33 langer dan 2 maanden weg van school geweest**.²⁰⁹

Het is niet geheel terecht om de 33 scholieren tegenover de hele scholierenpopulatie af te zetten, omdat er geen reden is om aan te nemen dat de hele populatie een even groot risico op een gedwongen huwelijk loopt. Meisjes uit Zuid-Aziatische migrantengroepen worden vaker gedwongen tot een huwelijk, dan meisjes of jongens uit andere bevolkingsgroepen, zo lijkt het. Maar aan de andere kant moet er ook opgemerkt worden dat de 33 scholieren niet noodzakelijk gedwongen zijn om te trouwen. Van huis weglopen of vroegtijdig school verlaten zijn ook redenen voor tieners om niet op school te zitten. Het grootste probleem bij het gebruik van cijfers over schoolopkomst is **dat de relatie tussen deze cijfers en daadwerkelijk gedwongen huwelijken niet duidelijk vastgesteld is**. Tegelijkertijd kunnen dergelijke cijfers er wel op wijzen dat gedwongen huwelijken bestaan, ook al zeggen ze weinig over de omvang van het fenomeen. Bovendien, laat het meten van gedwongen huwelijken op basis van schoolopkomst mensen boven de leerplichtige leeftijd buiten beschouwing. Het is tevens niet duidelijk of er mensen zijn die gedwongen worden tot een huwelijk en daarna nog op school blijven. Als dat het geval zou zijn, zou dit betekenen dat het aantal vermiste scholieren geen goede indicatie is voor de omvang van het probleem.

De 1000 gevallen in de media

Naast de bovengenoemde cijfers, wordt in de media in het Verenigd Koninkrijk en door participanten in debatten rondom gedwongen huwelijken, vaak een aantal van **1000 gevallen per jaar** genoemd. Een wetenschappelijke bron, Na'im, spreekt ook van dit cijfer.²¹⁰ Hij zegt dat zelfs terughoudende schattingen aantonen dat er 1000 gevallen per jaar zijn en dat de organisatie Southall Black Sisters vermoedt dat dit een onderschatting is. Het cijfer 1000 is volgens Na'im afkomstig van de organisatie Reunite, die kindervervoering bestrijdt, maar de organisatie heeft deze schatting nergens gepubliceerd. Hetzelfde cijfer wordt ook vaak genoemd door de media.

Het lijkt zo te zijn dat het cijfer van 1000 gevallen gegokt is aangezien het niet bewezen of verder beargumenteerd is door iemand. Het wordt ook vaak besproken als een **schatting**. Een rond cijfer als 1000 is natuurlijk makkelijk om te noemen, maar niet noodzakelijk juist.

3.5 Zwitserland: Geregistreerde gevallen bij NGO's

Surgir onderzoek: Voor Zwitserland is er slechts één onderzoek beschikbaar met cijfers, wat is uitgevoerd in 2005 door Surgir, een NGO uit Lausanne. Er is een enquête gehouden

²⁰⁹ Kamguian (2008). UK: Mystery of Bradford's missing children: were they forced into marriages? Women in the Middle East, 50 (March-April), <http://www.middleeastwomen.org/html/bulletin/bulletin-50.htm>.

²¹⁰ An-Na'im (2000). Forced marriage. <http://www.soas.ac.uk/honourcrimes/FMpaperAnNa%27im.pdf>.

onder Zwitserse organisaties die zich bezighouden met gedwongen huwelijken, over **het aantal gevallen dat zij hadden gezien en geregistreerd in de afgelopen 5 jaar**. Met “geval” bedoelt Surgir slachtoffers van gedwongen huwelijken, waarschijnlijk mensen die gedwongen worden om te trouwen, ook al wordt de term “slachtoffer” verder niet gedefinieerd. Dit was de eerste enquête ooit over het onderwerp van gedwongen huwelijken in Zwitserland. Surgir vond **400 geregistreerde gevallen in de laatste 5 jaar**, waarvan 140 plaatsvonden na 1 januari, 2005. De organisatie weet niet of alle organisaties alle gevallen bijhouden. De auteurs van het Surgir-rapport wijzen er terecht op, dat het op basis van deze cijfers onmogelijk is iets te zeggen over het totale aantal, omdat men niet weet **wat de verhouding is tussen de geregistreerde en niet-geregistreerde gevallen**.

Net als bij de andere cijfers van door NGO's geregistreerde gevallen, moet men voorzichtig zijn met uitspraken over het totale aantal gedwongen huwelijken, gebaseerd op dit soort cijfers.

3.6 Conclusie: Onduidelijke definities leiden tot onduidelijke metingen

Het doel van dit hoofdstuk was om te inventariseren welke cijfers er beschikbaar zijn over gedwongen huwelijken en wat men over het fenomeen kan zeggen op basis van deze cijfers. De bespreking van deze cijfers laat zien dat men vrij weinig kan zeggen over de omvang van het probleem op basis van de beschikbare statistieken. De kritische evaluatie van deze cijfers toont het bestaan aan van talloze problemen, die inherent zijn aan pogingen om het totale aantal gedwongen huwelijken te meten. De problemen worden gekarakteriseerd door twee vragen die onbeantwoord blijven: **wat wordt er gemeten en op welke tijdsperiode hebben deze metingen betrekking?**

Er zijn zes factoren die voor onduidelijkheid zorgen met betrekking tot datgene dat gemeten wordt. Ten eerste is het object van onderzoek van cruciaal belang. Een goed voorbeeld vormt de Duitse enquête, waarbij minder vrouwen vonden dat zij gedwongen waren om te trouwen dan dat zij tegen hun wil in waren getrouwd. Dit is een indicatie voor het feit dat de grenzen tussen gedwongen en niet gedwongen huwelijken flexibel kunnen zijn voor de betrokkenen. De rol van derden in de totstandkoming van een huwelijk is daarom waarschijnlijk niet eenduidig of gedwongen of gearrangeerd waarbij er geen vrije wil in het eerste geval zou zijn en wel in het tweede. Als men hier geen rekening mee houdt, wordt het moeilijk om te zeggen of men gedwongen, gearrangeerde of ander soort huwelijken meet. Ten tweede worden de resulterende cijfers gedeeltelijk bepaald door de keuze voor de populatie die men bestudeert. De Belgische en Duitse onderzoeken, die gedwongen huwelijken onder Turkse vrouwen bestuderen, laten Turkse mannen en vrouwen en mannen van andere bevolkingsgroepen buiten beschouwing. Een dergelijk onderzoek zegt daarom alleen iets over gedwongen huwelijken onder de nauw gedefinieerde subpopulatie. Ten derde, richten sommige onderzoeken (Zwitserland, Duitsland, Frankrijk en Verenigd Koninkrijk) zich op het meten van “gevallen” van gedwongen huwelijken, maar het is niet altijd eenduidig wat een geval is en hoe men het aantal hiervan kan meten. Het meest voorkomende probleem, dat alleen door de FMU in het Verenigd Koninkrijk is opgelost, is het feit dat het onmogelijk is om vast te stellen dat alle gemeten gevallen uniek zijn en dat hetzelfde geval niet door meerdere mensen is gerapporteerd. Ten vierde, leiden sommige onderzoeken het aantal gedwongen huwelijk af uit statistieken over een ander onderwerp. Dit is het geval bij de cijfers over schoolopkomst in het Verenigd Koninkrijk. Dit leidt tot onzekerheid met betrekking tot de statistieken, om-

dat het gewoonweg moeilijk is om vast te stellen dat de gebruikte cijfers bruikbaar zijn als een indicatie voor het aantal gedwongen huwelijken. Ten vijfde worden veel cijfers, met name de Franse, op een vrij riskante manier afgeleid uit een andere populatie. Cijfers uit een bepaalde regio worden geprojecteerd op andere regio's, zonder dat daar echt goede argumenten voor zijn. Het lijkt niet plausibel te stellen dat gedwongen huwelijken overal evenveel voorkomen. En tot slot, geven de absolute cijfers en schattingen geen goede indicatie voor de omvang van het probleem, zonder dat men er andere demografische cijfers bij gaat zoeken. Veel West-Europese landen hebben migrantenpopulaties waar de tweede- en derdegeneratiemigranten pas sinds de jaren '90 een huwbare leeftijd hebben. Als er 10 gedwongen huwelijken voorkomen in een populatie met weinig jongeren getuigt dit van een andere prevalentie dan wanneer hetzelfde aantal voorkomt onder een populatie, die voornamelijk uit jonge mensen bestaat.

Niet alleen is het onderwerp van onderzoek onduidelijk, maar ook de tijdsperiode waar de cijfers betrekking op hebben. Vooral in enquêtes waarin respondenten gevraagd wordt naar hun ervaringen van gedwongen huwelijk, krijgt men gegevens over de hele levensloop van een individu. Het resulterende cijfer zegt niets over het aantal gedwongen huwelijken op een bepaald punt in tijd. Daarnaast is het ook mogelijk dat een huwelijk dat eerst niet als gedwongen wordt gezien, later in het leven wel als zodanig wordt beschouwd. Uiteindelijk is de enige conclusie die men zonder twijfeling kan trekken, dat gedwongen huwelijken wel plaatsvinden in alle landen in het onderhavige onderzoek.

Hoofdstuk 4

Publieke debatten over gedwongen huwelijken

In dit hoofdstuk worden **enkele onderwerpen in de publieke debatten** over gedwongen huwelijken in de verschillende landen besproken. De centrale vraag is: **zijn er publieke debatten over gedwongen huwelijken en zo ja, welke gesprekspunten zijn in deze debatten aan de orde (geweest)?** Het hoofdstuk bevat geen allesomvattend overzicht van alle debatten over het onderwerp maar slechts de hoofdlijnen ervan in de periode vanaf de jaren 1990. De term ‘publiek debat’ verwijst hier vooral naar de standpunten van politici die in de media, vooral gedrukte pers, en in politieke organen zoals nationale parlementen naar voren kwamen. Daarnaast wordt de rol van NGOs²¹¹ in de publieke debatten besproken. De discussie is gebaseerd op een combinatie van krantenartikelen en wetenschappelijke artikelen waarbij de wetenschappelijke teksten over debatten, voor zover beschikbaar, de discussie structureren. De paragraaftitels per land zijn bedoeld om de lezer een indruk te geven van de overheersende thema’s in de discussies, niet om te suggereren dat dit de enige of belangrijkste discussiepunten zijn.

Er is voor gekozen om het meervoud van ‘debat’ te gebruiken in plaats van het enkelvoud, omdat het niet gaat om ‘het’ gehele debat maar om slechts enkele aspecten van sommige debatten. Daarnaast heeft de bespreking van deze debatten **niet de pretentie om een allesomvattend overzicht te verschaffen** van alles wat er ooit, of zelfs na 2000, over is gezegd (zie bibliografie, VIII. Media, voor het gebruikte materiaal). Niettemin moeten de in deze analyse gebruikte krantenartikelen niet worden afgedaan als geheel losstaand van de werkelijkheid. Zoals Wester stelt, maken de media gebruik van dezelfde denkkaders als de rest van de maatschappij en zeggen daarom iets over de sociaal-culturele werkelijkheid waarbinnen ze geschreven zijn.²¹² Men moet ook voor ogen houden dat sommige standpunten waarschijnlijk de krant niet halen. In sommige landen worden vertegenwoordigers van NGOs steeds gevraagd naar hun reactie op ontwikkelingen met betrekking tot gedwongen huwelijken, terwijl in andere landen vooral juridische experts een hoofdrol spelen in de pers.

Veel mediapubliciteit betreft **individuele gevallen van een gedwongen huwelijk**, soms in combinatie met eerwraak indien iemand, meestal een meisje, wordt gedood nadat ze is ontsnapt aan de dreiging van een gedwongen huwelijk. Dit kunnen overlevingsverhalen zijn zoals de zaak uit 2002 van een Belgisch-Marokkaanse vrouw die erin slaagde in Spanje uit de auto te ontsnappen toen ze naar Marokko werd overgebracht om te trouwen.²¹³ Het kunnen echter ook tragedies zijn waarbij de weigering om te trouwen uiteindelijk resulteert in de moord op de aanstaande bruid of bruidegom, zoals het geval was in de moord op Rukshana Naz in het Verenigd Koninkrijk in 1999.²¹⁴ Hoe belangrijk dergelijke zaken ook mogen zijn om media-aandacht voor de problematiek rond gedwongen huwelijken te genereren,²¹⁵ ze

²¹¹ De term NGO wordt hier in de ruimste zin gebruikt om ook andere niet-gouvernementele actoren erbij te betrekken.

²¹² F. Wester, ‘Inhoudsanalyse als onderzoeksontwerp’, in: F. Wester (red.), *Inhoudsanalyse: theorie en praktijk*, Alphen aan den Rijn: Kluwer 2006, p. 11-44 (hier p. 2).

²¹³ ‘Belgische ontsnapt aan gedwongen Marokkaans huwelijk’, *De Standaard*, 11 april 2002.

²¹⁴ Siddiqui 2005, p. 269-270.

²¹⁵ Razack 2004, p. 150, stelt zelfs dat deze zaken de reden zijn waarom Europese landen beleid begonnen te ontwikkelen om gedwongen huwelijken aan te pakken.

worden hier niet expliciet geanalyseerd omdat dat een onderzoek naar de betekenis zou inhouden, wat buiten het bereik van deze studie ligt. Individuele zaken worden wel in de discussie opgenomen als ze van invloed zijn geweest in debatten over gedwongen huwelijken. Over het algemeen kan men zeggen dat deze verhalen bedoeld zijn om morele woede en publieke aandacht voor het onderwerp op te wekken.

De hieronder volgende discussie is thematisch geordend en geeft daardoor geen chronologisch overzicht. Het doel van deze analyse is de inventarisering van enkele standpunten over het gedwongen huwelijk.

In veel landen is **strafbaarstelling** onderwerp van verhit debat geweest. Wat in dit hoofdstuk wordt bedoeld met strafbaarstelling is minder precies dan in hoofdstuk 2 over beleid en juridische maatregelen. In de publieke debatten zijn de feitelijke ideeën over wat precies strafbaar moet worden gesteld en op welke manier zeer divers en zeker niet voor iedereen duidelijk.

4.1 België: debat over beperking van huwelijksmigratie

De hierna volgende discussie over Belgische debatten over gedwongen huwelijken is vooral gebaseerd op materiaal uit Vlaamssprekende regio's.²¹⁶ Dit houdt een mogelijk vooroordeel in over de soort debatten en standpunten. Coene en Longman vinden dat er door de federale structuur in België **geen één makkelijk aan te duiden debat** is geweest over gedwongen huwelijken. De Waalssprekende provincies hebben de Franse benadering van assimilatie en integratie in hun benadering van migratie en multiculturele kwesties overgenomen, terwijl de Vlaamssprekende provincies meer neigen naar de Nederlandse en Angelsaksische benadering van multiculturalisme waarbij beleid ten aanzien van etnische minderheden overheerst.²¹⁷

Belgische wetenschappers, journalisten en politici hebben in ieder geval sinds 2002 het onderwerp gedwongen huwelijk regelmatig publiekelijk ter sprake gebracht. Het wordt meestal gedefinieerd als een sociaal probleem omdat wordt aangenomen dat migranten niet zullen integreren in de Belgische maatschappij als ze blijven trouwen met partners van elders. Daarnaast wordt huwelijksmigratie gezien als onverenigbaar met de principes van westerse liberale democratieën.²¹⁸ **Huwelijksmigratie is bovendien problematisch omdat het verbonden kan zijn met een gedwongen huwelijk.** Bart Somers van de liberale partij VLD heeft kritiek geuit op huwelijksmigratie en zijn commentaar schijnt gebaseerd te zijn op het idee dat elk geval van huwelijksmigratie een gedwongen huwelijk is.²¹⁹ Omdat het verband tussen huwelijksmigratie en gedwongen huwelijken vaak wordt genoemd, gaan debatten over huwelijksmigratie dus ten dele over gedwongen huwelijken. Mogelijk wordt de interesse van Somers in gedwongen huwelijken gevoed door een antimigratie agenda. Zijn partij, de VLD, is vóór een open migratiebeleid maar benadrukt tegelijkertijd de noodzaak om alleen migranten toe te laten die het land ten goede komen.²²⁰ Somers zelf begon zijn loopbaan in

²¹⁶ Dit komt door de slechte elektronische toegang tot Belgische kranten vanuit Nederland.

²¹⁷ Coene & Longman, 'Gendering the diversification of diversity: the Belgian hijab (in) question', *Ethnicities* 8, 2008, p. 308-309.

²¹⁸ Coene, 'Als de schijn bedriegt? Culturele, juridische en politieke normativiteit inzake huwelijksmigratie', in F. Caestecker (red.), *Huwelijksmigratie, een zaak voor de overheid?*, Leuven: Acco 2005, p. 61 en 65.

²¹⁹ Loobuyck, 'De "herpositionering" van het migratie- en migrantendebat', *Samenleving en Politiek* 11(9), 2004, p. 21-29.

²²⁰ Zie het thema 'migratie' op de website van de partij: www.openvld.be.

de Vlaamse nationalistische Volksunie, wat waarschijnlijk verband houdt met zijn migratiekritische houding.

Enigszins verrassend is dat in de Belgische (Vlaamse) context vooral socialistische politici, leden van het *SPa (Sociaal Progressief Alternatief)* huwelijksmigratie en het bestaan van gedwongen huwelijken hebben bekritiseerd. Vanouds waren het in veel West-Europese landen (Frankrijk, Nederland) rechtse partijen die een kritische positie innamen tegen migranten. Het is moeilijk in te schatten of het SPa als partij een alternatieve agenda heeft die motiveert tot deelname aan debatten over gedwongen huwelijken. Robert Voorhamme, destijds voorzitter van SPa in Antwerpen, stelt dat de praktijk van huwelijksmigratie strijdig is met universele waarden zoals gelijkheid en integratie verhindert. Mimount Bousakla, een andere SPa-politica, meent dat huwelijksmigratie het integratieproces omkeert omdat migranten het integratieproces steeds weer opnieuw moeten beginnen. Bart Somers vindt het hoge aantal migranten die buitenlandse partners zoeken eenvoudig onacceptabel.²²¹

Naast het verband tussen gedwongen huwelijk en huwelijksmigratie in het algemeen noemen veel publieke opinies en verklaringen over dit onderwerp ook schijnhuwelijken en gedwongen huwelijk samen, daarmee impliciet een verband suggererend. De publiciteit rond de *Cel schijnhuwelijken* noemt deze vaak als een cel tegen zowel gedwongen huwelijken als schijnhuwelijken.²²² Het eerste initiatief van Mimount Bousakla en Ludwig Vandenhove in 2004 om gedwongen huwelijken strafbaar te stellen, was ook bedoeld om zowel gedwongen als schijnhuwelijken aan te pakken.²²³

Veel Belgische debatten gingen over **strafbaarstelling**, wat uiteindelijk in 2008 gebeurde. In 2004 nam het parlementslid Mimount Bousakla het eerste initiatief daartoe. Zowel het initiatief als de persoon van Bousakla als migrante wier ouders wilden dat ze iemand anders zou trouwen, hebben sinds 2002 veel aandacht van de media gehad toen ze begon op te roepen tot strafbaarstelling.²²⁴ Haar motivatie voor dit initiatief was dat ze een duidelijk signaal wilde geven dat gedwongen huwelijken onacceptabel zijn.²²⁵ Daarnaast zegt Bousakla dat veel gedwongen huwelijken plaatshebben om een verblijfsvergunning te krijgen. Een doel dat niet gediend mag worden door een huwelijk, vindt ze.²²⁶ Het PS-lid Jean-Baptiste De Créé, de schepen die verantwoordelijk is voor de burgerlijke stand in Brussel, benadrukt de noodzaak van strafbaarstelling omdat een gedwongen huwelijk volgens hem kan uitlopen op eerwraak.²²⁷

Anderen zijn het niet eens met Bousakla's initiatief. Sultan Balli, een psycholoog van de NGO *Steunpunt voor allochtone meisjes*, meent dat buitenstaanders niet in staat zijn geweld binnen een huwelijk op te sporen. Veel zaken worden door elkaar gehaald in debatten over strafbaarstelling zodat alle gearrangeerde huwelijken als problematisch worden aangemerkt ook al is dit niet noodzakelijkerwijs het geval.²²⁸ Daarbij komt dat gedwongen huwelijken in de migrantengemeenschap de minderheid vormen. Balli geeft toe dat elk geval er natuurlijk één teveel is, maar gedwongen huwelijken zijn nog steeds de uitzondering en niet de regel.²²⁹ Door de strafbaarstelling van gedwongen huwelijken in 2008 zou men kunnen zeggen dat dit

²²¹ *Idem*, en 'Maak gedwongen huwelijken strafbaar', *De Standaard*, 2 oktober 2002, interview met Mimount Bousakla, SPa-districtschepen in Antwerpen.

²²² 'Lokeren wil meldpunt schijnhuwelijken', *De Standaard*, 27 oktober 2004.

²²³ Coene 2005, p. 65.

²²⁴ *De Standaard*, 2 oktober 2002.

²²⁵ 'Elk slachtoffer is er een teveel', *De Standaard*, 1 april 2004.

²²⁶ *Idem*.

²²⁷ 'Brussel begint campagne tegen gedwongen huwelijken', *De Standaard*, 10 mei 2005.

²²⁸ 'Importhuwelijken bemoeilijken de integratie van migranten', *De Standaard*, 5 juni 2004.

²²⁹ 'Bang voor de zomervakantie', *De Standaard*, 8 juli 2006.

het gevolg was van de debatten. Wij denken echter dat een dergelijk causaal verband niet hard te maken is.

Hoewel **NGOs niet substantieel hebben bijgedragen aan debatten over gedwongen huwelijken**, hebben ze veel gedaan in de zin van publiciteit en hebben ze oppositie tegen gedwongen huwelijken gevoerd. De *Koning Boudewijn Stichting*, (KBS) begon in 2008 een campagne om jonge migranten te informeren over het potentiële gevaar van huwelijken in Marokko en Turkije. De campagne loopt nog en bestaat uit werkgroepen en het uitdelen van folders op scholen en organisaties door professionals die contact hebben met jongeren.²³⁰ Het *Steunpunt Allochtone Meisjes en Vrouwen* (SAMV)²³¹ heeft vooral onder migrantenmeisjes geprobeerd aandacht te schenken aan problemen rond huwelijksmigratie en gedwongen huwelijken door de publicatie van informatiebrochures over relaties en hoe te handelen in een ongewenste situatie.²³² Zowel de socialistische vakbond ABVV (Algemeen Belgisch Vakverbond) als zijn socialistische vrouwenorganisatie SVV (Socialistische Vooruitziende Vrouwen) hebben gepleit voor opnemings van op gender gericht geweld, zoals een gedwongen huwelijk, als reden voor snelle naturalisatie.²³³

4.2 Frankrijk: debat over culturele praktijken

Het begin van de debatten kan worden geplaatst in 2002. De presidentsverkiezing van 2002 werd gevolgd door een politieke ommekeer in het **immigratiebeleid**. Tegelijkertijd leidde de dood van Sohane, een 17-jarige dochter van Algerijnse ouders uit Vitry-sur-Seine,²³⁴ tot campagnes over vrouwen tegen migranten en tegen zaken als sluiers.²³⁵ Sommige soorten geweld, zoals vrouwenbesnijdenis, door de organisaties gewoonlijk VGV (vrouwelijke genitale verminking) genoemd, en huiselijk geweld worden hierbij gedefinieerd als **migrantenproblemen**.²³⁶ De hoofdpunten en problemen in de debatten over gedwongen huwelijken zijn **integratie** en **culturele diversiteit** in de Franse Republiek. Ook aantallen spelen een speciale rol. Tot nu toe heeft het debat vooral politieke uitkomsten gehad en heeft het geleid tot de hervorming van het burgerlijk recht en het migratierecht, maar niet tot strafbaarstelling. De parlementsleden vinden de bestaande wetten voldoende en de invoering van een specifiek misdrijf contraproductief.²³⁷

De Franse debatten over gedwongen huwelijken kunnen het best begrepen worden in de context van een meer algemeen **maatschappelijk debat over culturele praktijken**. Frankrijk kent een lange traditie van debatten over zijn republikeinse waarden die onder druk zijn komen te staan als gevolg van recente ontwikkelingen, zoals de debatten over sluiers. Hoe-

²³⁰ 'Campagne moet jongeren wapenen tegen gedwongen huwelijk', *Gazet van Antwerpen*, 14 mei 2008. De brochure is beschikbaar op: http://www.kbs-frb.be/uploadedFiles/KBS-FRB/05_Pictures_documents_and_external_sites/09_Publications/PUB2008_1793_VakantieHuwelijk.pdf.

²³¹ Informatiecentrum voor migrantenvrouwen en -meisjes.

²³² Fermont, 'Van infobrochures tot karavaan van het zuiden', *Divers* 2006, 7 (5), p. 20-23.

²³³ Perrin & Stockmans, *Belgische debatten voor een migratiebeleid: de actoren in kaart gebracht*, Koning Boudewijn Stichting en het Centrum voor gelijkheid van kansen en racismebestrijding 2008, p. 59, 65.

²³⁴ 'Polygamie, gedwongen huwelijken, besnijdenis: een nederlaag voor de Republiek', *Le Figaro*, 2 oktober 2003.

²³⁵ De dood van Sohane leidde tot de oprichting van de vrouwenrechtenorganisatie *Ni Putes Ni Soumises* (Geen vrouwen noch prostituees).

²³⁶ Da Silva, 'France: outsider women', *Le Monde Diplomatique*, oktober 2004.

²³⁷ 'Mariages forcés: il faut oser dire non!', *Le Figaro*, 14 december 2005; 'Droit de la famille. La mission famille s'attaque aux mariages forcés. Des parlementaires proposent de renforcer les possibilités d'action des parquets contre les mariages forcés', *Le Figaro*, 24 november 2005.

wel sluiers in de jaren tachtig geen belangrijk onderwerp vormden was er toen een verhit debat over de overeenstemming tussen traditionele republikeinse principes en etnische en culturele diversiteit, vooral met betrekking tot Noord-Afrikaanse migrantengemeenschappen. Hoewel Frankrijk door haar koloniale verleden al lang een immigratieland is, hebben de sociale en economische problemen en de toegenomen Europese Integratie van de jaren tachtig migranten pas zichtbaar gemaakt in de Franse maatschappij. Vooral de aanwezigheid, praktijken en cultuur van Moslim migranten uit Noord-Afrika werden gezien als een groot probleem.²³⁸ Het conflictgebied bestond uit twee tegenpolen. Aan de ene kant worden immigranten geacht volledige staatsburgers te worden waarbij geen ruimte is voor culturele specificiteit in de publieke sfeer; binnen het Franse idee en principe van *laïcité* behoort elke vorm van culturele specificiteit tot de privésfeer.²³⁹ Aan de andere kant wordt geweld tegen vrouwen -zoals polygamie, gedwongen huwelijk en vrouwenbesnijdenis- beschouwd als 'een uitdaging voor de Republiek'.²⁴⁰ Het is duidelijk dat gender- en verwantschapspraktijken die de Fransen niet kennen, zoals polygamie, meteen worden gedefinieerd als geweld. De verschuiving naar dit laatste perspectief wordt ook geïllustreerd door het standpunt van de filosoof Blandine Kriegel, de president van de Hoge Raad voor Integratie (*Haut Conseil à l'Intégration, HCI*): 'Wij hebben de culturele diversiteit teveel bevoorrecht'.²⁴¹ Als gevolg hiervan is er een verband gelegd met **de debatten over integratie à la française**. De noodzaak van regeringstussenkomst wordt beredeneerd en gerechtvaardigd door hoge aantallen, die slechts een afleiding vormen (zie hoofdstuk 3). Alfred Dittgen, emeritus hoogleraar van de universiteit van Parijs-I benadrukt hoe problematisch dit is in zijn artikel 'Goede redenen, slechte aantallen', waarin hij zijn scepsis uitspreekt over het algemene gebruik van het alarmerende aantal van 70.000 (mogelijke) slachtoffers die door de HCI naar buiten zijn gebracht: 'Pour faire avancer une cause, il faut la présenter avec un chiffre' (om een zaak te bevorderen, moet je die presenteren met een cijfer).²⁴²

Het perspectief van migrantenvrouwen zelf staat centraal bij de sociologe Smaïn Laacher. Zij wijst erop dat de werkelijkheid van huiselijk geweld tegen migrantenvrouwen wordt verhuld door polemische debatten over de Islam en de *laïcité*.²⁴³ Het in 2005 opgerichte netwerk van NGOs 'Réseau Agir avec elles'²⁴⁴ wil het publiek informeren en meer terrein winnen in het publieke debat – afgezien van een culturele dimensie. Hun slogan is in dit opzicht heel informatief: 'Met of zonder sluier: jonge Moslima's emanciperen zichzelf. Verenigingen tegen gedwongen huwelijken'.²⁴⁵

²³⁸ Jennings 2000, p. 575-598.

²³⁹ Martiniello 1998, p. 911-916.

²⁴⁰ 'La barbarie dans la République, Répudiations, mutilations, mariages forcés', *Le Figaro*, 3 oktober 2003; 'Polygamie, mariages forcés, excision: un défi pour la République', *Le Figaro*, 2 oktober 2003; 'Nouvelle dénonciation de la polygamie: where MP's Chantal Brunel (UPM) stated: "La polygamie est pour l'épouse un mariage forcé, donc une violence incontestable", *Le Figaro*, 14 december 2005.

²⁴¹ 'On a trop privilégié la diversité culturelle', *Le Figaro*, 2 oktober 2003.

²⁴² Alfred Dittgen, 'Bonnes causes, mauvais chiffres', juni 2008, <http://www.gisti.org:08/spip.php?article1253>.

²⁴³ 'Ce que des femmes de l'immigration disent des violences familiales', *La Croix*, 3 juni 2008.

²⁴⁴ Verschillende organisaties, zoals de in 2003 opgerichte beweging 'Ni Putes Ni Soumises' en 'l'Afef' (Association Fatoumata pour l'émancipation des femmes) evenals NGO's zoals GAMS (Groupe pour l'abolition des mutilations sexuelles), Voix de femmes en Elélé (gewijd aan de Turkse gemeenschap) nemen deel aan dit netwerk.

²⁴⁵ 'Dossier. Voilées ou non, les jeunes musulmanes s'émancipent', *La Croix*, 3 juni 2008.

4.3 Duitsland: debat over integratie

In Duitsland hebben NGOs, zoals *Papatya* dat zich richt op migrantenvrouwen, een belangrijke rol gespeeld in de algemene discussies over gedwongen huwelijken die volgden na de 48 gevallen van eerwraak die zich sinds 1996 hebben voorgedaan.²⁴⁶ Na een campagne in 2003 van de vrouwenorganisatie *Terre des Femmes*, ‘Zwangsheirat ist keine Ehrensache’,²⁴⁷ werd het gedwongen huwelijk onderwerp van debat in het parlement (*Bundestag*). De zaak uit 2005 van Hatun Sürücü, een Koerdisch meisje uit Berlijn dat gedwongen werd te trouwen, ontsnapte en slachtoffer werd van eerwraak, kreeg veel mediabelangstelling. Dit leidde tot een publiek debat over gedwongen huwelijken, patriarchale ideeën over gender en autoritaire familiestructuren die regelmatig voor zouden komen onder migranten.²⁴⁸ De populariteit van autobiografieën²⁴⁹ en beroemde vrouwen uit de Turkse gemeenschap – zoals de sociologe Necla Kelek of de vrouwenrechtenjuriste Seyran Ates – hebben ook veel invloed gehad op debatten over gedwongen huwelijken. Volgens Heiner Bielefeldt en Petra Folmar-Otto, onderzoekers aan het Duitse Instituut voor Mensenrechten (*DIMR*), gaan de discussies over gedwongen huwelijken meestal over multiculturalisme zodat dezelfde actoren een sleutelrol spelen in het intellectuele debat over dit onderwerp.

Het gedwongen huwelijk wordt allereerst beschouwd als een **mensenrechtenkwes**tie (zie hoofdstuk 1) die wordt besproken in de context van geweld tegen vrouwen. Een studie gepubliceerd door het Duitse ministerie van Gezin, Senioren, Vrouwen en Jeugd (*Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend*)²⁵⁰ stelt in verband hiermee dat 42% van alle vrouwen in Duitsland slachtoffer is van huiselijk geweld (zie hoofdstuk 3 voor statistieken over migrantenvrouwen).

De publieke discussies richten zich vooral op mogelijke **strafmaatregelen**.²⁵¹ Aan de ene kant hebben vooral Kelek en Ates zich uitgesproken over de noodzaak van strafbaarstelling van deze praktijk. Zij benadrukken dat een gedwongen huwelijk in wezen hetzelfde is als een gearrangeerd huwelijk in de zin dat beide het product zijn van dezelfde patriarchale logica.²⁵² Politieke partijen zoals de SPD en de CDU/CSU hebben in hun verkiezingsprogramma’s voor de Bondsdagverkiezingen in 2005 ook gepleit voor het verbieden van gedwongen huwelijken.²⁵³ Aan de andere kant wordt strafbaarstelling bekritiseerd als onderdeel van een symboolpolitiek die niets doet om de slachtoffers te helpen. De invoering van het gedwongen huwelijk als een specifiek misdrijf in 2005 kan worden gezien als een eerste resultaat van het debat. Sindsdien richten de debatten zich meer op voorkoming van gedwongen huwelijken. Over het algemeen worden drie soorten maatregelen besproken: (aanpassing van het) migratierecht, aanscherpen van het strafrecht en aanpassen van het huwelijksrecht of

²⁴⁶ *Papatya* is de bron van dit cijfer. De moorden zijn gedeeltelijk het resultaat van vrouwen die uit gedwongen huwelijken vluchtten.

²⁴⁷ ‘Een gedwongen huwelijk is geen erkwes

²⁴⁸ Bielefeldt, ‘Zwangsheirat und multikulturelle Gesellschaft’, Essay No. 2, Berlin: Deutsches Institut für Menschenrechte, oktober 2005, p. 4; ‘Der Griff in die Mottenkiste. Patriarchale Traditionen sind in der Fremde zu Hause’, *Frankfurter Rundschau*, 17 juli 2003.

²⁴⁹ ‘Das Portrait: Mutig, Serap Cileli. Over de auteur van het boek *Wir sind Eure Töchter, nicht Eure Ehre*’, *Frankfurter Rundschau*, 17 juli 2003.

²⁵⁰ BMFSFJ 2008.

²⁵¹ Bielefeldt & Folmar-Otto, ‘Zwangsverheiratung – ein Menschenrechtsthema in der innenpolitischen Kontroverse’, in: BMFSFJ (red.), *Zwangsverheiratung in Deutschland*, Baden-Baden 2007, p. 17-18.

²⁵² ‘Grünen-Fraktion gegen Heirat wider Willen’, *Taz, die tageszeitung*, 18 juli 2003; ‘Bei Hochzeit Knast. Baden-Württemberg stellt einen Gesetzentwurf gegen Zwangsheirat vor’, *Taz, die tageszeitung*, 2 oktober 2004; ‘Necla Kelek: Eure Toleranz bringt uns in Gefahr’, *Die Welt*, 26 februari 2005.

²⁵³ ‘Wenn das Jawort nicht freiwillig kam: SPD und Grüne wollen die lang ignorierte Zwangsheirat als Straftatbestand ins Gesetzbuch aufnehmen’, *Frankfurter Rundschau*, 16 oktober 2004.

burgerlijk recht.²⁵⁴ Het platform van de *Nationale Integrationsplan* (NIP; zie hoofdstuk 2) is 'tot de conclusie gekomen dat het creëren van een specifiek misdrijf de problemen van de getroffen niet oplost en de noodzakelijke preventie- en crisisinterventiemaatregelen niet kan vervangen'.²⁵⁵ Er is gebrek aan de juiste politieke structuren en er zijn geen gespecialiseerde opvanghuizen – niet alleen vrouwenopvangcentra – die vertrouwelijkheid en psychologische bijstand garanderen. Daarom zijn de ontwikkeling en uitbreiding van preventie- en interventiemaatregelen van doorslaggevend belang. Daarnaast roept Terre des Femmes op tot bescherming van slachtoffers in het buitenland: er zou een onafhankelijk recht op terugkeer moeten komen voor gevallen van gedwongen huwelijk waarbij het verblijfsrecht na zes maanden in het buitenland is vervallen.²⁵⁶

De politieke debatten richtten zich gedeeltelijk op de **multiculturele maatschappij** en de vraag hoe dit begrip kan worden gecombineerd met verschijnselen als gedwongen huwelijken. Het debat wordt gevoerd tussen de axis 'multiculturalisme' en de zogenaamde 'Leitkultur'.²⁵⁷ Dit laatste is door de woordvoerder van het CDU in het parlement voorgesteld als het enige element dat alle Duitsers zou verenigen.²⁵⁸ In het debat over de multiculturele maatschappij zijn gedwongen huwelijken en eermisdrijven gebruikt als voorbeelden van de problemen die wat dit betreft bestaan. De filosoof Bielefeldt wijst erop dat 'culturele tolerantie' niet zover moet gaan dat geweld wordt vergoelikt.²⁵⁹ Kelek heeft ernstig verzet aangetekend tegen het concept multiculturele maatschappij, omdat het gedwongen huwelijken lijkt te bevorderen. De oplossing is dat migranten de waarden en normen van een democratie begrijpen.²⁶⁰

Integratie en het gebrek daaraan worden door sommigen gezien als het algemene probleem dat aan de ene kant gedwongen huwelijken veroorzaakt; aan de andere kant vindt men ook dat gedwongen huwelijken integratie verhinderen.²⁶¹ De academici Yasemin Karasaksoglu en Ursula Boos-Nünning, redacteurs van de studie *Viele Welten leben. Lebensrealitäten von Mädchen mit Migrationshintergrund jenseits von Zwangsverheiratung und Ehrenmorden* uit 2004, bekritisieren het afschilderen van eerwraak en gedwongen huwelijken als vooral een integratieprobleem van Turkse vrouwen.²⁶² Zij wijzen erop dat het toegenomen huiselijk geweld tegen Turkse vrouwen wordt veroorzaakt door hun sociale positie.²⁶³ Gedwongen huwelijken (voor zover ze bekend worden) zijn meestal een uitdrukking van een traditionele patriarchale, vaak zelfs tribale opvatting over de familie die dochters en soms ook zonen geen enkel zelfbeschikkingsrecht geeft.²⁶⁴ In de praktijk lijken gedwongen huwelijken voornamelijk plaats te vinden binnen kwetsbare families met sociale problemen, een verstoorde ouder-kind-verhouding of een onzeker verblijfsrecht, waar huiselijk geweld ook voorkomt. Organisaties als *Papatya* in Berlijn en El ELE – centrum voor migratie – behan-

²⁵⁴ Bielefeldt & Follmar-Otto 2007, p. 15 e.v.; 'Das Recht hinkt hinterher', *Stuttgarter Zeitung*, 15 oktober 2003; 'Koalition und Grüne sagen Zwangsehen den Kampf an', *Die Welt*, 15 maart 2005.

²⁵⁵ NIP (2007), *Der Nationale Integrationsplan. Neue Wege – Neue Chancen*, Baden-Baden July 2007, p. 89: 'Allereerst zou het effect van de laatste verandering in het strafrecht moeten worden geëvalueerd'.

²⁵⁶ 'Kritik an Bundesratsplänen zu Zwangsheirat, SPD bemängelt "Symbolpolitik"/Grüne verlangen längere Frist beim Rückkehrrecht', *Frankfurter Rundschau*, 20 februari 2006.

²⁵⁷ 'Das Leid mit der Leitkultur', *Taz, die tageszeitung*, 3 december 2004.

²⁵⁸ Zie voor meer informatie over het debat over de *Leitkultur*: Hartwig 2005, p. 39-52; Carle 2007, p. 147-154.

²⁵⁹ Bielefeldt 2005, p. 4 e.v.

²⁶⁰ Kelek, *Die fremde Braut. Ein Bericht aus dem Inneren des türkischen Lebens in Deutschland*, 2005.

²⁶¹ 'Viele Schandmorde werden als Freitod getarnt', *Stuttgarter Zeitung*, 31 oktober 2005.

²⁶² 'Debatte: Musliminnen in Medien', *Frankfurter Rundschau*, 10 maart 2005; 'Nadeem Elyas: Der Islam vertritt moderne Menschenrechte', *Stuttgarter Zeitung*, 23 oktober 2006.

²⁶³ Zie Karasaksoglu 2006, p. 22.

²⁶⁴ Toprak, *Das schwache Geschlecht – die türkischen Männer*, Freiburg 2005.

delen gedwongen huwelijken als een onderwerp dat is verbonden met geweld en dus met macht.²⁶⁵ Regelmatig spelen ook financiële redenen een sleutelrol in het ontstaan van gedwongen huwelijken.²⁶⁶

4.4 Het Verenigd Koninkrijk: debat over slachtofferbescherming

De debatten over gedwongen huwelijken begonnen na een aantal bekend geworden zaken van eerwraak, in het bijzonder de dood van Rukshana Naz in 1999. Tegen deze en andere aandacht trekkende zaken ontstond publiek protest.²⁶⁷ Met name de migrantenvrouwenorganisatie *Southall Black Sisters* (SBS) vroeg publieke aandacht voor het probleem en eiste een onderzoek. Dit leidde in 1999 tot de oprichting van de *Home Office Working Group on Forced Marriage*. Naast **een grote rol bij het aangaan van het debat, zijn NGOs**, vooral Aziatische of Moslim organisaties, vaak door de media om uitspraken gevraagd. Daarnaast lijken vrouwenorganisaties veel invloed te hebben uitgeoefend op de regering. Het feit dat de regering in 2006 terugkwam op het beleid van strafbaarstelling of ervoor koos de FMCPA 2007²⁶⁸ te steunen zijn hiervan typische voorbeelden (zie hoofdstuk 2 voor details).

De hoofdthema's in de debatten over gedwongen huwelijken zijn de definitie en het te voeren beleid. De Britse debatten lijken te verschuiven van het beschouwen van een gedwongen huwelijk als een culturele praktijk naar **een vorm van huiselijk geweld**.²⁶⁹ De onderwerpen strafbaarstelling en – recentelijk – beperking van migratieregels waren de hoofdpunten in de debatten.

Het ministerie van Binnenlandse Zaken ziet de praktijk van het gedwongen huwelijk als een 'inbreuk op internationaal erkende mensenrechten en een vorm van huiselijk geweld' en onderscheidt het van gearrangeerde huwelijken (zie hoofdstuk 1).²⁷⁰ **Het definitieprobleem en het verschil tussen gedwongen en gearrangeerd** worden benadrukt door Rahila Gupta, een lid van de Southall Black Sisters, als ze erop aandringt 'vraagtekens te zetten bij het begrip huwelijk als zodanig in onze gemeenschappen, en niet slechts te erkennen dat er een subtiele scheidslijn bestaat tussen het gearrangeerde en het gedwongen huwelijk, maar dat de onderliggende logica van het eerste de deur opent voor het tweede'.²⁷¹ Vertegenwoordigers van de Aziatische en Moslim gemeenschappen benadrukten publiekelijk dat een gedwongen huwelijk geen Moslim praktijk is en dat de Islam het niet goedkeurt.²⁷² Daarnaast hebben sommige vertegenwoordigers van vooral religieuze groepen gezegd dat de gerichtheid in het publieke debat, de media en het overheidsbeleid op gedwongen huwelijken en eerwraak wordt ingegeven door Brits racisme tegen de Aziatische gemeenschap.²⁷³ Migrantenvrou-

²⁶⁵ Zie ook het 6. Lagebericht 2005, p. 296.

²⁶⁶ *Bericht der Fachkommission Zwangsheirat* 2006, p. 19.

²⁶⁷ Siddiqui 2005, p. 269-270.

²⁶⁸ Forced Marriages Civil Protection Act 2007.

²⁶⁹ Siddiqui 2005; Gupta 2006; 'Pressure and appeasement: No one defends forced marriage, but then those who practice it don't recognise the label' (Druk en verzoening: niemand verdedigt het gedwongen huwelijk, maar degenen die het praktiseren [h]erkennen het etiket niet), *The Guardian*, 20 juni 2006.

²⁷⁰ Ministerie van Binnenlandse Zaken, *Forced Marriage: A Wrong Not a Right* (Gedwongen huwelijk: een onrecht, geen recht), 2006, p. 7.

²⁷¹ Gupta 2006.

²⁷² 'A marriage made in hell' (Een huwelijk gesloten in de hel), *The Guardian*, 4 april 1996; H. Abdulwahid, Letter: Islamic marriage (Brief over het Islamitisch huwelijk), *The Independent*, 23 juli 1998; 'Focus on forced Asian marriages' (Focus op Aziatische huwelijken), *The Guardian*, 5 augustus 1999.

²⁷³ 'Forced marriages increase in Asian community' (Toename van gedwongen huwelijken in Aziatische gemeenschap), *The Guardian*, 13 november 2002; 'Blunkett's baseless views will harm race relations' (Blunkett's ongefundeerde ideeën zullen rasserverhoudingen schaden), *The Mirror*, 10 december 2001.

wenorganisaties omschrijven het probleem eerder als een probleem dat te maken heeft met de patriarchale gender verhoudingen en nemen over het algemeen een meer op het slachtoffer gericht standpunt in, terwijl parlementsleden en overheidsorganisaties gemeenschapsleiders beschouwen als belangrijke gesprekspartners.²⁷⁴ Minister van Binnenlandse Zaken Blunkett karakteriseerde het probleem van gedwongen huwelijken als een kwestie van **integratie en cultuur**.²⁷⁵ Hij pleitte ervoor dat jongeren uit minderheidsgroepen een partner zouden zoeken in Groot-Brittannië om hun integratie te bevorderen.²⁷⁶ In 2003 steunde hij het standpunt van enkele parlementsleden (zoals Ann Cryer uit Keighley²⁷⁷), die vroegen om meer **immigratiecontrole** om kwesties als gedwongen huwelijken aan te pakken. Blunkett's visie op integratie en zijn opvatting dat het gebrek aan Britse waarden het grootste probleem vormt dat gedwongen huwelijken veroorzaakt, zijn fel bekritiseerd. Vooral het feit dat hij gedwongen huwelijken vergeleek met praktijken uit het middeleeuwse Engeland dat met beschaving zou verdwijnen, heeft kritiek gehad.²⁷⁸

De meeste politieke partijen zijn het erover eens dat gedwongen huwelijken zouden moeten worden afgeschaft. Sommige parlementsleden vinden gedwongen huwelijken een obstakel voor **integratie** van migranten, reden waarom ze bij wet moeten worden afgeschaft. In deze debatten wordt vaak expliciet verwezen naar koloniale praktijken zoals weduweverbranding (*sati*) en naar de wijze waarop het Verenigd Koninkrijk als koloniale macht erin is geslaagd onfatsoenlijke praktijken af te schaffen.²⁷⁹ De minister van Binnenlandse Zaken, Barones Scotland, stelde dat specifieke wetgeving slachtoffers die geen hulp durven vragen uit angst dat hun ouders in de gevangenis komen zou kunnen schaden.²⁸⁰ Begin 2006 introduceerde de regering een wetsvoorstel om de praktijk strafbaar te stellen.²⁸¹ Dit voorstel kreeg forse kritiek van vrouwenorganisaties die stelden dat zo'n wet vrouwen er waarschijnlijk van zou weerhouden aangifte te doen en dat überhaupt niemand aangifte zou doen van een gedwongen huwelijk. Daarnaast zou de wet niets nieuws toevoegen; daar alle strafbepalingen al opgenomen zijn in andere wetten. SBS pleitte voor meer geld voor opvanghuizen en het garanderen van de veiligheid van slachtoffers. Als gevolg hiervan zag de regering uiteindelijk van strafbaarstelling af.²⁸²

In de discussie over de Forced Marriage Civil Protection Act 2007 (het wetsvoorstel-Lester) zei minister van Justitie Prentice dat de wet 'een machtig wapen' is dat ervoor zorgt dat niemand tot een huwelijk wordt gedwongen. Shaminder Ubhi, directeur van het Ashiana Netwerk dat migrantenvrouwen steunt die te maken hebben met huiselijk geweld, verwelkomde de wet. Hij erkent dat niet iedereen juridische hulp zal willen zoeken, maar dat deze wet in elk geval een duidelijke boodschap afgeeft dat een gedwongen huwelijk niet wordt getolereerd en dat daders verantwoordelijk zullen worden gehouden. De conservatieven vin-

²⁷⁴ SBS bekritiseerde de commissie wegens het niet vooropstellen van de overlevenden en slachtoffers en wegens de nadruk op het belang van contact met religieuze en gemeenschapsleiders als alternatief, Siddiqui 2005, p. 269-270.

²⁷⁵ Razack 2004. *Feminist Legal Studies* 12, p. 154.

²⁷⁶ Siddiqui 2005, p. 272-273.

²⁷⁷ Keighley is een kiesdistrict vlakbij Bradford, een stad met een vrij grote Aziatische migrantengemeenschap.

²⁷⁸ 'Blunkett backs rightwinger on integration' (Blunkett steunt conservatief wat betreft integratie), *The Guardian*, 1 juni 2002; 'Never marry for love' (Trouw nooit uit liefde), *Independent on Sunday*, 10 februari 2002.

²⁷⁹ Wilson, 'The forced marriage debate and the British state' (Het debat over gedwongen huwelijken en de Britse staat), *Race & Class* 2007, 49(1), p. 31.

²⁸⁰ 'Law on forced marriage could harm victims' (Wet op gedwongen huwelijken kan slachtoffers schaden), *The Guardian*, 8 juni 2006.

²⁸¹ Dit is dus een ander wetsvoorstel dan de zogenoemde Lester Bill van 2007 dat een civielrechtelijke aanpak van gedwongen huwelijken voorstelt.

²⁸² Wilson 2007, p. 34.

den echter dat de wet niet ver genoeg gaat en zouden gedwongen huwelijken strafbaar willen stellen als zij de macht hadden. Schaduwminister voor gemeenschapssamenhang Warsi zei dat zij slachtoffers kende die zeiden dat een gerechtelijk bevel vragen wel het laatste is waar ze aan denken, wat betekent dat er krachtigere maatregelen nodig zijn dan die in de FMCPA 2007 staan.²⁸³

In het recente debat over de herziening van het **migratierecht** is het gedwongen huwelijk slechts een onderdeel van de benadering en de genoemde NGOs hebben verschillende invloed: de leeftijdsgrens van 21 jaar is bijvoorbeeld ingevoerd, ook al zijn er in het overlegproces zorgen geuit over mogelijke discriminatoire effecten. De voorstellen voor taalvereisten zijn daarentegen uitgesteld na vooral negatieve uitkomsten van het overleg (zie hoofdstuk 2).

4.5 Zwitserland: bureaucratische debatten over strafbaarstelling

Te oordelen naar het hier gebruikte materiaal hebben de meeste Zwitserse debatten over gedwongen huwelijken plaatsgevonden in het parlement en ze waren vooral gericht op **strafbaarstelling**. De meeste beschikbare bronnen zijn beschrijvingen van wat in het parlement is besproken met betrekking tot **wettelijke beperking** van gedwongen huwelijken. Naast persberichten over individuele gevallen van gedwongen huwelijken bestond veel publiciteit uit rapportages over parlementaire debatten. Evenals bij de juridische ontwikkelingen (zie hoofdstuk 2) zijn de Zwitserse debatten beïnvloed door de Duitse. Duitse sprekers zoals Kelek zijn graag geziene gasten in Zwitserland, zoals duidelijk wordt uit persberichten over haar bezoeken.²⁸⁴ Deze indruk wordt echter ook gewekt doordat de Zwitserse experts zelf hun debatten en de persberichten over gedwongen huwelijken constant vergelijken met de Duitse.²⁸⁵ In het hier geanalyseerde materiaal staan twee onderwerpen centraal in het debat: de strafbaarstelling van gedwongen huwelijken en de problemen van de multiculturele maatschappij waarvan het gedwongen huwelijk een voorbeeld is.

Sommige parlamentsleden, vooral van de rechtse 'Vrijzinnig-Democratische Partij van Zwitserland' (*Freisinnig-Demokratische Partei der Schweiz, FDP*),²⁸⁶ hebben zich uitgesproken vóór **strafbaarstelling** van gedwongen huwelijken. Forster, een lid van de Eerste Kamer (*Ständerat*)²⁸⁷ voor de FDP, was ook de eerste politicus die het initiatief tot strafbaarstelling nam. Volgens haar is strafbaarstelling een kwestie van een signaal aan de migrantengemeenschappen dat een gedwongen huwelijk niet is toegestaan 'in onze **cultuur**'.²⁸⁸ Helga Klee, ook van de FDP, steunt strafbaarstelling omdat een huwelijk dat is aangegaan zonder volledige instemming een ernstige inbreuk is op iemands persoonlijke vrijheid.²⁸⁹ Weer een ander FDP-lid in de Eerste Kamer, Trix Heberlein, zei eerder in 2008 dat een strafbepaling

²⁸³ New laws against forced marriages' (Nieuwe wetten tegen gedwongen huwelijken), *BBC*, 25 november 2008.

²⁸⁴ 'Nicht auf die Opferrolle festgeschrieben' (Niet vastgepind op de slachtofferrol), *Neue Zürcher Zeitung*, 19 augustus 2006.

²⁸⁵ 'Zwangsheirat: Was tun andere' (Gedwongen huwelijk: wat doen anderen), http://www.zwangsheirat.ch/was_tun_andere/schweiz.php (18 december 2008).

²⁸⁶ In het Frans: *Parti radical-démocratique suisse* (PRD); in het Italiaans: *Partito liberale radicale svizzero* (PLR); in het Roemeens: *Partida liberaldemocrata svizra* (PLD).

²⁸⁷ Zwitserland kent, net zoals Nederland, een parlement met twee kamers.

²⁸⁸ 'Zwangsheiraten sind mit Gesetzen nicht zu verhindern' (Gedwongen huwelijken kun je niet verhinderen met wetten), *Neue Zürcher Zeitung*, 25 september 2005.

²⁸⁹ 'H. Klee, Endlich: Bundesrat will gegen Zwangsheirat vorgehen' (Eindelijk: de Bondsraad wil optreden tegen het gedwongen huwelijk), *Tagblatt*, 17 november 2007.

noodzakelijk is, omdat gedwongen huwelijken het slachtoffer beroven van hun zelfbeschikingsrecht en basiswaarde als mens. Gedwongen huwelijken zijn daarom geen uitdrukking van ‘een recht om anders te zijn’, reden waarom ze bij wet verboden zouden moeten worden.²⁹⁰

Maar niet alle sprekers over gedwongen huwelijken zijn voor **strafbaarstelling**. Rifa’at Lenzin, een wetenschappelijk specialiste in de Islam, benadrukt dat strafbaarstelling van gedwongen huwelijken teneinde een signaal af te geven aan de migrantengemeenschap geen goede reden is, omdat migranten *weten* dat een gedwongen huwelijk niet wordt toegestaan of geaccepteerd in Zwitserland. Zij concludeert dat de oplossing ligt in betere integratie van migranten in de Zwitserse maatschappij, omdat beter geïntegreerde migranten het niet langer nodig zullen vinden het huwelijk van hun kinderen te regelen.²⁹¹ Lenzin zegt hier eigenlijk dat alle inmenging van ouders in het huwelijk van hun kinderen problematisch is, en dus niet alleen het dwingen. Verzet tegen strafbaarstelling komt in publieke debatten vooral van juridische experts. Stefan Trechsel, een emeritus hoogleraar strafrecht van de Universiteit van Zürich, gaf in 2005 als commentaar op een plan tot strafbaarstelling dat dit puur een kwestie is van ‘politiek activisme dat zal leiden tot een onnodige toename van het toch al grote aantal wetten’.²⁹² **Strafbaarstelling** zou nutteloos zijn omdat de bestaande wetten voldoende strafmogelijkheden bieden. Volgens Trechsel is het echte probleem het vaststellen van gedwongen huwelijken omdat slachtoffers zich niet melden.²⁹³ Marcel Niggli, hoogleraar strafrecht in Freiburg, denkt dat ouders zich niet zullen laten afschrikken door hogere straffen. Minister van Justitie Blocher meent dat strafbaarstelling sommige slachtoffers er zelfs van zou weerhouden zich te melden omdat ze niet willen dat hun familie bestraft wordt. Grace Schild Trappe van het ministerie van Justitie (*Bundesamt für Justiz*) gaat er echter van uit dat het strafrecht de angst van de slachtoffers vermindert en concludeert dat er meer moet gedaan worden aan slachtofferhulp dan aan strafbaarstelling.²⁹⁴ Tot nu toe hebben debatten over strafbaarstelling niet geleid tot veranderingen in het strafrecht.

In sommige publieke debatten worden gedwongen huwelijken **voorgesteld als problemen van de multiculturele maatschappij**. In bovengenoemde discussie over strafbaarstelling en vele malen daarna heeft Forster benadrukt dat een gedwongen huwelijk niet alleen onacceptabel is maar ook indruist tegen ‘onze westerse waarden’ die migranten zouden moeten overnemen als de hunne.²⁹⁵ Christian Waber, parlementslid voor de EDU,²⁹⁶ een christelijke rechtse partij, beschuldigde in 2007 de Islam er publiekelijk van een onmenselijke religie te zijn die jongeren aanzet tot zelfmoordaanslagen en gedwongen huwelijken goedkeurt.²⁹⁷ Waber stelt gedwongen huwelijken gelijk al datgene dat als negatieve uitvloeisel van de Islam wordt beschouwd. Een van de in het hier geanalyseerde materiaal weinige sprekers in de Zwitserse debatten met een migrantenachtergrond, Lathan Suntharalingam, een Tamil en lid van de SP,²⁹⁸ keert zich tegen wat hij noemt ‘die verbreitete Schönfarberei’, de wijdverbreide vergoelijking in contacten met migranten die door de regering te vriendelijk wor-

Verwijderd:

²⁹⁰ “‘Arrangiert’ heißt nicht “mit Zwang”” (Gearrangeerd betekent niet onder dwang), *Tagblatt*, 10 juni 2008.

²⁹¹ *Neue Zürcher Zeitung*, 25 september 2005.

²⁹² ‘Reiner politischer Activismus und unnötige Erhöhung der Gesetzesflut’.

²⁹³ *Neue Zürcher Zeitung*, 25 september 2005.

²⁹⁴ *Neue Zürcher Zeitung*, 25 september 2005.

²⁹⁵ ‘C. Blocher, Asylpolitik auf der harten Linie’ (Asielpolitiek op de harde manier), *Neue Zürcher Zeitung*, 8 maart 2005.

²⁹⁶ *Eidgenössisch-Demokratische Union* (Eedgenootschappelijk-Democratische Unie).

²⁹⁷ ‘Heilsarmee distanziert sich von EDU-Nationalrat Christian Waber’ (Leger des Heils distantieert zich van EDU-parlementariër Christian Waber), *Neue Zürcher Zeitung*, 20 mei 2007.

²⁹⁸ *Sozialdemokratische Partei der Schweiz* (Sociaal-Democratische Partij van Zwitserland).

den behandeld. Veel Tamils zijn zich er niet van bewust dat gedwongen huwelijken niet zijn toegestaan en daarom moeten deze expliciet worden genoemd in de wet. Veel mensen denken dat ze gewoon handelen in het belang van hun kinderen.²⁹⁹ Een iets ander standpunt wordt ingenomen door Rifa'at Lenzin, de Islamspecialiste waarnaar hierboven werd verwezen. Volgens haar is het essentieel om bemiddelaars of tussenpersonen, die bekend zijn met de specifieke achtergrond van migranten, in te schakelen bij het aanpakken van gedwongen huwelijken. Gerespecteerde personen zoals imams zouden een rol moeten spelen in de aanpak van het probleem.³⁰⁰ In al deze commentaren worden gedwongen huwelijken dus gezien als problemen die te maken hebben met een bepaalde cultuur of migrantengroep.

NGOs als zodanig hebben geen opmerkelijke rol gespeeld in de hier geanalyseerde debatten. Sommige vertegenwoordigers van NGOs hebben echter hun zegje gedaan. De directrice van *Terre des Femmes*, Regina Probst, stelde dat 50% van alle Moslim meisjes in Zwitserland trouwen met iemand die ze niet geheel vrijwillig hebben gekozen, een verklaring die in werkelijkheid geen enkele basis bleek te hebben. Sommige werkneemsters van opvanghuizen hebben zich ook uitgesproken over het onderwerp. Talitha Widmer van het vrouwenopvangcentrum in Zürich (*Mädchenhaus Zürich*) bijvoorbeeld, stelde dat een gedwongen huwelijk een sociaal en cultureel, maar geen religieus fenomeen is.³⁰¹ NGOs hebben echter veel gedaan om publiciteit te geven aan gedwongen huwelijken. *Terre des Femmes* nam het gedwongen huwelijk op als onderdeel van de campagne 'Misdaden uit naam van de eer' en organiseerde een handtekeningenactie om de strafbaarstelling van gedwongen huwelijken te steunen.³⁰² Het in 2005 opgerichte multicultureel forum voor migranten (*Verein Polit – Forum Zentralschweiz*) heeft het thema gedwongen huwelijk ter hand genomen en wijdt er een project aan.³⁰³ Een andere NGO, het forum voor een gematigde Islam (*Das Forum für einen fortschrittlichen Islam*) is in 2005 opgericht en zal zich onder andere bezighouden met hulpverlening aan Moslims die worstelen met problemen die te maken hebben met hun traditionele families, waaronder gedwongen huwelijken.³⁰⁴

Surgir, de in Lausanne gevestigde NGO, voerde niet alleen het allereerste kwantitatieve onderzoek naar gedwongen huwelijken in Zwitserland uit (2006), maar begon ook een bewustwordingscampagne door middel van posters in Genève, Freiburg, Vaud en Neuchâtel om de slachtoffers te informeren over mogelijkheden om hulp te zoeken, zoals de hulplijn van *Surgir*. Naast *Surgir* werkt het in Zürich gevestigde project 'Zwangsheirat.ch' onder meer aan hulp voor slachtoffers van gedwongen huwelijken, evenals aan betere wetenschappelijke inzichten in het probleem van gedwongen huwelijken.

4.6 Conclusie: debatten tussen mensenrechten en de multiculturele maatschappij

Evenals het geval was bij de definities van gedwongen huwelijken in hoofdstuk 1, verschillen de nationale debatten over dit onderwerp aanzienlijk, ook al is het onderliggende onder-

²⁹⁹ 'Eltern glauben, sie täten Gutes' (Ouders denken dat ze het goed deden), *Tagblatt*, 15 november 2007.

³⁰⁰ *Neue Zürcher Zeitung*, 25 september 2005.

³⁰¹ Zwangsheirat 2008.

³⁰² http://www.terre-des-femmes.ch/pro_zwangsheirat.asp.

³⁰³ 'Zwangsheiraten – falsch verstandene Toleranz' (Gedwongen huwelijken – verkeerd begrepen tolerantie), *Neue Zürcher Zeitung*, 23 juni 2006; www.polit-forum.org.

³⁰⁴ 'Modern denkende Muslime ermutigen: Das Forum für einen fortschrittlichen Islam wird aktiv' (Modern denkende Moslims aanmoedigen: het Forum voor een gematigde islam wordt actief), *Neue Zürcher Zeitung*, 14 december 2005; de website van het forum is: <http://forum-islam.ch/>.

werp van discussie vergelijkbaar. Hoewel migratie en cultuur publiciteit krijgen in meeste debatten omtrent gedwongen huwelijken, zijn de manieren waarop dit gebeurt nogal verschillend. In alle landen wordt een verband gelegd met migratie en migranten, waarschijnlijk deels omdat de meeste bekende gevallen migranten of hun kinderen betreffen. Alleen in België is het onderwerp migratie, en vooral huwelijksmigratie, een van de hoofdonderwerpen van het debat over gedwongen huwelijken.

Behalve migratie, worden gedwongen huwelijken in de meeste landen althans deels besproken binnen bredere debatten over multiculturalisme. Het begrip diverse culturen wordt dan over het algemeen opgevat als een gegeven: de aanwezigheid van migranten uit andere landen houdt in dat er diverse culturen bestaan in het land. En het idee dat dit een acceptabele stand van zaken zou zijn, wordt dan geproblematiseerd door bijvoorbeeld te stellen dat migranten zich zouden moeten aanpassen aan de waarden van het land waar zij verblijven. Alleen in Frankrijk problematiseren de discussies over multiculturalisme en gedwongen huwelijken de staat direct in haar opvattingen over de Franse Republiek en *laïcité*. In andere landen is het niet zozeer de staat die wordt geproblematiseerd, maar een opvatting over de dominante cultuur waar gedwongen huwelijken tegenin gaan.

Gender heeft vooral de Franse en Britse debatten overheerst, zij het op verschillende manieren. De Franse discussies lijken gender in te sluiten slachtoffers te definiëren als jonge meisjes, wat impliciet aangeeft dat het hier om een misdrijf met hulpeloze slachtoffers gaat. De Britse debatten hebben daarentegen ingezoomd op gender vanwege de overheersende invloed van vrouwenorganisaties die pleiten voor het aan de kaak stellen van patriarchale structuren in het algemeen. Zelfs als gender minder prominent is in het bestudeerde materiaal van de andere landen, kan het een belangrijke onderliggende factor zijn in debatten over problematische fenomenen die worden gezien als cultureel, zoals gedwongen huwelijken. Meetoo en Safia Mirza wijzen erop dat vrouwen en hun lichaam een sleutelpositie hebben ingenomen in zulke debatten, waarin vrouwen worden gezien als symbool van de dreiging van de culturele andere.³⁰⁵

³⁰⁵ Meetoo & Safia Mirza in *Women's Studies International Forum* 2007 (30), p. 187-200.

Hoofdstuk 5

Conclusie

De opzet van deze studie was het beleid en de discussies ten aanzien van gedwongen huwelijken in België, Frankrijk, Duitsland, het Verenigd Koninkrijk en Zwitserland te onderzoeken. De onderzoeksmethoden hadden tekortkomingen, vooral bij de behandeling van debatten over gedwongen huwelijken. Vanwege tijdslimieten was het nodig zwaar te leunen op wetenschappelijke literatuur. Dit zou enige vooroordelen in de discussie over debatten op kunnen leveren omdat wetenschappelijke artikelen over gedwongen huwelijken mogelijk een eigen agenda hebben. Daarom zijn de debatten niet alleen op basis van empirische gegevens bestudeerd. De conclusie begint met een korte samenvatting van de antwoorden op de onderzoeksvragen die aan het begin werden gesteld. Daarna worden conclusies die op deze uitkomsten zijn gebaseerd besproken. De hoofdvraag was: *wat is er bekend over het beleid en de discussies over gedwongen huwelijken in België, Frankrijk, Duitsland, het Verenigd Koninkrijk en Zwitserland?* Deze vraag is verdeeld in vier deelvragen en de antwoorden daarop worden hier besproken.

De eerste vraag betrof de definitie van gedwongen huwelijken: *wat zijn de definities van een gedwongen huwelijk in de verschillende landen?* Op basis van wetenschappelijke artikelen en een analyse van krantenberichten kan worden gesteld dat gedwongen huwelijken op verschillende manieren worden gedefinieerd. Sommige definities zijn wetenschappelijk, sommige juridisch en sommige sociaal van aard. Het gedwongen huwelijk wordt gewoonlijk binnen een thema geconceptualiseerd: gender, cultuur, migratie of mensenrechten. Het feit dat niet iedereen hetzelfde bedoelt als ze spreken over gedwongen huwelijken vertroebelt discussies over dit onderwerp. Daarnaast lijkt het alsof discussies over gedwongen huwelijken niet zozeer gaan over gedwongen huwelijken maar over het problematiseren van de aanwezigheid van migranten. In de meeste gevallen is het mogelijk een lijn te trekken van de definities naar het feitelijke beleid.

De tweede vraag betrof de wettelijke maatregelen en het beleid: *welke wettelijke maatregelen en welk beleid bestaan er met betrekking tot gedwongen huwelijken, en wat zijn de ervaringen met de implementatie ervan?* In het algemeen bestaan er drie gebieden van juridische rechtshandelingen: het straf-, migratie- en burgerlijk recht. Al met al is het moeilijk veel te zeggen over de effectiviteit van juridische maatregelen, omdat er weinig informatie beschikbaar is over de implementatie ervan. Bovendien zijn veel van de in dit rapport besproken maatregelen pas de laatste paar jaar bedacht, zodat er weinig ervaring is op het gebied van implementatie. Niettemin ontstaat er consensus over een gecoördineerde benadering van de kwestie door maatregelen op verschillende niveaus. De laatste drie jaar zijn zowel specifieke straf- als burgerlijke wetten aangenomen als maatregelen tegen gedwongen huwelijken. De meeste veranderingen hebben echter plaatsgevonden in het migratierecht. Een aangescherpt migratierecht is in veel gevallen verdedigd als middel om gedwongen huwelijken tegen te gaan. Zowel het lage aantal maatregelen om slachtoffers te beschermen als de populariteit van migratiemaatregelen is enigszins bevreemdend gezien de aanbevelingen uit 2005 van de Raad van Europa, die gericht waren op de noodzaak van beschermingsmaatregelen voor de slachtoffers en op informatie van het publiek. Migratiebeperkingen werden niet aan-

bevolen door de Raad. Deze conclusie ondersteunt de bevinding dat discussies over gedwongen huwelijken vaak een probleem maken van de aanwezigheid van migranten.

De derde vraag betrof de statistieken: *welke statistieken over gedwongen huwelijken zijn beschikbaar en wat kan gezegd worden over het fenomeen gebaseerd op deze cijfers?* Hoewel er vaak aantallen genoemd worden in debatten over gedwongen huwelijken, zijn deze vaak van weinig waarde om de omvang van het fenomeen vast te stellen. Er zijn dus enig statistieken beschikbaar, maar de waarde ervan is beperkt. Statistieken worden echter vaak gebruikt in politieke en andere publieke verklaringen over het onderwerp. Het is moeilijk nog meer te zeggen over de omvang van het fenomeen, behalve dat gedwongen huwelijken zeer zeker bestaan. Vanwege verschillende conceptuele problemen is het niet duidelijk wat de cijfers meten en naar welk tijdstip ze verwijzen, dat wil zeggen wanneer het gedwongen huwelijk plaatsvond.

De vierde vraag ging over de debatten over gedwongen huwelijken: *zijn er publieke debatten over gedwongen huwelijken en zo ja, welke zijn de gesprekspunten in deze debatten?* In alle landen wordt het onderwerp gedwongen huwelijken besproken binnen het bredere kader van de multiculturele maatschappij maar met verschillende accenten. Migratie en migranten worden er gewoonlijk op een of andere manier in betrokken maar op verschillende wijze geproblematiseerd. In Duitsland en het Verenigd Koninkrijk wordt het gedwongen huwelijk gezien als een beletsel voor integratie van migranten in de maatschappij, terwijl in België de aanwezigheid van migranten alleen al wordt geproblematiseerd. Naast migratie wordt cultuur gewoonlijk beschouwd als het probleem, in de zin dat het gedwongen huwelijk wordt gezien als een praktijk van een culturele minderheid die indruist tegen de dominante cultuur. In de meeste landen is er een duidelijk verband tussen overheersende thema's in de discussies over gedwongen huwelijken en de daaropvolgend te nemen maatregelen.

Om terug te komen op de hoofdvraag over wat er bekend is over het beleid en de discussies over gedwongen huwelijken kan worden gezegd dat er maar weinig bekend is. Daarnaast lijkt er ook weinig bekend te zijn over gedwongen huwelijken in de onderzochte landen. We kunnen stellen dat alle geselecteerde landen beleidsstappen ondernomen hebben om gedwongen huwelijken aan te pakken, met de nadruk op migratiebeperking naast ingevoerde specifieke misdrijven. Omdat maar weinig bekend is over de implementatie van beleid, kan ook maar weinig worden gezegd over de effectiviteit ervan. In het algemeen zijn er geen of weinig gevallen waarin een specifiek juridisch middel is gebruikt; een feit dat duidt op lage effectiviteit. Of de algemenere migratiemaatregelen in feite gedwongen huwelijken voorkomen, is moeilijk, zo niet onmogelijk, vast te stellen. De discussies over gedwongen huwelijken hebben verschillende accenten die in de meest gevallen duidelijk worden in beleidsuitkomsten.

België heeft in het beleid gekozen voor een migratie- en strafbaarstellingsbenadering. De Belgische situatie wordt gekenmerkt door algemeen verbreide zorg over migratie en de aanwezigheid van migranten in het land.

Frankrijk heeft gedebatteerd over strafbaarstelling, maar koos uiteindelijk voor een burgerrechtelijke benadering. Het gedwongen huwelijk wordt geconceptualiseerd [gezien] als een *gender*-cultureel probleem voor de staat en de bevolking. Het is moeilijk hier onderscheid tussen te maken. De Franse benadering zou gekenmerkt kunnen worden als pragmatisch, omdat het burgerlijk recht meer mogelijkheden lijkt te bieden dan het strafrecht, hoewel de symbolische waarde van strafbaarstelling groter is. Het lijkt alsof de burgerrechtelijke benadering vooral overheerst in landen waar de *gender*-dimensie van gedwongen huwelijken

expliciet aan de orde komt in de discussies (Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk). Dit kan betekenen dat er vaker begaanheid met de slachtoffers is en dat het burgerrecht wordt geacht betere bescherming te bieden.

Duitsland heeft gekozen voor een strafbaarstellings- en migratiebenadering na debatten over gedwongen huwelijken als een cultureel en mensenrechtenprobleem. Mogelijk heeft de nadruk op mensenrechten geleid tot strafbaarstelling omdat het onderwerp, als men er door de lens van mensenrechten naar kijkt, worden gedwongen huwelijken in zulke krachtige termen gedefinieerd dat het discours eromheen op de spits gedreven wordt.

Het *Verenigd Koninkrijk* heeft uiteindelijk geopteerd voor een veelomvattende burgerrechtelijke benadering. Deze kan worden gekenmerkt als pragmatisch waardoor gedwongen huwelijken benaderd kunnen worden vanuit het oogpunt van de slachtoffers. Deze veelomvattendheid is ook duidelijk in de vele Britse discussies over het onderwerp waaraan verschillende sociale actoren deelnemen.

Zwitserland heeft na langdurige politieke discussies gekozen voor beperkte wijzigingen, vooral in het migratierecht. Omdat de discussies over gedwongen huwelijken voornamelijk plaatsvonden in het parlement, zijn er weinig algemene maatschappelijke debatten geweest. Mogelijk zijn de beperkte beleidsresultaten gedeeltelijk te wijten aan de beperkte discussie over het onderwerp.

Wat betreft alle onderzoeksvragen samen is duidelijk dat de definitie van gedwongen huwelijken een sleutelprobleem vormt. In de publieke discussies betekent dit dat het gedwongen huwelijk wordt geassocieerd met een aantal thema's zoals migranten, cultuur en mensenrechten. Op deze manier slaagt de discussie er niet in het feitelijke onderwerp gedwongen huwelijken aan de orde te stellen. In het beleid wordt het definitieprobleem op twee manieren duidelijk. Ten eerste is de keuze van het beleidsinstrument verbonden met de definitie van gedwongen huwelijken. De populariteit van migratiemaatregelen voor de behandeling van gedwongen huwelijken is duidelijk verbonden met de definitie van gedwongen huwelijken als een migrantenkwestie. Ten tweede maakt de inherente vaagheid van het fenomeen gedwongen huwelijk het moeilijk enge en specifieke definities te bieden, wat blijkbaar essentieel is voor elke juridische of andere maatregel. Tenslotte vereist implementatie van beleid dat men precies weet wanneer het geïmplementeerd moet worden en wanneer niet. In de statistieken vormen definitieproblemen de kern. Om iets te kunnen zeggen over het fenomeen, moet men weten waar men het in de werkelijkheid moet zoeken.

Mogelijk ligt een van de redenen waarom het zo moeilijk is om gedwongen huwelijken te begrijpen en te onderzoeken in een meer algemene tendens om over verwantschap te denken in termen van harmonie. Carsten³⁰⁶ en Notermans³⁰⁷ hebben een dergelijke neiging onder antropologen opgemerkt die de conflicten die binnen families plaatsvinden lange tijd niet hebben herkend en erkend. De neiging om verwantschap en families op deze manier te bezien is waarschijnlijk meer algemeen verspreid en ook te vinden onder niet-antropologen.

³⁰⁶ 2004, p. 10-16.

³⁰⁷ 2008, p. 356.

Bibliografie

I. België

- Caestecker, Frank (2005). De lappendeken van de huwelijksmigratie, beschouwingen bij de voorgenomen beleidsheroriëntering. In: Caestecker (ed.), *Huwelijksmigratie, een zaak voor de overheid?*, Leuven, pp. 85-98.
- Coene, Gily./Longman, Chia (2008). Gendering the diversification of diversity: The Belgian hijab (in) question. *Ethnicities*, 8, 302-321, pp. 308-309.
- Coene, Gily (2005). Als de schijn bedriegt? Culturele, juridische en politieke normativiteit inzake huwelijksmigratie. In: Caestecker (ed.), *Huwelijksmigratie, een zaak voor de overheid?*, Leuven, pp. 61-68.
- D'hondt, Sarah/Foblets, Marie-Claire (2002). De strijd tegen tegen ontoelaatbare huwelijken: met welke middelen? Rechtspraakoverzicht – Twee jaar toepassing van de Wet van 4 mei 1999. *Tijdschrift voor Vreemdelingenrecht*, No. 2. 2002, pp. 115-149.
- De Morgen, 15 April 2008, Zeventien eermoorden in België in vijf jaar tijd.
- De Wit, Johan, 1 March 2007. Gedwongen huwelijk wordt strafbaar. *Gazet van Antwerpen*, online: <http://www.gva.be/dekrant/experts/johndewit/artikel.asp?art={B352F4D5-6BA0-464E-AC99-65EC54018277}>
- Fermont, Ignace (2006). Van infobrochures tot karavaan van het zuiden. *Divers*, 7(5), pp. 20-23.
- Foblets, Marie-Claire / Vanheule, Dirk (2006). Marriages of Convenience in Belgium : the Punitive Approach gains Ground in Migration Law. *European Journal of Migration and Law*, 8, 263-280.
- Heyse, Petra/Pauwels, Fernando/Wets, Johan/Timmerman, Christiane/Perrin, Nicolas (2007). *Liefde kent geen grenzen: Een Kwantitatieve en Kwalitatieve Analyse van huwelijksmigratie vanuit Marokko, Turkije, Oost Europa en Zuid Oost Azië*.
- <http://www.belgium.be/nl/familie/koppel/huwelijk/voorwaarden/> (Belgian government portal on legislation and rules on marriage, forced marriages also discussed).
- <http://www.hulporganisaties.be/pages/details.asp?lng=NL&Id=3538> (Hulporganisaties: Portal for aid organisations in Belgium, including an article on honour revenge and forced marriage).
- <http://www.senate.be/www/?Mival=/Registers/List&ACTIE=Z&ID=662500&LANG=nl> (Belgische Senaat: Database of Legal texts on marriage and migration of the Belgian parliament).
- http://www.steunpuntgelijkekansen.be/main.aspx?c=*SGK&n=53934 (Steunpunt Gelijke Kansen: Steunpunt gelijkheidsbeleid in Belgium - The Centre for equal chances).
- <http://www.vmc.be/> (Vlaams Minderheden Centrum: The Flemish centre for minorities, a great source for reports).
- Lesthaege, Ronny (1996). Turkse en Marokkaanse vrouwen in België: Uitgangspunten en Databestanden voor Demografisch en Sociografisch Onderzoek. In: Lesthaege (ed.), *Diversiteit in sociale verandering. Turkse en Marokkaanse vrouwen in België*, pp. 15-40.

- Lodewyckx, Ina/Geets, Johan/Timmerman, Christiane (2006). Aspecten van Marokkaanse huwelijksmigratie en Marokkaans familierecht. Steunpunt Gelijke Kansenbeleid, Universiteit Antwerpen & Universiteit Hasselt.
- Loobuyck, Patrick (2004). De 'herpositionering' van het migratie- en migrantendebat. *Samenleving en Politiek*, 11(9), pp. 21-29.
- Perrin, Nathalie/Stockmans, Pieter (2008). Belgische debatten voor een migratiebeleid: De actoren in kaart gebracht. De Koning Boudewijstichting and het Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding.
- Vanheule Dirk, Gezinsshereniging: een Belgisch perspectief, *Migrantenrecht* 1+2/2007, pp. 17-25.
- Yalcin, Hilal/Lodewyckx, Ina/Marynissen, Rudy/Van Caudenberg, Rut (2006). Verliefd, verloofd...gemigreerd. Een onderzoek naar Turkse huwelijksmigratie in Vlaanderen. Steunpunt gelijke kansen beleid & Consortium Universiteit Antwerpen en Universiteit Hasselt.

II. Frankrijk

- Bême, David (2005). L'enfer tabou des mariages forcés. *Doctissimo*, 12 April 2005, <http://www.doctissimo.fr/html/sexualite/dossiers/violence-sexuelle/8642-mariage-force-itw.htm> (21 Nov. 2008).
- Da Silva, Marina (October 2004). France: outsider women. *Le Monde Diplomatique* (magazine), October 2004. <http://mondediplo.com/2004/10/12women>.
- Dittgen, Alfred, Bonnes causes, mauvais chiffres, Juni 2008.
- Fempower (2005). Focus forced marriage and honour crimes. WAVE network & European Information Centre Against Violence.
- Ferrand, Frédérique (2006), Aktuelle Entwicklungen im französischen Familienrecht, *FamRZ* 2006, pp. 1316-1319.
- Garcia, Ada/Dumont, Isabelle/Melan, Emanuelle/Monshe, Victoria (eds.). *Le mariage: un choix pour la vie? Une enquête sur les aspirations et attentes des jeunes envers le mariage*, final report, 15 June 2004, Université Catholique de Louvain, Département des sciences politiques et sociales, 2004.
- Haut Conseil A l'integration (2003). *Le contrat et l'integration*.
- Haut Conseil à l'integration (HCI), *Le bilan de la politique d'intégration 2002-2005*, <http://lesrapports.ladocumentationfrancaise.fr/BRP/064000272/0000.pdf>.
- <http://www.planning-familial.org/english/indexEnglish.html> (Mouvement français pour le planning familial).
- <http://www.ulb.ac.be/esp/sphere-asr/> (The site of Sphere, a French organisation that works to enhance the seksual and reproductive health of migrant women).
- Jennings, Jeremy (2000). Citizenship, Republicanism and Multiculturalism in Contemporary France. *British Journal of Political Science*, 30, pp. 575-598.
- Lazaridis, Maria (2004). Les filles à l'école: de l'égalité des chances à la prévention des mariages forcés. *Hommes et Migrations*, 2870 (1248), pp. 39-46.
- Martiniello, Marco (1998). Wieviorka's view on multiculturalism: a critique. *Ethnic and Racial Studies*, 21(5), pp. 911-916.

Rude-Antoine, Edwige (2005), Les mariages forcés en Belgique, en France, en Italie et en Suède Étude comparative des législations et des actions politiques, Paris 2005,
<http://users.unimi.it/dirsoc/interventi/Rude-Antoine.abs.rtf>

Shirbon, Estelle (2008). International Herald Tribune, 19 Nov. 2008. Paris issues manual to stop forced marriages.

III. Duitsland

3. Bericht der Europäischen Kommission gegen Rassismus und Intoleranz (ECRI) über Deutschland vom 5. Dez. 2003, CRI (2004) 23, online: http://www.coe.int/t/e/human_rights/ecri/1-ecri/2-country-by-country_approach/germany/3e_rapport_Allemagne_allemand.pdf (12 Feb. 2007).

Bamf (2007), Deutscher Nationaler Kontaktpunkt, Familiennachzug in Deutschland, Kleinstudie IV im Rahmen des Europäischen Migrationsnetzwerkes, authors: Axel Kreienbrink, Stefan Rühl, Working paper 10/2007 der Forschungsgruppe des Bundesamtes, <http://www.bamf.de>.

Bielefeldt, Heinrich (2005). Zwangsheirat und multikulturelle Gesellschaft. Essay Nr. 2, Berlin: Deutsches Institut für Menschenrechte, Oktober 2005.

Bielefeldt, Heinrich/Follmar-Otto, Petra (2007), Zwangsverheiratung – ein Menschenrechtsthema in der innenpolitischen Kontroverse. In: BMFSFJ (Ed.), Zwangsverheiratung in Deutschland, Baden-Baden 2007.

BMFSFJ (2005). Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend. Lebenssituation, Sicherheit und Gesundheit von Frauen in Deutschland. Eine representative Untersuchung zu Gewalt gegen Frauen in Deutschland.

BMFSFJ (2007), Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend; Zwangsverheiratung in Deutschland, Baden-Baden 2007, online: http://www.bmfsfj.de/bmfsfj/generator/RedaktionBMFSFJ/Broschuerenstelle/Pdf-Anlagen/Zwangsverheiratung-20Forschungsreihe-Band_201_property=pdf.bereich=,sprache=de.rwb=true.pdf (27 Oct. 2008).

BMFSFJ (2008), Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend. Gesundheit – Gewalt – Migration. Eine vergleichende Sekundäranalyse zur gesundheitlichen und Gewaltsituation von Frauen mit und ohne Migrationshintergrund in Deutschland. Kurzzusammenfassung zentraler Ergebnisse, Berlin 2008.

Brinkmann, Gisbert (2008), The Transposition of the Family Reunification Directive in Germany, in: Böcker/Havinga/Minderhoud et. al (ed.), Migratierecht en rechtssociologie, gebundeld in Kees' studies. Migration Law and Sociology of Law, Collected Essays in honour of Kees Groenendijk, Nijmegen 2008, pp. 35- 41.

Carle, Robert (2007) Citizenship debates in Germany. Society: Social science and modern society. 44 (6), pp. 147-154.

Dethloff, Sigrid (2004). Germany: The Struggle Against Forced Marriage.
[http://www.qantara.de/webcom/show_article.php/c-478/nr-102/i.html?PHPSESSID=5869.](http://www.qantara.de/webcom/show_article.php/c-478/nr-102/i.html?PHPSESSID=5869)

Deutscher Juristinnenbund, Stellungnahme zur öffentlichen Anhörung des Bundestagsausschusses für Familie, Senioren, Frauen und Jugend am 19. Juni 2006, Bekämpfung von Zwangsverheiratungen, <http://www.djb.de>.

- DIMR (2006) Stellungnahme des Deutschen Instituts für Menschenrechte zum Entwurf eines Gesetzes zur Umsetzung aufenthalts- und asylrechtlicher Richtlinien der Europäischen Union, Berlin, Jan. 2006, online: http://files.institut-fuer-menschenrechte.de/437/Stellungnahme_DIMR.pdf (3 March 2007).
- Fachkommission Zwangsheirat (2006), Bericht der Fachkommission Zwangsheirat der Landesregierung Baden-Württemberg. Zwangsverheiratung ächten, Opferrechte stärken, Opferschutz gewährleisten, Prävention & Dialog ausbauen! Problembeschreibung, Statistik und Handlungsempfehlungen, Stuttgart Jan. 2006, <http://www.jum.baden-wuerttemberg.de/servlet/PB/menu/1155603/index.html?ROOT=1153239>.
- Geiger, Eric (2005). Muslim girls in Austria fighting forced marriages. In San Francisco Gate <http://www.sfgate.com/cgi-bin/article.cgi?f=/c/a/2005/12/04/MNGH0G1B7L1.DTL> (4 Dec. 2005).
- Gernhuber, Joachim/Coester-Waltjen, Dagmar, Familienrecht, München 2006.
- Göbel-Zimmermann, Ralph/Born, Manuela (2007), Zwangsverheiratung – Integratives Gesamtkonzept zum Schutz Betroffener, ZAR 2007, pp. 54-60.
- Hartwig, Pautz (2005). The politics of identity in Germany: the Leitkultur debate. Race and Class, 46 (4), pp. 39-52.
<http://www.das-parlament.de/2005/37/plenumdausschuesse/003.html> (the site of the German Bundestag).
<http://www.muslimische-stimmen.de/index.php?id=11> (A German muslimorganisation with texts on all sorts of problematic points in the debate on the multicultural society).
<http://www.papatya.org/neinzurzwangsheirat.htm> (This is a campaign on the site of Papatya, a German organisation for the protection of migrant women's rights).
<http://www.resistingwomen.net/spip.php?article402> (A women's organisation that has organised a number of debates on the policy on forced marriages in Germany).
<http://www.terre-des-femmes.de/> (Terre des Femmes is a German organisation for women's rights that has also campaigned against forced marriages).
<http://www.zwangsheirat.de/> (Zwangsheirat: A German aid agency).
<http://www.zwangsheirat-nrw.de/> (Zwangsheirat: A German women's organisation that has a number of articles on forced marriage on its site).
- Karasaksoglu, Yasemin (2006), Lebensrealitäten von Mädchen mit Migrationshintergrund – jenseits von Zwangsverheiratung und Ehrenmorden – Zentrale Ergebnisse der Studie „Viele Welten leben“, ZAR 2006, pp. 22-26.
- Kelek, Necla (2006), Heirat ist keine Frage oder Kann durch die Einführung eines Mindestalters für den Nachzug von Ehegatten auf 21 Jahre die "Zwangshe" verhindert werden?, ZAR 2006, pp. 232-237.
- Kvinnoforum (2005). Honour Related Violence. European Resource Book and Good Practice. Stockholm: Kvinnoforum.
- Lagebericht (2002), 5. Bericht der Beauftragten der Bundesregierung für Ausländerfragen über die Lage der Ausländer in der Bundesrepublik Deutschland, Berlin und Bonn, Sept. 2002, http://www.bundesregierung.de/Content/DE/Publikation/IB/Anlagen/ausl_C3_A4nderbericht-5.property=publicationFile.pdf.
- Lagebericht (2005), 6. Bericht der Beauftragten der Bundesregierung für Migration, Flüchtlinge und Integration über die Lage der Ausländerinnen und Ausländer in Deutschland, Berlin Aug. 2005.

- Lagebericht (2007), 7. Bericht der Beauftragten der Bundesregierung für Migration, Flüchtlinge und Integration über die Lage der Ausländerinnen und Ausländer in Deutschland, Berlin Dec. 2007.
- Lawaetz-stichtung (2006). Zwangsheirat in Hamburg. Hamburg: Lawaetz-stichtung
- NIP (2007), Der Nationale Integrationsplan. Neue Wege – Neue Chancen, Baden-Baden July 2007, <http://www.bundesregierung.de/Content/DE/Artikel/2007/07/Anlage/2007-10-18-nationaler-integrationsplan,property=publicationFile.pdf>.
- Saas, Claire (2006), Das Integrationskonzept in Frankreich: Die Unsicherheit des Aufenthaltsrechts im Namen der Integration, in: Davy/Weber (Eds.), Paradigmenwechsel in Einwanderungsfragen, 2006, p. 142 ff.
- Schubert, Karin/Moebius, Isabella (2006), Zwangsheirat – Mehr als nur ein Straftatbestand: Neue Wege zum Schutz der Opfer, ZRP 2006, pp. 33-37.
- Toprak, Ahmet (2005). Das schwache Geschlecht- die türkischen Männer. Zwangsheirat, häusliche Gewalt, Doppelmord der Ehre, Freiburg 2005.
- Zuwanderungsbericht (2001), Bericht der Unabhängigen Kommission „Zuwanderung“. Zuwanderung gestalten, Integration fördern, Berlin, 4 July 2001, <http://www.bmi.bund.de>.

IV. Verenigd Koninkrijk

- An-Na' im, Abdullahi (2000). Forced marriage. Retrieved 21.11.2008 from <http://www.soas.ac.uk/honourcrimes/FMpaperAnNa%27im.pdf>
- Ansari, Humayun (2002). Minority Rights International: Report – Muslims in Britain. [BBC Forced marriages, http://www.bbc.co.uk/ethics/forcedmarriage/crime_2.shtml](http://www.bbc.co.uk/ethics/forcedmarriage/crime_2.shtml).
- BBC NEWS. France to tighten migrant rules. 11 May, 2005. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/4537455.stm> (26 Sept. 2008).
- Clark, Brigitte/Richards, Claudina (2008), The Prevention and Prohibition of Forced Marriages – A Comparative Approach, ICLQ vol. 57, pp. 501-528.
- FCO and Home Office (2006). Forced Marriage: A Wrong Not a Right.
- FCO, working group on forced marriages (2000a). A choice by right.
- FCO (2000b). Forced Marriage – The Overseas Dimension. [Forced Marriage Unit: http://www.fco.gov.uk/en/fco-in-action/nationals/forced-marriage-unit/ This is the site of the British Forced Marriage Unit.](http://www.fco.gov.uk/en/fco-in-action/nationals/forced-marriage-unit/ This is the site of the British Forced Marriage Unit.)
- Home Office, 'Marriage visas: the way forward', July 2008.
- Home Office, Border and Immigration Agency, European Migration Network "Family reunification" Report, Small scale study IV, September 2007, Authors: Wright, Leila/Larsen Christine, online: <http://emn.sarenet.es:80/Downloads/prepareShowFiles.do;jsessionId=54F49BB6F6D8BE4BD7B0BF8F3A6D98B0?directoryID=105>.
- Joshi, Poonan (2003). Jumping through Hoops: Immigration and Domestic Violence. In: Gupta (ed.), From Homebreakers to Jailbreakers: Southall Black Sisters, London: Zed Books.
- Kamguian, Azam (2008). UK: Mystery of Bradford's missing children: were they forced into marriages? Women in the Middle East, 50 (March-April), <http://www.middleeastwomen.org/html/bulletin/bulletin-50.htm> (22 November 2008).

- Khanum, Nazia (2008). Forced marriage, family cohesion and community engagement: national learning through a case study of Luton. Home Office.
- Kvinnoforum (2005). Honour Related Violence. European Resource Book and Good Practice. Stockholm: Kvinnoforum.
- MacPhee, Graham / Poddar, Prem (2007). Introduction: Nationalism Beyond the Nation-State. In MacPhee/Poddar: Empire and After. Englishness in Postcolonial Perspective. New York&Oxford: Berghahn Books, pp.1-24.
- Marriage visa equality impact assessment, p. 1. published on 25 November 2008.
- Modood, Tariq (1997). Culture and Identity. In Tariq Modood et al. (eds.), Ethnic minorities in Britain: Diversity and Disadvantage, pp. 290-338. On pp. 316-18 statistics on arranged marriages.
- Phillips, Anne/Dustin, Moira (2004). UK Initiatives on Forced Marriage: Regulation, Dialogue and Exit. Political Studies, vol. 52, pp. 531-551.
- Samad, Yunus/Eade, John (2004). Community Perceptions of Forced Marriage. Community Liaison Unit, University Bradford and University of Surrey Roehampton.
- Siddiqui, Hannana (2005). 'There is no "honour" in domestic violence, only shame!' Women's struggles against 'honour' crimes in the UK. In L.Welchman & S.Hosseini. 'Honour' Crimes, paradigms and violence against women. London & New York: Zed Books, pp. 263-281.
- Wilson, Amrit (2007). The forced marriage debate and the British state. Race & Class, 49 (1), pp. 25-38.

V. Zwitterland

- Benglinger, Martin (2007). Bis dass der Zwang euch bindet. Das Magazin, 25. Juni 2007, online: <http://dasmagazin.ch/index.php/bis-dass-der-zwang-euch-bindet/>
- Bericht des Bundesrats „Strafbarkeit von Zwangsheiraten und arrangierten Heiraten“ in Erfüllung des Postulates 05.3477 der Staatspolitischen Kommission des Nationalrates vom 9. September 2005; online: http://www.ejpd.admin.ch/etc/medialib/data/pressemitteilung/2007/pm_2007-11-14.Par.0001.File.tmp/ber-br-zwangsheiraten-d%20.pdf.
- Boris Banga, 04.1181 Anfrage vom 17.12.2004: Bekämpfung von Zwangsheiraten und besserer Schutz der Opfer von Zwangsheiraten, http://www.parlament.ch/d/cv-geschaefte?gesch_id=20041181.
- Büchler, Andrea (2007), Zwangsehen in zivilrechtlicher und internationaler privatrechtlicher Sicht. Rechtstatsachen – Rechtsvergleich – Rechtsanalyse, FamPra 4/2007, pp. 725-750.
- Bundesrat, Postulat 05.3477 „Strafbarkeit von Zwangsheiraten und arrangierten Heiraten“, http://www.parlament.ch/afs/data/d/gesch/2005/d_gesch_20053477.htm
- Fankhauser, Roland/Wüscher, Kathrin (2008), FamPra 11/2008, pp. 750-770.
- Fondation Surgir (2006). La prévalence du mariage forcé en Suisse: Rapport de l'enquête exploratoire. Lausanne: Fondation Surgir. online: <http://fr.calameo.com/read/0000064555df9fa8c8d54>
- IG-Binational, Schweiz: Massive Einschränkungen beim Familiennachzug, iaf informationen 1/2007, pp. 16-17.
- NZZ Online (2005), 25 Sept. 2005, Zwangsheiraten sind mit Gesetzen nicht zu verhindern. online: <http://www.nzz.ch/2005/09/25/il/articleD5HU1.html>

- Segmüller, Pius, 08.3394 Motion vom 12. Juni 2008, Mindestalter für Einwanderung durch Familiennachzug, online: http://www.parlament.ch/D/Suche/Seiten/geschaefte.aspx?gesch_id=20083394.
- Spescha, Marc/Thür, Hanspeter/Zünd, Andreas/Bolzli, Peter (Eds.), Migrationsrecht, Kommentar, Zürich 2008.
- Stauffer, Beat (2007), Zwangsheirat: Vorbehalte, Berührungängste und ein grosser Nachholbedarf, NZZ vom 28. Feb. 2007, p. 17.
- Terre des Femmes, the Swiss branch: http://www.terre-des-femmes.ch/pro_zwangsheirat.asp
- Wohlens, Wolfgang (2007), Zwangsehen in strafrechtlicher Sicht, FamPra 4/2007, pp. 752-768.
- Zwangsheirat.ch: http://www.zwangsheirat.ch/was_tun_andere/schweiz.php?font=inc Zwangsheirat.ch is a Swiss website that is part of a project that tries to combine both activism and scientific insight. The project or program was originally started by people within the organisation "Katamaran" which is an organisation for the integration of Tamil speaking people in Switzerland.

VI. Andere documenten:

- Adviescommissie voor vreemdelingenzaken (2005). Tot het huwelijk gedwongen. Een advies over preventieve, correctieve en repressieve maatregelen ter voorkoming van huwelijksdwang. Den Haag: ACVZ
- Brief van de minister van justitie, 27.6.2007
- Carsten, Janet (2004). After Kinship. Cambridge etc.: Cambridge University Press.
- Directorate General of Human Rights (Council of Europe - CoE) (2005), Forced marriages in Council of Europe member states. A comparative study of legislation and political initiatives, Strasbourg 2005.
- European Migration Network, Small Scale Study IV "Family Reunification", Synthesis Report, Jan. 2008, http://www.bamf.de/SharedDocs/Anlagen/DE/Migration/Downloads/EMN/EMNandere/emn_familij_reunification_2007,templateId=raw,property=publicationFile.pdf/emn_familij_reunification_2007.pdf
- Groenendijk, Kees/Böcker, Anita (1995). Het schatten van de onschatbaren. Aantallen illegalen, beeld van een categorie of van de schatter? Migrantenstudies, 11(2), p. 117-128.
- Human Rights Watch, The Netherlands: Discrimination in the Name of Integration. Migrants' Rights under the Integration Abroad Act, May 2008, online: <http://www.hrw.org/english/docs/2008/05/15/nether18796.htm>
- Husbands, Charles (1994). Crises of national identity as the 'new moral panics': Political agenda-setting about definitions of nationhood. New Community, 20 (2), pp. 191-206.
- Kalmijn, Matthijs (1998). Inter-marriage and homogamy: Causes, patterns, and trends. *Annual Review of Sociology*, 24, 395-421.
- Kottak, Conrad Phillip (2002). *Anthropology. The exploration of human diversity*. Boston etc.: McGraw-Hill.
- McClave, James T. / Sincich, Terry (2003). *Statistics*. Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.
- Mohjab, Shahrzad & Abdo, Nahla (2004). Violence in the name of honour: theoretical and political challenges. Istanbul: Istanbul Bilgi university press.

- Notermans, Catrien (2008). The Emotional World of Kinship: Children's experiences of fosterage in East Cameroon. *Childhood*, 15, 355-377.
- Pasternak et.al.(1997). *Sex, gender, and kinship: A cross-cultural perspective*. Upper Saddle River & New Jersey: Prentice Hall. Pp.148-153.
- Razack, Sherene H. (2004). Imperilled Muslim Women, Dangerous Muslim Men and Civilised Europeans: Legal and social responses to forced marriages. *Feminist Legal Studies*, 12, pp. 129-174.
- Schiffauer, W. (1999). Islamism in the Diaspora. The fascination of political Islam among second generation German Turks. *Transnational Communities Programme - Working paper Series*.
- Scott, James C. (1998). *Seeing like a state: How certain schemes to improve the human condition have failed*. New Haven & London: Yale University Press.
- Second Report of the European Commission of the European Council against Racism and Intolerance on Denmark, CRI (2001) 4, adopted on 16 June 2000, made public on 3 April 2001.
- Third Report of the European Commission of the European Council against Racism and Intolerance on Denmark, CRI 2006 (18), adopted on 16 December 2005, made public on 16 May 2006, online: http://www.coe.int/t/e/human_rights/ecri/1-ecri/2-country-bycountry_approach/denmark/Denmark%20third%20report%20-%20cri06-18.pdf.
- http://surgir.ch/fr/mariage_force/ Surgir is a Swiss organisation that is working in the field of forced marriages and other problems that have to do with women and sexuality. So far, the information on the website is only available in French.
- Van Dijk, Tom/Flight, Sander, Oppenhuis, Erik/Duesmann, Brig (1997). *Huiselijk geweld, Aard, omvang en hulpverlening*. Den Haag: Dienst Preventie, Jeugdbescherming en Reclassering, Ministerie van Justitie.
- Wardlow, Holly / Hirsch, Jennifer S. (2006). *Modern Loves. The anthropology of romancourtship and companionate marriage*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.
- Wester, Fred (2006). Inhoudsanalyse als onderzoeksontwerp. In: F.Wester (ed.), *Inhoudsanalyse: theorie en praktijk*. Alphen aan de Rijn: Kluwer, pp. 11-44.
- Wijers, Marianne, & Lap-Chew, Lin (1997). *Trafficking in women: forced labour and slavery-like practices in marriage, domestic labour and prostitution*. Utrecht: Foundation Against Trafficking in Women (STV) Bangkok: Global Alliance Against Traffic[king] in Women (GAATW).

VII. Websites

- <http://www.wave-network.org/start.asp?ID=22650> (The site of Wave, women against violence Europe. So far, unable to find any materials on forced marriage other than the Fem-power magazine. Could be useful for a list of organisations who deal with generally women's issues).
- <http://www.westernresistance.com/blog/archives/002305.html> (Western Resistance, a very shady source since it seems like a blog of some individual citizens on a crusade against migrants. But some links offered are very useful / this is all from their June issue of 2008).

<http://www.soas.ac.uk/honourcrimes/CimelandInterightsfinal.htm> (The website of CIMEL – Centre of Islamic and Middle Eastern law).

VIII. Media

België

De Standaard, 11 April 2002, Belgische ontsnapt aan gedwongen Marokkaans huwelijk.

De Standaard, 2 Oct. 2004, Interview. Mimount Bousakla, SP.A-districtscheiden in Antwerpen: "Maak gedwongen huwelijken strafbaar".

De Standaard, 27 Oct. 2004, Lokeren wil meldpunt schijnhuwelijken.

De Standaard, 1 April 2004, Elk slachtoffer is er een teveel.

De Standaard., 10 May 2005 Brussel begint campagne tegen gedwongen huwelijken.

De Standaard, 5 June 2004, Importhuwelijken bemoeilijken de integratie van migranten.

De Standaard, 8 July 2006, Bang voor de zomervakantie.

Gazet van Antwerpen, 1 March 2007, Campagne moet jongeren wapenen tegen gedwongen huwelijk.

Frankrijk

La Croix, 22. Sept. 2008, Ce que des femmes de l'immigration disent des violences familiales.

La Croix, 3 June 2008. Dossier. Voilées ou non, les jeunes musulmanes s'émancipent. Des associations luttent contre les mariages forcés.

Le Figaro, 14 Dec. 2005, Mariages forcés: il faut oser dire non!

Le Figaro, 14 dec. 2005, Nouvelle dénonciation de la polygamie: where MP's Chantal Brunel (UPM) stated: « La polygamie est pour l'épouse un mariage forcé, donc une violence incontestable».

Le Figaro, 2 oct 2003. On a trop privilégié la diversité culturelle.

Le Figaro, 2 oct. 2003, Polygamie, mariages forcés, excision : un défi pour la République.

Le Figaro, 24 Nov. 2005, Droit de la famille. La mission famille s'attaque aux mariages forcés. Des parlementaires proposent de renforcer les possibilités d'action des parquets contre les mariages forcés.

Le Figaro, 3 oct. 2003, La barbarie dans la République, Répudiations, mutilations, mariages forcés.

Duitsland

Die Welt, 15 March 2005, Koalition und Grüne sagen Zwangsehen den Kampf an.

Die Welt, 26 Feb. 2005, Necla Kelek: Eure Toleranz bringt uns in Gefahr.

Frankfurter Rundschau, 10 March 2005, Debatte: Musliminnen in Medien.

Frankfurter Rundschau, 16 Oct. 2004, Wenn das Jawort nicht freiwillig kam: SPD und Grüne wollen die lang ignorierte Zwangsheirat als Straftatbestand ins Gesetzbuch aufnehmen.

Frankfurter Rundschau, 17 July 2003, Das Portrait: Mutig, Serap Cileli.

- Frankfurter Rundschau, 17 July 2003, Der Griff in die Mottenkiste. Patriarchale Traditionen sind in der Fremde zu Hause.
- Frankfurter Rundschau, 20 Feb. 2006, Kritik an Bundesratsplänen zu Zwangsheirat, SPD bemängelt „Symbolpolitik“ / Grüne verlangen längere Frist beim Rückkehrrecht.
- Spiegel, 2 May 2005, Gesetz gegen Frauen-Import.
- Stuttgarter Zeitung, 15 Oct. 2003, Das Recht hinkt hinterher.
- Stuttgarter Zeitung, 23 Oct. 2006, Nadeem Elyas: Der Islam vertritt moderne Menschenrechte.
- Stuttgarter Zeitung, 31 Oct. 2005, „Viele Schandmorde werden als Freitod getarnt.“
- taz, die tageszeitung, 10 May 2005, Deutsch für „Import-Bräute“. Gegen die Zwangsehe: Niedersachsen will Mindestalter und Sprachtests beim Nachzug ausländischer Ehegatten.
- taz, die tageszeitung, 18 July 2003, Grünen-Fraktion gegen Heirat wider Willen.
- taz, die tageszeitung, 2 Oct. 2004, Bei Hochzeit Knast. Baden-Württemberg stellt einen Gesetzentwurf gegen Zwangsheirat vor.
- taz, die tageszeitung, 3 Dec. 2004, Das Leid mit der Leitkultur; Bei der Integrationsdebatte im Bundestag bewerben sich Regierung und Opposition mit Floskeln wie „Leitkultur“ und „Multikulti“. Eine gemeinsame Idee, wie Deutsche und Migranten zusammenleben sollen, haben die Abgeordneten nicht.

Verenigd Koninkrijk

- BBC News, 9 January 2009, Forced marriage law 'being used'.
- BBC News, 17 December, 2008. Freed doctor forced into marriage.
- BBC, 25 Nov. 2008. News laws against forced marriages, http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/7747267.stm.
- Independent on Sunday, 10 Feb. 2002, Never marry for love.
- The Guardian Unlimited, 16 March 2006, Syal launches forced marriages campaign.
- The Guardian, 1 June 2002, Blunkett backs rightwinger on integration.
- The Guardian, 13 Nov. 2002, Forced marriages increase in Asian community.
- The Guardian, 20 June 2006, Pressure and appeasement: No one defends forced marriage, but then those who practice it don't recognise the label.
- The Guardian, 3 Oct. 2003, A veil drawn over brutal crimes: The focus on 'honour killing' as a special case outside the boundaries of domestic violence risks promoting a racist agenda.
- The Guardian, 4 April 1996, A marriage made in hell.
- The Guardian, 5 Aug. 1999, Focus on forced Asian marriages.
- The Guardian, 8 June 2006, Law on forced marriage could harm victims.
- The Independent, 23 July 1998, Letter: Islamic marriage.
- The Independent, 25 March 2005, Our complacency has led to atrocities.
- The Independent, 4 Nov. 1996, She thought it was just a holiday.
- The Mirror, 10 Dec. 2001, Blunkett's baseless views will harm race relations.

Zwitzerland

Neue Zürcher Zeitung, 14 Dec. 2005, Modern denkende Muslime ermutigen: Das Forum für einen fortschrittlichen Islam wird aktiv.

Neue Zürcher Zeitung, 25 Dec. 2005, Zwangsheiraten sind mit Gesetzen nicht zu verhindern.

Neue Zürcher Zeitung, 23 June 2006, Zwangsheiraten – falsch verstandene Toleranz.

Neue Zürcher Zeitung, 19 Aug. 2006, Nicht auf die Opferrolle festgeschrieben.

Neue Zürcher Zeitung, 20 May 2007, Heilsarmee distanziert sich von EDU-Nationalrat Christian Waber.

Tagblatt, 15 Nov. 2007, Eltern glauben, sie täten Gutes.

Tagblatt, 17 Nov. 2007, Klee, H., Endlich: Bundesrat will gegen Zwangsheirat vorgehen.

Tagblatt, 10 June 2008, "Arrangiert" heißt nicht "mit Zwang".

BIBLIOGRAFIE